

DENG

SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Umur AYTAŞ

Sahibi ve
Genel Yayın Yönetmeni
A. Haydar FIRAT

Hukuk Danışmanı
Av. Hasan DAĞTEKİN

YAZIŞMA ADRESİ
Kooperatifler Mah. Cami Sok.
(Ofis Sanat Sokağı) Karamanoğlu Apt.
No: 23/8 21100 Yenişehir/Diyarbakır
Tel: 0 538 208 01 65

BASKI ve CİLT
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi C Blok.
No:215/216 Topkapı/İstanbul
Tel: 0 212 613 1112 Sertifika No:45750

ISSN: 1302-7964

İSTANBUL TEMSİLCİSİ
Bahattin TURAN
Tel: 0 545 405 37 41

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Mustafa BİRDEN
Tel: 00 49 176 237 359 43

WEB SİTESİ
www.kovaradeng.com

SOSYAL MEDYA HESAPLARI

E-mail: dengdersisi@gmail.com

Facebook: www.facebook.com/kovaradeng/

Twitter : https://twitter.com/kovaradeng

İçindekiler - Naverok

Merhaba	2
Mesud TEK Kaygılar ve Güney'e sahip çıkmak	3-7
Mehmet Bayrak 100. Yıldönümünde Lozan Antlaşması ve Kürtler	8-13
Hasan YILDIZ Sevr ve Lozan Antlaşmaları sürecinde Kürt Siyasetine analitik bir bakış	14-23
Ekrem ÖNEN Peymana Lozanê encamê prosesekê bû	24-31
Ali Haydar FIRAT AK Parti'nin 21 yıllık serüveni ve çıkmazları	32-39
Haydar CİHANER Erdoğan ve iki sorun	40-43
Nevzat KARAKEÇİ Birlik sorunu	44-47
A. Mecîd DURMUŞ Herêma Kurdistanê; Parastina deskeftan di navbeyna destûr û gefên derekî da	48-53
Ümit TEKTAŞ "Yorum ve aşırı yorum" üzerine	54-58
Mazhar KARA Di binê siya îmajê Barbîe de rola huner, terbiyeta, perwerdekirina civatan	59-62
Araj SEZGİN Ekosistem tahribatının tarihsel süreci	63-66
Elî ŞEMDİN Mam li Şam - 3	67-72

Merhaba

Em hejmarê 130an a kovara DENGê, ji ber şert û mercên germahiya mehên havînê dereng digihînin destên we. Di hejmarê xwe ya nû de em, bi pirsgerêkên di rojevê de li vir in.

Me xwest di vê hejmarê de, konferans û çalakîyên 100 salîya Peymana Lozanê yê li welat û li diasporayê hatine lidarxistin bi xwendevanên xwe re parve bikin da ku Kurd bizanibin ev peyman ji bo wan tê çi wateyê.

Me cih da nixandînen derbarê politikayên demokrasî, hiqûq, destûr, azadî û aborî yê Tifaqa Cumhur ku 21 sal in dişopîne û bi hîlbijartinên Gulana 2023an de ji desthilatdariya xwe xurt kir û bê navber bi helwest û nêrînen otokratîk siyasetê di afirîne.

Dîsa mijara yekîtiya Kurdan, nixandînen derbarê pirsgerêkên li Başûrê Kurdistanê û wêrankirina bi hovî ya jîngehên xwezayî ku bi destê sermayeyê pêk te, bûn mijarên vê hejmarê.

Mesut Tek, di vê hejmarê de li ser têkiliyên partiyên kurd û pirsgerêkên ku hatine jiyîn nivîsî. Me xwest ku em em nêrînen berfireh ên Hasan Yıldız û Doç. Dr. Ekrem Önen ku di konferansa '100 Saliya Konferansa Lozanê û Pêşeroja Kurdan' a di 8ê Tirmeha 2023an de li Amedê pêk hatibû de parve kiribûn, ji bo xwendevanên xwe yê ku nikaribûn beşdarî konferansê bibin, biweşînin.

Em nixandîna Mehmet Bayrak a darbarê Peymana Lozanê ku ji bo Kurdan tê çi wateyê radigihînin we.

Ümit Tektaş li ser şîrove û nixandînen ku gelek caran di warên siyaset, wêje, huner û zanîstê de tene kirin nivîsî. Haydar Cihaner û A. Haydar Fırat bala me dikeşînin ser maceraya desthilatdariyê ya 21 salan û paşeroja wê. Nevzat Karakeçi û A. Mecit Durmuş li ser pirsgerêkên Başûrê Kurdistanê û mijara yekîtiya Kurdan nivîsî.

Em weke nixandîneke balkêş, gotara yek ji aktivîstên Komeleya Ekolojîyê Araj Sezgin a li ser qirêjkirina xwezayê, qadên avî û jîngehên xwezayî ku ji raporên rabirdû hate niha tomar kiriye, pêşkêşî we dikin.

Di vê hejmarê de em, nivîsa Mazhar Kara ya li ser filmên Barbie û Oppenheimer û ya Elî Şemdin bi navê "Mam li Şam" bi we re parve dikin.

Em hêvîdar in ku li gor dile we be.

Merhaba

DENG dergisinin 130 sayısını, yaz aylarının rahatının yarattığı koşullar nedeniyle bir miktar gecikmeli olarak sizlere ulaştırıyoruz. Yeni sayımızda yine güncel konularla karşınızdayız.

Lozan antlaşmasının 100. Yıldönümü nedeniyle yurtiçinde ve diaspora da yapılan konferans ve etkinlikleri bu sayımıza taşıyarak Lozan antlaşmasının Kürtler açısından ne anlama geldiğini okurlarımızla paylaşmak istedik.

Mayıs 2023 seçimlerinde, iktidarını perçinleyen, otokratik bir yönetim anlayışı ekseninde siyaset üreten, cumhur ittifakının demokrasi, hukuk, anayasa, özgürlükler ve ekonomi konusunda, 21 yılda izlediği politika ile ilgili değerlendirmelere yer verdik.

Yine Kürtler arası birlik, Federe Kürdistan bölgesinde yaşanan sorunlara dair değerlendirmeler ve doğal yaşam alanlarının, sermayenin güdümüne konarak hoyratça tahrip edilmesi, bu sayımızın konuları oldu.

Bu sayıda, Mesut Tek, Kürt partilerinin birbiriyle ilişkilerini ve yaşanan sorunları yazdı. Hasan Yıldız ve Doç. Dr. Ekrem Önen 8 Temmuz 2023 de Diyarbakır da yapılan 'Lozan Konferansı'nın 100. Yılı ve Kürtlerin Geleceği' konferansında yaptıkları kapsamlı değerlendirmeleri, konferansı izleyemeyen okurlarımız için bu sayımızda yayınlamayı uygun gördük. Mehmet Bayrak'ın Lozan antlaşmasının Kürtler açısından ne anlama geldiğine dair değerlendirmesini bilginize sunuyoruz.

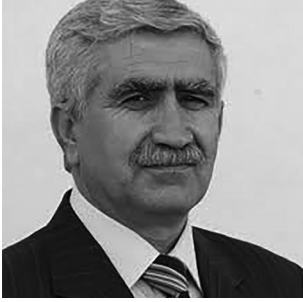
Ümit Tektaş, siyaset, edebiyat, sanat ve bilim alanında sıkça yapılan, yorum ve değerlendirmelere dair yazdı. Haydar Cihaner ve A. Haydar Fırat İktidarın 21 yıllık iktidar serüveni ve geleceğinin yorumlayan değerlendirmelerde bulundu. Nevzat Karakeçi ve Mecit Durmuş Federe Kürdistan da yaşanan sorunlar ve birlik konularını yazdı.

Ekoloji Derneği aktivizmlerinden Araj Sezgin'in, doğanın tahribatına yönelik geçmişten günümüze, sulak alanlar, doğal yaşam alanları, doğanın kirlenmesini içeren raporlardan derlediği yazısını kayda değer bir değerlendirme olarak sizlere sunuyoruz.

Ayrıca, bu sayıda Mazhar Kara'nın Barbie ve Oppenheimer filmlerine ilişkin yazısı ile Elî Şemdin'in "Mam li Şam-3" yazısını sizlerle paylaşıyoruz

Okuyucunun beğenisine sunuyoruz.

Kaygılar ve Güney'e sahip çıkmak

Mesud TEK

Mesud TEK

Kovara DENG

Son dönemde tüm Kürdistan'da, özellikle Batı ve Güney Kürdistan'da kaygı yaratan gelişmeler yaşanıyor, sömürgeci devletlerin bölgenin iç işlerine pervasızca müdahalesi, işgal, kara ve hava saldırıları sürüyor.

TSK, PKK bahanesiyle, Güney ve Batı Kürdistan'da, değişik adlar altında askeri hareketler yapıyor, sivil can kayıplarıyla orman yangınlara neden olan hava saldırıları gerçekleştiriyor ve hemen hergün İHAlarla suikastlar düzenliyor.

Doğu Kürdistanlı yurtsever örgütlerin Güney'deki varlıklarını bahane ede İran İslam Cumhuriyeti de aynı şekilde havadan ve karadan Doğu Kürdistanlı Peşmergelerin bulunduğu alanları bombalıyor, işbirlikçileri eliyle düzenlediği suikastlar sonucu Peşmerge kanı döküyor.

BAAS rejiminin yıkılmasından sonra Irak'taki siyasi etkinliğini giderek artıran İslam Cumhuriyeti, sözkonusu saldırılarının yanısıra, Doğu Kürdistanlı yurtsever güçlerin faaliyetlerini engellemesi için, Bağdat hükümeti ile birlikte Güney Kürdistan Hükümeti üzerinde baskı uyguluyor, tehditler savuruyor.

“Jin Jiyan Azadi” sloganı altında başlayan ve İslam Cumhuriyeti rejimini titreten kitle eylemlerinin yıldönümü yaklaştıkça tehditlerini artıran İslam Cumhuriyeti, Bağdat Hükümeti ile, Doğu Kürdistanlı güçlerin silahsızlandırılması ve kamplarda toplanması konusunda yaptığı anlaşmayı hatırlatıyor, BM'yi de harekete geçmeye çağırıyor.

Bu kaygı verici gelişmelerin yaşandığı bir dönemde, TC Dışişler Bakanı'nın Irak ve Kürdistan Bölgesi ziyaretiyle ilgili iddialar ve sonrası yapılan açıklamalar, yaşanan kaygıları daha da artırıyor.

TC Dışişleri Bakanı'nın görüşmelerinde “güvenlik” ve petrol sorununun gündemin ana maddeleri olduğu anlaşılıyor.

Bu görüşmelerde Türk ordusunun saldırıları ve Kürdistan Bölgesi'ni terketmesinin ciddi bir biçimde gündeme gelip gelmediği bilinmiyor. Ama PKK'ye karşı ortak operasyon iddiaları ciddi bir biçimde dile getiriliyor.

Görüşmelerde ayrıca petrol nakli konusunda yaşanan sorunlara ciddi çözüm aranmadığı anlaşılıyor.

Bağdat ve Ankara'nın, Paris Mahkemesi'nin ilgili kararını uygulamak için acelesi yok.

Çünkü bu kriz, en çok Kürdistan Hükümeti sözcüsü Sefin Dizeyi'nin belirttiği gibi, Kürdistan Bölgesi'ni etkiliyor, Bağdat ve Ankara karşısında Hewlêr'in konumunu zayıflatıyor.

Ve bu nedenlerle de her iki merkez anlaşmayı uygulama noktasında pek hevesli görünmüyorlar ve aceleci davranmıyorlar.

Bu ve benzeri gelişmelerin bir bölümü Güney Kürdistan'ın iç yapısı ve bölgedeki egemen politik yapıların birbirleriyle olan ilişkileriyle ilgili, bir bölümü Irak'ta güçler dengesinin değişmesi ve bir bölümü ise bölgesel-uluslararası gelişmelerle alakalı.

Son yıllarda Güney halkının öncelikleri önemli ölçüde değişti.

Özgürlük ve güvenliğin sağlanmasının yanı sıra yaşam şartlarının iyileştirilmesi, işsizlik sorununun çözülmesi, daha kaliteli bir eğitim gibi talepler de öne çıkıyor.

Rudaw Araştırma Merkezi'nin 2024 yılında yapılacak seçimlere ilişkin olarak yaptığı son araştırmanın sonuçları da bu gerçeği işaret ediyor.

Seçime katılacağını söyleyen gençlerin oranında düşüş yaşandığının tespit edildiğini söyleyen araştırmada şu sonuçlara dikkat çekiliyor: **"2009'dan farklı olarak, insanların öncelikleri değişmiş gibi görünüyor ve bu da seçmenleri daha tereddütlü hale getiriyor. Seçmenlerin kazanmasını istedikleri partilerden taleplerinin başında yüzde 56,7 oranında temel hizmetlere önem verilmesi, yüzde 41,8 oranında üniversite mezunlarının istihdam edilmesi, yüzde 39,8 oranında geçmiş maaş borçlarının ödenmesi ve yüzde 34,2 oranında ise yolsuzluğun ortadan kaldırılması gibi konular geliyor."**

"Buna karşılık, ifade özgürlüğü yüzde 2,6 ve siyasi istikrar yüzde 5,2 ile seçmenlerin talepleri arasında. Bu da seçmenin demokrasi ve özgürlüklerle ilgili konulardan çok ekonomi ve hizmet konularına öncelik verdiğini gösteriyor"

Önceliklerin değiştiğini eski bir Peşmerge dostum 2010'lu yıllarda bir başka biçimde ifade etmişti.

"Dağdaki yaşamın ile şimdiki yaşamın arasındaki ne fark var" diye sorduğumda bana "dağda kendimiz için istemlerimiz çok sınırlı ve sade idi. İyi bir keleş, Amerikan malı parke ve İsrail malı uyku tulumuna sahip olanlar kendilerini mutlu ve zengin hissediyorlardı. Şimdi bu taleplerin yerini iyi bir eve, otomobile sahip olma ve iyi bir maaş aldı."

Sihirli kelime "istikrar"

Halkın sözkonusu taleplerinin karşılanması için öncelikle Güney'de huzur ve güvenin tesisine, bu sorunlara çözüm önerileri olan istikrarlı ve kararlı bir hükümete ihtiyaç var.

Oysa yaşananlar bu konuda umutlu olmamıza yardım etmiyor.

İstikrarı sağlamak, Raperinden sonra kurulan koalisyon hükümetlerinin başta gelen görevleri arasında yer aldı.

Bazan diğer partilerden bir iki bakanın da yer aldığı koalisyon hükümetleri PDK-YNK siyasi ittifakı temelinde oluştu ve kabinelerin çalışmalarını bu ittifakın durumu belirledi; belirliyor.

Bu da doğal bir şey. Çünkü 1975 yılı sonrası Güney Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi büyük oranda PDK ve YNK arasındaki ilişkilerin biçimi tarafından belirlendi; bugün de ulusal kazanımların korunması ve geliştirilmesi bu ilişkilere bağlı.

Bazan kardeş kavgası biçimine bürünen iki örgüt arasındaki gerginliğin kökü 1960'lı yıllara kadar uzanıyor.

1994 yılında başlayıp 6 yıl süren, büyük bir yıkıma neden olan ve "bırakuji" biçimine dönüşen YNK ile PDK arasındaki çatışmaların etkileri ise uzun yıllar sürdü; sürüyor.

Bazan sönmülense de, bazan soğusa da YNK ile PDK arasındaki gerginlikler günümüze kadar koalisyon hükümetlerini istikrarsızlaştırdı, çalışmalarını etkiledi.

Bugün ise YNK ile PDK arasındaki ilişkiler sadece hükümetin değil, tüm Güney'in kaderini etkiliyor.

Çünkü ilişkilerde yaşanan gerginlikler sadece halkta tedirginliğe yol açmakla kalmıyor, aynı zamanda sömürgeci devletlerin bölgenin iç işlerine müdahale etmesine yardımcı oluyor.

Çünkü ulusal kazanımlar büyük ölçüde iki parti arasında varılan ittifakın ürünü. Aynı şekilde PDK-YNK ilişkilerinin limonileşmesi, gerginlik yaşanması kazanımları tehlikeye atıyor.

Bırakujinin Kürd toplumuna en büyük zararı, ikili hükümet yapısını ortaya çıkartması oldu. Kürdistan Bölgesi bir müddet Süleymaniye ve Hewlêr merkezli iki hükümet tarafından yönetildi.

Bu ikili yapı, sadece idari alanda değil, aynı zamanda askeri, iç güvenlik, dış politika ve istihbarat gibi çok önemli alanlarda da yaşandı.

Özellikle ABD'nin çabalarıyla idari planda ikili yapının aşılıp birliğin sağlanmasına karşın, hayati öneme sahip diğer alanlarda bu başarı ne yazık ki gösterilemedi, ikili yapı devam etti; ediyor.

BAAS rejimi sonrası dönemde bir süreliğine yaşanan istikrar da uzun sürmedi.

Kabinede yer alan bakanlar, hükümetdeki görevleri yerine partili kimliklerini ön plana çıkarttılar.

Öğlene kadar bakan olanlar, hükümette yer alanlar öğleden sonra muhalif gibi devrandılar. Dönemin Bölge Başkanı Mesud Barzani, bu durumdan duyduğu rahatsızlığı "öğlene kadar iktidar, öğleden sonra muhalefet olmaz" diyerek dile getirdi.

Bu durum sadece siyasi istikrarsızlık yaratmadı, aynı zamanda koalisyon hükümetlerinin çalışmaları olumsuz yönde etkiledi.

Ve ne yazık ki tüm iyi niyetli çabalara, tüm ulusal ve uluslararası birlik çağrılarına rağmen bu durum bugün de devam ediyor.

YNK'li bakanlar bir müddettir kabine toplantılarına katılmıyorlar.

Peşmerge Bakanlığı koltuğu, Peşmerge güçlerinin birliği gibi hassas bir süreçte henüz boş.

Bilinen nedenlerden dolayı uzun bir süredir Peşmerge bakanı atanamıyor.

Ve bu durum Kürdistan Bölgesi Hükümeti'ni sadece Bağdat nezdinde değil, aynı zamanda komşu ülkelerle olan ilişkilerinde de zora sokuyor.

Daha da önemlisi Peşmergenin IŞİD'e karşı kahramanca mücadelesi sayesinde kazandığı imajını zayıflatıyor.

Peşmerge Güçlerinin birliğinin sağlanamamasının, merkezi hükümete daha doğru bir ifade ile Şii Haşdi Şabi örgütüne yönelik ortak ulusal bir tavrın gösterilememesinin, 16 Ekim olaylarındaki etkisini kim inkar edebilir?

İkili hükümet yapısının olumsuz etkilerini silme, kurumları bütünleştirme ve ortak bir ulusal dış politika oluşturma noktasında yaşanan zaafın, komşu ülkelerin, İran ve Türkiye'nin Kürdistan Bölgesi'nin iç işlerine açıkça müdahalesine yardım ettiğini, Bölge Hükümeti'nin her iki sömürgeci devletin Kürdistan Bölgesi'nde gerçekleştirdiği saldırılara karşı ya sessiz kalmasına ya da zayıf bir tepki vermesine neden olduğunu görmezden gelmek mümkün mü?

Kaygılar artarken

Son dönemlerde Uluslararası arenada yapılan açıklamalar, yazılıp çizilenler ve verilen demeçler kaygıları artırıyor.

Güney'de ortak ulusal tavır geliştirme, başta Peşmerge olmak üzere hayati öneme sahip kurumları bütünleştirme noktasında yaşanan zaafının, Kürdleri Referandum sonucuyla birlikte gündeme gelen bağımsızlık hedefinden uzaklaştırdığı yorumları yapılıyor.

Kürdistan Hükümeti'nin Avrupa'daki dost ülke hükümetleri, sık sık Peşmerge güçlerinin birliğinin önemine vurgu yapıyorlar, birliğin sağlanması gerektiğini dile getiriyorlar.

Güney'in en önemli dostlarından olan ABD, düne kadar, Peşmerge güçlerinin birliğinin sağlanması için uyarılarını kapı arkasında yapıyordu.

Bugün aynı uyarılarını alenen, kamuoyunu önünde yapıyor.

Ve Kürdistan Bölgesi'ne olan yardımlarını Peşmerge güçlerinin birliğine bağlıyor.

Kürdistan Bölgesi'nde tarımın canlandırılmasında önemli işlere imza atan Hollanda hükümeti de, Hewlêr Başkonsolosu kanalıyla "Peşmerge güçlerinin birleştirilmesi sürecinin 'beklendiği yönde ilerlemediğini' ve değişim gerçekleşmezse Kürdistan Bölgesi Hükümetinin uluslararası dostlarından bazılarının desteğini kaybedeceğini" söyleyerek benzeri mesajlar veriyor.

Ama ne yazık ki tüm bu olumlu ve dostça çağrılara aynı ölçüde cevap verildiğini söylemek mümkün değil.

Peşmergelerin birliği konusunda bazı adımların atıldığı doğru, ama yetersiz ve sürece cevap vermekten uzak.

Daha da acısı bu noktada karar sahibi olan PDK ve YNK'nin bazı yöneticileri, daha ciddi adımlar konusunda kafa yoracaklarına, "bırakuji", "Kareseta Hekkarî" gibi kara sayfalarla dolu eski defterleri açıyorlar.

Oysa sömürgeciler boş durmuyorlar.

Kürdistan Bölgesi'ne yönelik saldırılarını hız kesmeden sürdürüyorlar.

Türkiye, adet haline getirdiği Kürdistan Bölgesi yetkilileri ile görüşme yaptığı anlarda, İHAlarla saldırı düzenlemeyi, Dışişleri Bakanı'nın son bölge ziyaretinde sürdürdü.

Türkiye, Kürdistan Bölgesi Hükümeti'nin merkezi hükümetle yaptığı anlaşma uyarınca Peşmergelerin Kerkük'ün bazı bölgelerine yerleşmesine karşı işbirlikçilerini harekete geçiriyor, Kürd-Türkmen çelişmesini kaşıyor...

Türkiye'nin Suriye'de giderek batağa saplandığı, konumunun zayıfladığı bir dönemde, basılan bir düğme, omurgasını PYD-YPG'nin oluşturduğu Demokratik Suriye Güçleri (DSG) ile bazı Arap aşiretleri arasında çatışmaları başlatıyor...

İran ise, Kürdistan Bölgesi'nde "Kürd Heşdi Şabi" örgütlemek istiyor, Doğu Kürdistanlı Peşmergelerin silahsızlandırılması konusunda üzerinde anlaşmaya varılan tarihi sık sık hatırlatıyor, gereğinin yerine getirilmesini talep ediyor.

Ve PKK'nin bölgedeki varlığının yol açtığı sorunlar da ağırlaşarak sürüyor...

Kardeş de kardeşliğini bilmeli

Bazı gerçeklerin acı da olsa bilinmesi, kısaca dile getirilmesi gerekiyor.

PKK'nin bölgedeki varlığı yeni değil, kökü 1983 yılına kadar uzanıyor.

PKK-PDK Protokolü sonrası Güney Kürdistan'da da üslenen PKK'nin bölgedeki varlığı, eylemleri hep sorun oldu, çatışmalara yol açtı.

PKK'nin kendi dışındaki örgütleri "işbirlikçi, hain, bağımsızlığın önünde engel" olarak görme anlayışından Güney Kürdistanlı örgütler de nasibini aldılar.

İlişkilerde bazen bahar havası yaşansa da PDK ve YNK, PKK nezdinde işbirlikçiydi, Mesud Barzani ve Mam Celal ise, aşiretçi, otonomist...

PKK'nin Güney'deki ulusal kazanımlarına karşı tavrı da hep olumsuz oldu.

Kürdistan Parlamentosu'nu emperyalizmin ürünü olarak gördü.

Kürdistan Parlamentosu ve Parlamento'nun ilan ettiği Federasyonu "Arapları arkadan hançerlemek" olarak değerlendirdi.

PKK'nin bölgede iktidar sahibi olması istemi, ağır sonuçları olan çatışmalara yol açtı.

Öyle ki Suriye'nin istemi üzerine, 1995 yılında KDP'ye yönelik askeri saldırılarını "İkinci 15 Ağustos Atlımı" olarak lanse etti.

Güney'deki kazanımlara yönelik olumsuz tavrını Öcalan'ın yakalanmasından sonra da sürdüren PKK, tüm Kürdlerin hayali olan bağımsızlık referandumunda da karşı pozisyon aldı.

Bağımsızlık talebine, "ulus devletlerin dönemi kapandı" gerekçesiyle karşı çıktı.

Tüm Kürdler Kerkük ve Şengal'in Kürdistan Bölgesi'nin sınırları içine alınmasını talep ederlerken, bu bölgelerin halkı Referandum'da ezici çoğunlukla bu doğrultuda irade beyan etmişken, PKK Kerkük ve Şengal'in, Irak'ın siyasi birliği içinde özerk olmasını talep etti.

Kerkük'de bu özerkliği gerçekleştirme olanağı bulamayan PKK Şengal'de oluşturduğu yapı ile sürekli sorun yarattı.

PKK'nin bölge yöneticileri "2003 yılından sonra Irak bayrağını Şengal'de ilk kez biz dalgalandırdık" diyerek övünç duydular...

Uz atmaya, birçoğumuzun bildiklerini tekrarlamaya gerek yok.

Özcesi PKK'nin bölgedeki varlığı hep sorun olageldi. Sadece Türkiye'ye saldırıları için bahane sunmakla değil, aynı zamanda Güney Kürdistan'da hakimiyet talep etmesiyle de, bulunduğu bölgelerde idari yapılar oluşturmasıyla da...

Bazı PKK'li yöneticiler "silahlarınızla Kürdistan Bölgesi'nde ne işiniz var" sorusuna cevap olarak "Kürdler kardeş değil mi? Silahlı Barzanilerin 1946 yılında, Kürdistan Devleti ilan edilirken Muhabad'da ne işi vardıysa, bizim de o işimiz var" diye cevap veriyorlar.

PKK'lilere bildikleri bir gerçeği hatırlatalım.

Barzaniler Muhabad'da iken İktidar talep etmediler, Pêşava Qazi'ye "Kürdistan Cumhuriyeti'nin emrindeyiz" dediler.

Kimse PKK'ye "Kürdistan Bölgesi Hükümeti'nin emri altına gir" demiyor.

İstenilen PKK'nin Kürdistan Bölgesi'nin egemenlik hakkını kabul etmesi, egemenlik taleplerinden vaz geçmesi, kanunlara uygun davranması.

Kürdistan Parlamentosu'nun ilk başkanı rahmetli Cewher Namık, 1993 yılında bize "PKK'den çok şey istemiyoruz. Tek beklentimiz İran, Suriye ve Irak hükümetlerine, kanunlarına gösterdiği saygının yarısını bize ve kanunlarımıza göstermesidir" demişti.

Tüm bu gelişmelerde YNK ile PDK arasında yaşanan gerginlikler ve çatışmalarının, her iki örgütün PKK'nin bölgeye yönelik politikalarına karşı ortak bir tutum almamalarının pay sahibi olduğunu, PKK'ye alan açtığını da unutmamalıyız.

Sonuç

Yazımı pesimist bir yazı olarak değerlendirenler olabilir, "az söylemişsin" diyenler kadar "ne suya ne de sabuna dokunmuşsun" diyenler de...

Benim amacım "Güney'de kaygı verici gelişmelerin sorumlusunu tespit ve mahkum etmek değil.

Çünkü Güney'de bu işi yapacak yurtsever güçler var ve sesleri çıktığı oranda dile getiriyorlar.

Amacım yaşanan sorunlara, nedenleri ve yolaçtığı sonuçlara parmak basmak.

Sorunları çözümünde taraf olmanın yerine, çözümünde Güney'li kardeşlerimize destek olmamız gerektiğini düşünüyorum. Güney'e sahip çıkmak demek, artık sadece hamasetle olmuyor.

Sahip çıkmakla birlikte Güneyli kardeşlerimize yönelik eleştirilerimizi yapıcı bir dil ile kendilerine iletmek de en az sahip çıkmak kadar önemlidir.

Kürdistan Hükümeti'nden, İran'in tehditlerine karşı daha kararlı bir tutum takınmasını istemenin, Türkiye'nin saldırılarına daha gür bir sesle tepki koymalarını, Türk yetkililerine "bizimle görüşürken niçin aynı anda ülkemize saldırıyorsunuz" diye sormalarını talep etmenin de görevimiz olduğunu düşünüyorum.

Kuzey'den Güney'e olası en büyük destek, sabah akşam Güney'i övmekle değil, parçamızda yurtsever hareketi güçlendirmekle olur.

Bu amaçla yapacaklar ise bellidir: Diyalog ve kalıcı güçbirliği oluşturmak...

100. Yıldönümünde Lozan Antlaşması ve Kürtler

Mehmet BAYRAK

Mehmet BAYRAK

Kovara DENG

A-Giriş

Temmuz-2023 ayı, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın 100. yıldönümüne rastlıyor. Bu vesileyle, bugüne kadar resmi tarih anlayışıyla kutsal bir metin gibi sunulan Lozan Antlaşması'nın Kürtler açısından ne anlama geldiğini bir kez daha irdeleme fırsatını buluyoruz. Bilindiği gibi, bir zamanlar Lozan Antlaşması, İslamcı kesimce irdelenmekte ve daha önce Osmanlı'ya bağlı birçok Müslüman ülkeyi kapsamadığı için bir "zafer" değil; "hezimet" olarak nitelendirilmekteydi. Yani onlar, Müslüman ülkelerin Osmanlı sömürgesi olmaktan kurtulmalarını, Lozan görüşmelerinde bir "yenilgi" olarak değerlendiriyorlardı.

Türkiye ise bu Antlaşmayı, bir kutsal metin olarak sunmakta ve bu Antlaşmayı sorgulayıp eleştirenleri "Sevrci" olmakla suçlamaktaydı. Bu işler hep böyledir zaten; resmi erk, kendi çıkarları doğrultusunda bir tabu oluşturur ve bu tabuyu herkese kabul ettirmeye çalışır. Kişiler kabul etmeyince de, onları "Sevrci" olarak nitelendirip "hain" konumuna düşürmek ister. Bu konuda düşüncenin temellendirilmesine bile tahammül edilemez.

İşte bu tabu ve yasak dolayısıyla dir ki, bugüne kadar en azından ülkede bu

Antlaşma, Kürtler açısından eni-konu değerlendirilemedi. Oysa, bu tabuyu oluşturanlar örneğin bir Kardak kayalığından dolayı bile sözkonusu Antlaşmayı kıyasıya eleştiriyor ve suçluyorlardı. Sözelimi Türkiye'yi çeşitli uluslararası platformlarda temsil eden Anayasa hukukçusu, Dışişleri eski Bakanı ve DSP Milletvekili **Prof. Mümtaz Soysal**, 1996 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında gerginlik yaratan Kardak kayalıkları dolayısıyla bu antlaşmayı şöyle eleştiriyordu: *"Hukuk dendiğinde hemen ortaya sürülen ve bizim pek sevdiğimiz Lozan Antlaşması bile, hakça ve insanca mıdır? Bir ülkeyi burnu dibindeki adaları başkasına bırakmaya zorlamanın ve hele sonradan, buna dayalı olarak, karasularına, kıta sahanlığına, uçuş bildirimine ilişkin sonuçlar üretmenin, hakça ve insanca olan bir yönü var mı?"* (Hür. 19 Nisan 1996)

Evet, Türkiye'nin önemli dış sorunlarındaki hukuksal ve politik danışmanı Soysal, bir Kardak kayalığı dolayısıyla Lozan Antlaşması'nı "haksız ve adaletsiz" bir antlaşma olarak nitelendiriyor ve mahkum ediyor...Siz ise, kendi iradeniz dışında emperyalist ülkelerle Türk devleti arasında yapılan bir antlaşmayla, moda deyimle "ülkesi ve milletiyle dörde bölünen" bir halkı ve ülkesini savunamayacaksınız!..

Oysa, biliniyor ki, Türkiye’de Kürt sorunu kimilerinin sandığı gibi, salt bugünün sorunu değil; geçmişi 100 yıla dayanan, başka bir söyleyişle 1923’te imzalanan **Lozan Antlaşması**’yla yaşıt bir sorundur... Çünkü Lozan Antlaşması’yla, “baltası kütükten çıkan” Türk yönetimi, 1924’te çıkardığı **Anayasa**’nın ardından 1925’te yayımladığı **Takrir-i Sükûn** yani “Susturma Yasası” ve aynı yıl gizlice hazırlayıp uygulamaya koyduğu, bizim ilk kez günyüzüne çıkardığımız **“Şark Islahat Planı”**, bir başka söyleyişle **“TC’nin Kürt Anayasası”** olarak ikame edilen “red- inkâr ve imha” politikasında aramak gerekir. (Bkz. M. Bayrak: **Kürtler’e Vurulan Kelepçe/ Şark Islahat Planı**, Özge yay. 2. Bas. 2013).

Bir “toplumsal gerileşme hareketi” olarak nitelendirilebilecek bu Kanun ve Gizli Plan’lar; sadece bugünkü Kürt sorununu yaratmakla kalmadı aynı zamanda çok - partili sisteme son verdi, emekçi kesimin siyasal ve sosyal örgütlenme özgürlüğünü yasakladı ve o günden bugüne milyonlarca insanımızda hasar yarattı.

B-Sevr Antlaşması’nda Kürt Hakları...

Bilindiği gibi, 1920’de bağtlanan Sevr Antlaşması’nın 62,63,64. Maddeleriyle Kürtler’e belli bölgelerde “özerk”, bir yıl sonraysa “bağımsız” yönetim hakkı veriliyordu. Sevr Barış Antlaşması’nın ilgili maddelerinde aynen şu hükümler yer alıyordu:

“Madde- 62: İstanbul’da ikamet edecek İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerince belirlenecek üç üyeden oluşacak bir Komisyon, bu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak altı ay içerisinde Kürt halkının hâkim bulunduğu Fırat’ın doğusunda ve Ermenistan’ın daha sonra belirlenecek olan sınırının güneyinde, Antlaşmanın 27. Maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları gereğince çizilen Türkiye- Suriye ve Irak sınırının kuzeyinde bulunan bölgelerin dahili Otonomi Planı’nı hazırlayacaktır. Herhangi bir mesele konusunda oybirliğine varılamaması halinde komisyon üyeleri durumu kendi hükümetlerine intikal ettireceklerdir. Söz konusu Plan, bu bölgeler dahilinde Asuri- Keldani ve diğer etnik dini cemaatlerin tüm azınlık haklarını güvence altına

almak zorundadır. Ve bu amaçla İngiliz, Fransız, İtalyan, Acem ve Kürtler’i temsilen kurulacak bir komisyon, doğrudan yerinde incelemelerde bulunacak ve gerek Türkiye, gerekse aynı şekilde İran sınırında yapılacak bir değişiklik söz konusu olursa, bu değişiklikleri Antlaşmanın ruhuna uygun bir şekilde gerçekleştirecektir.

Madde-63: Osmanlı Hükümeti, bu komisyonlardan birinin veya öbürünün kararlarını kendisine bildirdiği günden itibaren üç ay içinde yerine getireceğini taahhüt eder.

Madde-64: Antlaşma başkanlığının tesbit ettiği tarihten itibaren geçen bir yıllık süre içerisinde, şayet 62. Maddenin kapsamı içerisinde bulunan Kürt halkı, yani bu bölgelerde oturan halk çoğunluğu Türkiye’den ayrılarak tamamen bağımsız olmak arzusunu ortaya koyar ve Milletler Cemiyeti’ne başvurursa ve şayet Cemiyet de bu halkın bağımsızlık arzusunu gerçekleştirecek kapasitede bulunduğu kanaat getirir ve bunun yerine getirilmesini tavsiye ederse, Türkiye bu tavsiyeyi aynen uygulamayı ve bu bölgelerdeki bütün hakları ile ünvanlarından vazgeçmeyi taahhüt eder.

Bu vazgeçme işleminin detayları, başlıca Müttefik güçlerle Türkiye arasında özel bir sözleşmeye bağlanacaktır. Bu vazgeçme işi tamamlandıktan ve Kürdistan Devleti’nin bağımsızlığı gerçekleştirildikten sonra, bu bağımsız Kürt Devleti’ne, günümüze kadar Kürdistan’ın bir parçası olan Musul vilayetinde yaşayan Kürtler’in de kendi arzularıyla birleşmeyi istemeleri halinde Müttefik güçler bu birleşmeye karşı bir itirazda bulunmayacaklardır.” (Bkz. M. Bayrak: Kürtler ve Ulusal- Demokratik Mücadeleleri; Özge yay. Ank. 1993, s.102)

C-Lozan’a giden süreç...

Bu arada, gerek İstanbul’daki İttihad-Terakki yönetimi karşıtı partiler, gerekse Anadolu’ya geçen Kemalistler, Kürtler’e “birlikte kurtuluş ve birlikte özgürleşme” öneriyorlardı. Türk yönetimi, Sevr Antlaşması’nı içine sindirmeyen Kürt halkının rüzgarını arkasına alarak Lozana gidiyor ve kendisi adına bir zafer kazanıyordu. Kürtler, Lozan’a ayrıca temsilci yollamıyor ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

sıfatıyla **Mustafa Kemal**'in isteği üzerine, 1923'te Meclis'teki Kürt milletvekilleri Lozan'a telgraf çekerek, İsmet Paşa başkanlığındaki delegasyonun Kürtler'i temsil ettiğini bildiriyorlardı. İsmet İnönü de, bu gerçekliği hatıralarında şöyle anlatıyordu:

“Sevr Antlaşması ile Kürtler, Türkler gibi kendi vatanlarını tehlikeye maruz gördüler. Çünkü Sevr Antlaşması hükümlerine göre, Doğu Anadolu'da Ermenistan sınırı bitişiğinde bir Kürdistan devleti kurulacaktı. Kürtler, Türk vatanının kendileriyle birlikte, özellikle Doğu'da Ermeni tehlikesiyle karşılaşacağını biliyorlardı. Milli Mücadelenin devamınca canla-başla beraberlik gösterdiler. Sonra, Lozan Antlaşması yapılırken de Kürtler vatansever olarak Türkler'le beraber bulunmuşlardır. Kürtler, Ermeniler gibi Lozan'a gelip bize başvurmadılar. Hatta biz Lozan'daki konuşmalarımızda milli davalarımızı 'biz Türkler ve Kürtler' diye bir millet olarak savunduk ve kabul ettirdik.” (Bkz. **Hatıralar**, 2. Cilt, Ank. 1987, s.202)

Lozan görüşmeleri aşamasında bu birlikteliğe öncülük eden Kürt milletvekillerinden Bitlisli **Yusuf Ziya Bey**, Meclis'te şunları söylüyordu: “Kürdün birliği, Kürdün itaati, Kürdün iki parçaya ayrılmasında değil, bir parça halinde idare edilmesindedir... Türk'le Kürt işbirliği ederek yaşamazlarsa, ikisi için son yoktur. Bundan dolayı herhangi birisi diğerine ihanet ederse, ikisi için de akibet (son, gelecek) yoktur.” (Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, IV, s.163) Ancak, ne yazık ki aynı kişi, Lozan'daki birlikteliğe önyak olan Dersim Milletvekili **Hasan Hayri Bey** ile birlikte bundan iki yıl sonra 1925'te idam ediliyordu...

Burada, iki önemli vurgu yapıyordu: 1) *İran Kürdistan'ı dışında kalan Kürt toprakları bir bütün olarak kalmalı yani son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında ve Ankara'daki ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde benimsenen **Misak-ı Milli** sınırlarına sahip çıkılmalıydı.* 2) Türk'le Kürt işbirliği içinde birbirlerine saygılı olarak yaşamalı ve birbirlerine ihanet etmemeliydi, zira ihanet ederlerse ikisi için de son yoktu...

Evet, gerek Meclis'teki bu uyarılar, gerek İstanbul'daki Kürt aydınlarının uyarıları, gerek **Dr. Mehmed Şükrü Sekban** gibi Kürt ay-

dınlarının muhtıra-mektupları, gerekse “Milli Mücadele” boyunca işbirliği yapılan **Vilayat-ı Şarkıye Müdafaya-yı Hukuk-u Milliye Cemiyeti** (Doğu İlleri Ulusal Hakları Koruma Örgütü)'nin görüş ve uyarıları Lozan'dan sonra dikkate alınmayarak; tersine çeşitli zor yöntemleriyle Kürt kimliğinin yok edilmesi temelinde bir **“red-inkâr ve imha”** politikası ikame edilerek bugünkü 'Kürt sorunu'nun temelleri atıldı.

Başka bir söyleyişle, **Lozan Türkler için ne kadar “zafer”se, Kürtler için de o kadar “hezimet”tir. Çünkü Lozan Antlaşması'nın bedeli Kürtler'e ödetilmiştir. Bundan dolayı Kürt sorunu varolduğuça Lozan tartışılmaya devam edecektir...**

Ç- Lozan'ın ardından barışı yakalamak

Üstte de vurgulandığı gibi, gerek İstanbul'daki İttihad karşıtı partiler, gerekse Anadolu'ya geçen Kemalistler, Kürtlere **“birlikte kurtuluş ve birlikte özgürleşme”** önerirken, bu öneri, Kürtler'in beklentileriyle daha iyi çakışmış ve bu buluşmayla Lozan'a gidilmişti. Ancak Lozan, Kürtler'in beklentilerinin tersine halk ve ülke olarak bölünmeleriyle sonuçlanmış ve Kürtler o tarihten itibaren onulmaz bir yara almışlardı. Başta İngilizler olmak üzere Batılılar, Mezopotamya ve Kürdistan üzerinde pazarlık yapıyor; Türk delegasyonu da adeta Anadolu topraklarını kurtarma uğruna Kürtleri feda ediyordu. İngiliz yazar ve tarihçi **Toynbee**, **“Eğer biz Türklerle Kürtleri teslim edersek, onlar bize Musul'da petrol imtiyazını vereceklerdir”** “diyordu (Bkz. M. S. Lazarev: **Emperyalizm ve Kürt Sorunu**, Öz-Ge yay. 1992, s. 270).

Aslında, Lozan'da galip devletler, gerçekte ne bir bağımsız Ermenistan ne de bir bağımsız Kürdistan peşinde koşmaktadırlar. Bir görüşe göre, bütün bunlar, “Kemalist yönetimi dize getirmek için ortaya atılan göstermelik sorunlardır.” (H. Yıldız: **Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan**, 1991, s. 28).

Görüşmeler sırasında İngiliz temsilcinin İsmet İnönü'ye söylediği şu sözler de, zaten olayı çarpıcı bir biçimde yansıtmıyor mu? **“İsmet Paşa! senelerce çok şey söyledik, çok şeyler vadedtik. Bütün dünyada çok taahhüt altına girdik.**

Şimdi bunlara son verirken bu kadar merasim yapılmasını neden yadırgıyorsunuz?..” (age, s. 29)

Görüldüğü gibi, adeta Kürtler’in dışında Kürtler’in aleyhine yazılıp uygulamaya konan bir senaryo sözkonusudur. Çünkü Kemalist yönetim, daha 1921 ve 1922’de hem Fransızlar hem de İngilizler’le gizli görüşmeler ve anlaşmalar yapmıştı. Zaten Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Kürt kimliğinin yasaklanması, bu galip devletlerden alınan cür’etten kaynaklanıyordu...

Ancak Lozan Antlaşması, bu olumsuzluğun yanısıra Kürtlerin kimi kültürel haklarına ilişkin güvenceler de getiriyordu. Sözgelimi Antlaşmanın **“Azınlıkların Korunması”**na ilişkin III. Bölümü’nün 37-45. Maddeleri, diğer bölümlerde Gayrimüslim azınlıklara getirilen hakların yanısıra, Kürtler başta olmak üzere Müslüman azınlıklara da bazı haklar getiriyordu. 1923 yılında Paris’te yapılan Fransızca Antlaşma metin ve belgelerinden çevrilen Lozan Antlaşması’nın ilgili maddelerinin tümünün burada aktarılması mümkün olmadığı için, sadece bazı madde özetlerini vermeye yetiyoruz.

Sözgelimi, Antlaşmanın 38. Madde’si şöyleydi:

“Türk hükümeti, köken, ulus, dil, ırk ve din farkı gözetmeksizin tüm Türkiye vatandaşlarının hayat ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını yükümlenir.”

Aynı Antlaşmanın 39. Maddesi’nde ise şöyle denmektedir:

*“Din farkı gözetmeksizin Türkiye’de ikamet eden herkes yasa karşısında eşit olacaktır. Hiç bir Türk vatandaşına özel konuşmalarda, ticari ve dinsel yaşamda, basında ya da her türden yayınlarda ya da umumi toplantılarda herhangi bir dili özgürce kullanmasında hiç bir kısıtlama getirilmeyecektir. Resmi dilin yanısıra, Türkçe’den başka bir dil kullanan Türk yurttaşlarına mahkemelerde sözlü olarak kendi dillerini kullanmaları için gerekli kolaylıklar sağlanacaktır.” (Bkz. 1- Prof. Dr. Seha L. Meray: **Lozan Barış Konferansı/ Tutanaklar- Belgeler**; SBF yay. Ank. 1973 ve 2- **Türkiye İle İlgili İnsan Hakları Raporu**”, Özgür Gelecek Dergisi, Aralık-1998).*

Kemalist yönetim, Lozan gibi uluslararası bir antlaşmayla kabul ettiği bu hakları bile, 1925’te yürürlüğe koyduğu gizli Şark Islahat Planı ile geri çekiyor ve adeta sonraki tüm olumsuzluklara çanak tutuyordu. Ancak Lozan’dan 100 yıl sonra görülmüştür ki; bu anlayış Kürt sorununu çözmemiş, tersine daha da çıkmaza sokmuştur.

Öyleyse, tek yol barışı yakalamak ve sorunları barış içinde çözmektir. Kürtler için de, o gün kaderbirliği yaptığı Türkler için de tek çıkar yol budur....

D-Lozan’ın bedelini kim ödedi?..

Sevr ve Lozan gibi Kürtler açısından büyük önem taşıyan anlaşmalar, öteden beri birbirleriyle çelişen ve çatışan siyasi polemiklere konu olagelmışlerdir. Evet, Soysal’ın Kardak kayalıklarından ve Ege’ye ilişkin kimi sorunlardan; İslamcı kesimin başka nedenlerle eleştiriye tabi tuttuğu **Lozan Anlaşması**, gerçekten de tartışılması gereken bir anlaşmadır. Özellikle de Kürtler açısından...

20. Yüzyıl başlarında Türkler; Türkçü İttihad ve Terakki yönetiminde “çarşıda pırince giderken, Sevr’le birlikte evdeki bulgurdan olmakla” karşışarıya kalmış, bu aşamada birlikte mücadele edip, **Misak-ı Milli** sınırları içinde eşitlik temelinde birlikte yaşama şiarıyla Kürtler işbirliğine ve dayanışmaya çağrılmış, bu dayanışmanın gerçekleşmesi sonucu da, Ege’de Yunanlılar’ca, güneybatıda İtalyanlar’ca, güneyde Fransızlar’ca, güneydoğuda İngilizler ce, hatta kuzeydoğuda Ruslar’ca işgal edilmiş topraklarını kurtararak kurtuluşa gitmişlerdi. Böylece **Misak-ı Milli**, Türkler açısından gerçekleşmiş oluyordu. Ya Kürtler?...

Esasen, Osmanlı’nın kesin yenilgisinden ve Anadolu ile Kürdistan’ın işgalinden sonra anti-işgalci çete hareketleri Antep, Urfa ve Maraş gibi Kürt yoğunluklu illerde başlamıştı bile. Padişah görevlendirmesiyle Anadolu’ya geçen **Mustafa Kemal**’in de çalışma alanı **Kürdistan** oluyordu. Erzurum Kongresi, ardından Sivas Kongresi, bunlara bağlı olarak imzalanan Amasya Protokolü, bu işbirliğinin sonuçlarıydı. Bu çalışmalar, Kürtler adına Vilayet-ı Şarkîye Müdafası Hukuku Milliye (Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma) Örgütü’nce yürütülüyordu.

Nitekim, Kemalistler'in vaadleri ve imzalanan Amasya Protokolü'nde Kürtler'le Türkler'in eşitliği öngörüldüğü içindir ki, Kürtler de bu mücadeleye var güçleriyle destek olmuşlardır. Yine bundan dolayıdır ki, **Mehmet Şerif Paşa** Sevr Barış Konferansı görüşmelerinden çekilmiş ve İsmet İnönü başkanlığındaki Lozan Barış Konferansı delegasyonuna sahip çıkmıştır. Örgütlü yurtsever Kürt kesimiye, en azından umutlu bir bekleyişe girmiş ve köstek olmamıştır.

Peki, bundan sonra ne oluyor. Bu kez de Kürtler, çarşıdaki pirince giderken evdeki bulgurdan oluyorlar. Belki Ermeniler, iddialarından vazgeçerek sınırlarını kuzeye çekiyorlar. Ancak Kürtler de -alışılmış deyimle- ülkesi ve milletiyle dörde, hatta beşe bölünüyor. 17. yüzyıl ortalarındaki Doğu Kürdistan bölünmesine bu kez Türkiye, Irak, Suriye parçalarıyla Ermenistan Kürt yerleşimi de ekleniyor ve Kürt halkı beş parçaya resmen bölünüyordu. Böylece Kürt halkı açısından acılı ve zor bir süreç de başlamış oluyordu...

Misak-ı Milli'ye gelince. Bilindiği gibi, Osmanlı toprakları içinde kalan Türkler'le Kürtler'in topraklarının korunmasını öngören bu Anlaşma, ilkin son Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda benimsenmiş, 1920 yılında da Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmişti. Lozan görüşmelerinde bütün çabalara rağmen, Güney Kürdistan'ı oluşturan parçalar net olarak Misak-ı Milli sınırlarına dahil edilememişti. Gerek emperyalist ülkeler ve gerekse Kemalist yönetimde önemsenen Musul ve çevresinin akıbeti, uluslararası bir komisyona havale edilmişti. Komisyon, durumu inceleyecek ve konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürecekti. Milletler Cemiyeti'nin kararı ise kesin olacaktı.

Bu aşamada, Kemalistler'in konuya bakışı ilginçti. Bizzat M. Kemal şöyle diyordu: *"Musul bizim için çok önemlidir. Birincisi, Musul'da sınırsız servet oluşturan petrol kaynakları vardır... İkincisi, onun kadar önemli olan Kürtlük sorunudur. İngilizler orada bir Kürt hükümeti kurmak istiyorlar. Bunu yaparlarsa bu düşünce bizim sınırlarımız içindeki Kürtler'e de yayılır. Buna engel olmak için sınırı güneyden geçirmek gerekir"*

(M. Bayrak: **Kürtler ve Uusal-Demokratik Mücadeleleri**, Özge yay. Ank. 1993 s. 434)

Daha sonra Türkiye, Milletler Cemiyeti'nce kendisine verilen yüzde 10'luk hissesini 500 bin sterlin karşılığında İngilizler'e satarak kendisi açısından defteri kapattı. Zorunlu bir ticaret de olsa alan razı veren razıydı. Arada olan yine zavallı Kürt halkına olmuştu. İngilizler herhangi bir devlet kurmadıkları gibi, Kürt petroleri de başkasının eline geçmişti.

Kısaca Kürtler, **Misak-ı Milli** (Ulusal And) ve dayanışma sözlerinde durmuşlar, ancak Türk tarafı sözünde durmamıştı. **Nazım Hikmet**'in, 1989'da yayımladığımızda tutuklanmamıza gerekçe yapılan şu sözleri bu gerçekliğin yalın bir anlatımı değil midir?

"Anadolu milli kurtuluş hareketi yalnız Türkler için değil, Kürtler için de tarihlerinin en şerefli sayfalarından biridir. (...) Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, Türk idarecileri ve egemen çevreleri, Kürt hareketinin tanımını vaadettikleri millet ve insan haklarını tanımadı, hatta işi Kürt milletinin millet olarak varlığını bile inkâra kadar götürdü." (Bkz. M. Bayrak: **Kürdoloji Belgeleri-1**, s. 530)

Görüldüğü gibi, bugün Türk yönetimlerince bayram olarak kutlanan Lozan, Türkler için bir kurtuluş olduğu kadar, Kürtler için de bir "hezimet"i simgeliyor...

E- Türkiye, "Lozan Antlaşması"na uyuyor mu?..

Peki, tüm bunlardan sonra bir soru: Acaba, Türkiye 1923'de imzaladığı ve adeta kutsal bir metin gibi sunduğu bu Antlaşmaya uyuyor mu dersiniz? Uyuyorsa, Kürt yayıncılığı ve örgütlenmesi 1923'ten itibaren neden bıçakla kesilir gibi kesildi. Uyuyorsa neden 1970'li yıllarda ve bugün bile ısrarla Kürt yayıncılığı önlenmeye ve yasaklanmaya çalışılıyor? Uyuyorsa, neden **Kürtçe Kur'an** çevrisi Diyanet'in isteği üzerine yasaklanabiliyor? Uyuyorsa, neden 1991'de yayımladığımız bir **Kürt Halk Türküleri** kitabı bile cezalandırılıyor? Ve nihayet uyuyorsa neden, bu Antlaşmayla belirlenen Güney Kürdistan ve Rojava sınırları ikide bir Türk askeri birliklerince aşılarak sözkonusu Antlaşma

açıkça ihlal ediliyor?.. Bu örnekleri alabildiğine çoğaltmak mümkün, ancak bu örnekler bile uygulanagelen çifte standartlı politikalar konusunda bir fikir vermeye yetiyor, sanırız.

Şunu hemen belirtelim ki, bunların cevabı çok kolay. Çünkü Türkiye 1923'te imzaladığı bu uluslararası Antlaşma'yı 1925'te aldığı bir gizli kararla bozuyor. Yani Türkiye, Kürt kimliğini yoketmeye dönük yeni Kürt politikasını belirlerken, ilk kez yayımladığımız ve **"TC'nin Kürt Anayasası"** olarak nitelendirilen Şark Islahat Planı ile, bu uluslararası resmi Antlaşmaya uymama kararı alıyor. Kürt kimliğini yokederek Kürt sorununu çözmeyi öngören sözkonusu gizli Plan'ın diğer maddelerini bir yana bırakarak, salt Kürtçe'nin yasaklanmasını öngören iki maddesini birlikte izleyelim:

Madde-14) Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişkezek, Ovacık, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Besni, Arga, Hekimhan, Birecik, Çermik il ve kaza merkezlerinde Hükümet ve Belediye dairelerinde ve diğer kurum ve kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda Türkçe'den başka dil kullananlar; Hükümet ve Belediye'nin emirlerine karşı gelmekle suçlanacak ve cezalandırılacaklardır.

Madde-17) Fırat'ın batısındaki illerimizin bazı bölümlerinde dağınık olarak yerleşmiş bulunan Kürtler'in Kürtçe konuşmaları mutlaka yasaklanmalı ve kız okullarına önem verilerek, kadınların Türkçe konuşmaları sağlanmalıdır.»(M. Bayrak: **Kürtler'e Vuruşlan Kelepçe: Şark Islahat Planı**; Özge yay. Ank. 2. bas.2013, s. 129-130)

F-Sonuç

Görüldüğü gibi, Türkiye, günümüzde taraf olduğu diğer uluslararası Antlaşma ve Sözleşmelere uymadığı gibi; birincil elden taraf olduğu ve kutsal bir metin gibi sunduğu Lozan Antlaşması'na da uymuyor!.. Uymadığı içindir ki; o tarihten itibaren Kürdistan sürekli olarak Örfi İdare, Umumi Müfettişlik, Sıkıyönetim, Olağanüstü Hal Valiliği ve Kayyum Sistemiyle yönetilmeye çalışılmaktadır... Bu 100 yıllık süre içinde Kürdistan'daki uygulamalar, Kürt

sorununu çözemediği gibi, halk muhalefetini daha da büyütüştür. Çünkü dünden bugüne **"kan şiddeti, şiddet kanı büyütmüş"** ve sorun daha da kangrenleşmiştir. Esasen, Kürt sorununa demokratik ve barışçı bir çözüm bulunmadan Türkiye'de demokrasiyi kurmak ve kurumlaştırmak da mümkün değildir. Askeri yönetimlerin Kürt sorununda çözüm değil, sadece ve sadece çözümsüzlük getirdiği, son 100 Yıllık geçmişle zaten ortadadır...

Lozan Antlaşması'nın 100. yıldönümünde herhalde sorun, tüm boyutlarıyla sorgulanmalı ve ilgili platformlara taşınmalıdır. Ola ki, tüm taraflar yeni bir durum değerlendirmesi yapmak zorunda kalır...Aslında, Kürt sorununun demokratik çözümünün anahtarı, Lozan'la verilen hakları bile 1925'te **"Şark Islahat Planı"**yla gizlice gasbeden Ankara yönetimine, Başbakan İsmet Paşa'nın şahsında daha 1926'da gönderilen **"Memorandum"**da ortaya konmuştu... Ne deniyordu bu Memorandum'da:

"Biz Kürt Aydınlanma Hareketi, Kürtlüğün hayat ve bekasına suikast edilmemek şartıyla müthiş ve müfrit Cumhuriyet taraftarıyız ve tam anlamıyla sapkınlık kaynağı olan zorbalığın aleyhtarıyız. Eğer genç Türkiye Cumhuriyeti ve muhterem yöneticileri, Türk ve Kürtler'in bir arada yaşamasını gerçekten istiyor ve Kürtlüğün kudretinden yararlanmayı ve Türklüğün varlığını sağlamlaştırmak ve Kürt milletini kazanmayı hedefliyorsa, tek çözüm yolu ve ilaç 20. Yüzyıl uygarlığının ulus ve özgürlük prensiplerine saygı ve uyma ile Kürtler'in yaşam hakkını kabullenmek ve bu suretle Avrupalılar'a, dost ve düşmana karşı olgunluğunu ve siyasi yeterliğini göstermektir(..) Aksi takdirde mevcut politikanın devam ettirilmesinde ısrar edilirse Kürdistan veya Şarki Anadolu kıtası büyük bir kin ve kırgınlık yuvasına dönüşecektir..." (Kürt Aydınlanma Hareketi'nin Özgürlük Örgütü XOYBUN'un Lozan sonrası yürüttüğü diplomatik girişimlerin belgesel öyküsü için bkz. M. Bayrak: **Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm**; Özge yay. Ank.1999 ve **Ateş- Kan- Barut Günlerinde Kürt Diplomasisi/ Xoybun Broşürlerinin Sunduğu Gerçekler**; Özge yay. Ank. 2021).

Sevr ve Lozan Antlaşmaları sürecinde Kürt Siyasetine analitik bir bakış

Hasan YILDIZ

Hasan YILDIZ

Kovara DENG

Değerli dostlar

Tarihimizde yaşanan acılar üzerine eklenen geçirdiğimiz deprem dolayısıyla halkımıza bir kez daha baş sağlığı dilerken, yine tarihimizin önemli bir sayfasının konu edildiği bu konferansa gösterdiğiniz ilgiden ötürü hepinize teşekkür eder, hoş geldiniz dileklerimi sunarım.

Arkadaşlar,

Yakın tarihimizin dönüm noktalarından biri olan 1. Paylaşım Savaşı'nın ardından gelişen olayları anlayabilmemiz için, sadece savaş sonrası Sevr'de veya Lozan'da yapılan antlaşma maddelerine bakarak bir senteze varmak doğru bir yöntem olamaz.

Kürt halkının varlığının bu maddelerde neden layıkıyla yer almadığını anlayabilmemiz için, tarihin derinliklerine, halkımızın evrimleşme süreçlerine etki eden iç ve dış dinamiklerin rollerini incelemek gerekir.

Dün yaşananların doğru çözümlenmelerini yapmak, bugünü anlayabilmek ve gelecek için olması gereken bir sosyal ilişki üzerinden siyaset üretmek bakımından can alıcıdır. Eğer bu yöntem izlenmez ise, halkın ve özellikle gençliğin enerjisi siyasi zeminden koparak, var olan dinamizmi boş kanallarda dağılır.

Biz'de, siyasete kötü bir örnek olarak kolaylıkla bulaştırılan tarih okumalarında görülecektir ki, halkın evrimleşme süreçlerine müdahil olanlardan dış güçleri ön planda tutma ve suçlama alışkanlığı, Kürt tarih araştırmacılığında kolay ve kaba bir yöntem olarak ağırlığını hissettirmektedir. Oysa tarihsel süreçte iç dinamiklerin aktörlerinin bu gelişmelerdeki payları, bana göre çok daha belirleyicidir.

Ne diyor Ehmedê Xanî;

Fakat Allah cezalandırmak için bizi,

Saldı üstümüze Rumları ve Persleri. Eğer onlara bağlılık bir utanç ise,

bu utanç düşer beylere.

Şeref sadece prenslere ve emirlere aittir

Ne yapabilir şairler ve yoksullar.

Şu tarihsel dizeler sadece geçmişi anlatmıyor, geleceği de sınırlarını içinde taşıyor. Toplumdaki önder güçlerinin yetersizliklerini bütün çıplaklığıyla anlatıyor. XVII. yy'dan XX. yy'a birbiri ardında biriken bu sorunlarla gelindi. Konumuza dönersek;

Şu anlamlı dizelerden tam 225 sene sonra yapılan, bugün de gündemimizealdığımız Lozan Antlaşması'ndan da sonra geçen bir asırı

da ekler isek, tam 323 yıl sonra acaba, Kürt toplum dinamiğinin öncüleri olması gereken sosyo- ekonomik güçler, Ehmedê Xanî'nin dizelerinin hangi noktasındadırlar?

Bu gerçekliği, savaşın yıkıntıları içinde yaşayan toplumu, ulusal veya uluslararası görüşmelerde temsil etme yeterliliği gösteremeyen, "prenslerimiz ve beylerimiz" in siyasi faaliyetlerin de olduğunu söylemek gerekecektir...

Yine bu gerçekliği ulusal planda, Erzurum ve Sivas Kongreleri süreçlerinde, uluslararası görüşmelerde ise Sevr ve Lozan Antlaşmalarında yaşadık. Ama bütün bunların neden olduğu sebepleri anlayabilmemiz için Lozan'dan önce kısaca Sevr sürecine bakmamız gerekecektir:

Bilindiği gibi, XIX. yy'da süren, benim "Yüzyıl Savaşları" olarak adlandırdığım isyan dönemlerinden sonra topraklarından kopartılarak sürgüne gönderilen, önemli bir kısmının da İstanbul'da gözetim altında tutulduğu beyliklerin kendileri, oğulları ve torunları Osmanlı siyasetiyle iç içe yaşamanın verdiği alışkanlıklarla, siyasi merkezlerini de metropolde kurmuşlardı. Bu nedenle siyasi aktiviteleri, Jön Türklerden aldıkları etkiler altında Osmanlılık içinde şekilleniyordu.

Beyliklerin temsilcilerinin topraklarına dönmelerine izin verilmemesi bu sonucu doğursa da, beylerin ekonomik işlerini yürüten yerel temsilcileri aracılığıyla, kendi topraklarında üretim ve dağıtım mekanizması kurup, ekonomik bir örgütlenme üzerinden siyaset üretme anlayışından uzak kaldılar. Dolayısıyla kendi toprakları üzerinde yaşayan köylü kitleleri ve bağımsız dolaşan aşiret bölünmüşlüğüyle toplum parçalı bir karakter gösteriyordu. XIX. yy sonlarına doğru, 1890'11 yıllarda, bu boşluktan II. Abdülhamit'in siyasi kurnazlığı faydalanacak ve Hamidiye Alayları teşkilatıyla aşiretler arası ilişkiler, rütbe, makam, ekonomik rant ve halife/padişah huzurunda alınacak bir iltifat ve maddalya ile menfaat çekişmelerine dönüşecekti. Böylece toplumsal doku bozuldu. Ne siyasi alanda ne de ekonomik örgütlülükte birlik sağlanamadı. Hiçbir bey bu gelişmelerin önünü alamadı. Sadece seyirci oldular...

Yüzden fazla aşireti içinde barındıran silahlı elli bini bulan bu örgütlenme, iç dinamikleri törpüleyen, toplum dokusunu bozan bir işlev gördü. Varlığı ve geleceği Sultan'ın vereceği şan ve şöhret ibaresi bir rütbeye ve göz yumulan soygun ekonomisinden pay almaya odaklanmış bu yapılar, ulusal uyanışların olduğu bir çağda, toplumun içine bir hançer gibi sokuldular. Kürt siyaseti bir bütün olarak, toplum sosyolojisini bozan bu yapılar karşısında merkezi idarenin siyasi, askeri ve bürokratik kontrol mekanizmalarının yaygınlaştırılmasının önünde etkisiz kaldılar.

Çok daha bir çarpıcı örnek vermek gerekirse, Hamidiye Alaylarının yerleşim güzergahıyla, cumhuriyetin sınırlarının şaşılacak derecede uygun olması, Osmanlı devlet mekanizmasının Kuzey'de güçlü olduğunun nedenlerini de vermektedir. Bu projeyi Abdülhamit'e sunma imkanı veren ise, Osmanlı'nın XVII. yy'dan beri bir devlet politikası olarak uygulamaya koyduğu, Arap aşiretlerinin kuzeye doğru göçlerinin önünü kesmek için Türkmen ve Kürt aşiretlerini bu hat üzerinde toprağa yerleştirme politikası olmuştur. Türkmenler dayanamayıp isyan ederek kaçarken, Kürt aşiretleri bu görevi yerine getirmekle kalmıyor, Abdülhamit ile birlikte Hamidiye örgütlenmesiyle, içte tasarlanmış suni bir sınır bekçiliği görevini ve tüm bölgede, başta Ermeniler olmak üzere Hristiyan halkın taleplerine karşı militer bir baskı aracı olarak kullanılıyorlardı.

İşte, Kuzey'deki devlet örgütlenmesinin yarattığı bu sosyo psikolojik şartları Müttefik güçlerin dikkate almaması düşünelim. Sevr ve Lozan Antlaşmalarına bu şartlar altında gidildi.

Lozan'ı anlayabilmemiz için önce, Sevr Barış Görüşmelerinde Kürtlerin hangi toplumsal konumda olduklarına ve siyasi temsilcilerine bu nedenlerle bakmak önemlidir:

Sevr'de Kürt sorunu vardı ama gerçek anlamda bir Kürt temsili heyeti yoktu. İstanbul'daki Kürt örgütleri tarafından temsilci olarak kabul edilen Şerif Paşa, Süleymaniye'nin eski sürgünlerden İstanbul doğumlu bir Saray efendisidir.

Kürdistan'a bir kez bile ayak basmamış olan bu kişi geleneği bozmayarak, önce Osmanlı temsilcisi olarak masaya oturmuş, ama sonra Kürtleri temsil görevini üstlenmiştir.

Bir ülkeyi temsil etme iddiasında olan biri için bu durum, normal şartlarda Batı diplomasisinde kabul edilmemesi gerekir. Ama temsili özelliği zayıf birinin masada bulunmasına bilerek ses çıkartılmaz. Çünkü; aynı tarihte bu masayı yöneten güçler, Kürt sorununun karmaşık yapısını içlerinde tartışarak, Kürdistan'ın gerçek anatomisini ve verdiği sesi analiz ediyorlardı.

Burada İngiliz diplomasisinin anti-Kürt politikalarının Dışişleri Bakanlığı'nca perde gerisinde devreye sokulduğunu anlayamayan Kürt örgütleri ise yönlerini, Konferans'tan gelecek sonuca göre konumlamışlardı. Osmanlı'da yönetim zaafiyetinin olduğu bu dönemde bile onlar, kendi topraklarında bir faaliyet gösterme çabasında olmadılar. Sadece Bedirhanileri kısa süreliğine, üstlerinden şamar yiyen Yüzbaşı Noel ile Malatya önlerinde görebildik.

İngilizlerin bir Kürt devleti peşinde koşmadıklarını anlayan bir tek kişi vardır: Eğer tarihi hakkı vermek gerekirse, ki vermeli, O da Mustafa Kemal'dir.

İngiliz diplomasisinde çokça konuşulan Kürt sorunuyla, Kürt devleti söyleminin aynı paralellikte gitmediğini, Kürt siyasi çevrelerinden önce ve hatta diğer Osmanlı paşalarından önce kavrayan Mustafa Kemal olmuştur.

Büyük Britanya Başbakanı Lloyd George'nun, eski Hellen kültürünün etkisiyle Yunanistan yanlısı kişisel politikalarıyla, İngilizlerin "Doğu Sorunu"nun stratejik hatlarını çizen, Hindistan sömürge valiliği görevini yapmış ve İngiliz sömürge ofisini yöneten Dışişleri Bakanı (Lord Curzon), Savaş Bakanı (Churchill), ünlü casus Lawrence ve sahada bulunan askeri yüksek komiserler, Kürt devleti konusunda hem fikir değildirler. Bu iki kutup arasında Yunanistan'ın Anadolu'ya çıkarma yapma konusunda da görüş aykırı-

lıkları vardır. Ünlü casus Lawrence, Yunanların denize dökülmesini isteyecek kadar Lloyd George'un politikasına karşı çıkmaktadır.

İngiliz politikası içindeki bu çelişkileri incelerken, onların Kürt ve Kürdistan sorununa özel bir husumetleri olduğu düşüncesine kapılmamak gerekir. Sömürge valiliği yapmış olan Lord Curzon ve Arap aşiretleri arasında ter dökerek birlik sağlayabilen Lawrence, Kürt toplumsal yapısında olması gereken ekonomik ve siyasi aktörleri bulamadıkları için, yani bir zorunluluktan ötürü bu stratejiyi İngiliz siyasetinin merkezine koyuyorlardı.

Sayıları elli bini aşan ve milyonları etkileyen Aşiret Alaylarıyla bölünmüş ve

siyasi olarak kendileri için olmayan bir güce teslim edilen toplum gerçekliği ortada iken, hiç bir yabancı güç önder rolünü oynamazdı. Kuzey'de Hamidiye Alaylarına teslim edilen toplum dinamiğinin, doğu sınırlarında Ermeni ve diğer Hristiyan azınlıklara karşı korumada Osmanlı çıkarlarıyla ortak noktada buluşması, bir başka denklemi imkansız kılıyordu.

Burada konuyu dağıtmamak için Güney Kürdistan'da Süleymaniye ve Barzan- Behdinan bölgesi arasındaki sosyal dinamiklere değinmeyi bir başka zaman dilimine bırakıyorum. Ancak şu kadarını geçerken söylemeliyim ki, Barzan- Behdinan bölgesi sadece Osmanlı bürokrasisinden uzak durmakla kalmamış, bölgeyi işgal hareketinden sonra da İngilizlere karşı duruşlarıyla, toprak temelinde varlıklarını ve istemlerini sürdürmeye gayret etmiştir.

Ulusal hareketin dinamizminin bu bölgede oluşunun tesadüfi değil, yaşanan tarihsel kaynakların ve evrimleşme süreçlerinin içsel dokusunda olduğu, bugün elde edilen federatif aşamayla kanıtlanmış bir gerçekliktir.

İşte, coğrafyamızda varlığını sürdüren bu karmaşık yapıları sömürgeci bir geleneğin bilimsel analizlerden geçirmemesi imkansızdır. Nitekim bu görüşler, İngiliz Dışişleri'nin hükümet içi yazışmalarında,

Kürtler ve Asurlar üzerine sosyolojik araştırmalar yapan Athelstan Riley'in basında, L. Herbert'in parlamentoda ve sahadaki Yüksek komiserlerle General Holdane, Mustafa Kemal ile görüşen General Townshend tarafından dile getiriliyordu.

Kürt siyasi çevreleri bu durumu değerlendiremedikleri gibi, sonuçla başbaşa kaldıklarında, Kemalist politikalara karşı ellerinde yapabilecekleri hiçbir şey kalmıyor, siyaseten izole oluyorlardı.

Fransız siyaseti açısından durum daha da vahimdir. Sivas Kongresi ertesinde 8 Ekim 1919'da, Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliye adına Refet Bele'yi, Fransız Yüksek Komiseri Georges Picot ile görüşmek üzere Konya'ya gönderir. Burada varılan anlaşmaya göre Kemalistler Arap topraklarıyla ilgilenmeyecekleri sözüne karşılık, Picot'tan Kürt sorunu konusunda güvence alırlar.

Picot, rastgele birisi değil, Ortadoğu'nun İngilizlerle bölüşüm planını çizen, 1916 tarihli ünlü Sykes-Picot anlaşmasının mimarlarından biridir. Kısaca her iki "dış güç" Kürt sorunundan ellerini çektiklerini daha savaşın ertesinde gösteriyorlardı.

İşte bu gelişmeleri kavrayan ve kendisine stratejik bir hat çizen Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi kararlarıyla birlikte, din, ümmet ve birlik duygularıyla yazılmış bir mektubu Güney'de isyan halinde olan Şeyh Mahmut Berzenci'ye gönderir. Buradaki amaç, Güney Kürdistan'da devam eden Şeyh Mahmut Berzenci'nin İngilizlere karşı isyanını "kışkırtmak" amacı altında gönderilen silah, cephane ve Şeyh'i çevreleyen Kemalist danışmanlarıyla, otonomi dahil, olası bir Kürt-İngiliz anlaşmasının önünü kesmektir. Gelişmeler, yukarda söz konusu ettiğimiz bilgilerden Kürt siyasi çevrelerinin haberdar olmadığını göstermektedir.

Oysa ne garip değil mi? Kürt devleti peşinde koşmakla suçlanan İngilizler Şeyh Mahmut'un Kürt Emirliği istemine karşı saldırırken, Kemalistler, Kürt devleti kurmak isteyen Şeyh Mahmut Berzenci'ye yardım ediyorlar?

Mustafa Kemal, verdiği yardımın hangi amaç için kullanılacağını, El-Cezire Komutanlığına gönderdiği talimatta açıklıyordu: "Kürtlerin İngilizlerle buluşmalarını önleyecek silahlı çatışmaların kışkırtılmasını" istiyordu.

Ama yine de Berzenci, Sevr'de Kürt halkının gerçek anlamda temsil edilmediğini düşünerek, devam eden siyasi mizansenin yıkılmak ve "İngilizlerin gerçek politikasını yüzlerine vurmak için" iki temsilcisini Paris'e göndermek ister.

Siyasetin gerçek yüzü burada da açığa çıkar ve bu iki temsilcinin Beyrut'ta vapura binmesi İngiliz ve Fransızlar tarafından engellenir. İşte resmi tarihte, Kürdistan kuracaklar diye suçlanan Fransız ve İngiliz siyaseti bu iken, ayakları topraklarından kopuk olarak İstanbul'da yoğunlaşan Kürt siyasi çevrelerinin dikkate alınmasını kimse bekleyemezdi.

Olayların gelişimi, Türk siyasi ve askeri tarihinde ilk kez, Kemalistlerin isyancı Kürt hareketlerine yardım yaptıklarını belgeleyecekti. Bu yardım silah, cephane, parayla sınırlı kalmamış, Şeyh Mahmut Berzenci'nin etrafına yerleştirilen onlarca danışman ve irtibat subayıyla tam bir kontrol mekanizması kurulmuştur. Burada uygulanan strateji, Şeyh Mahmut'un emirlik istemiyle çatışan İngiliz siyasetinin üzerine kurgulanmıştı.

Kürt siyasi örgütlerinin toprak üzerinde gösteremedikleri varlıklarının bir sonucu olarak, Sevr'de Kürdistan ile ilgili yayınlanan 62, 63 ve 64.ncü maddeler, iradi bir kararın değil, temsili hakkını kullanamayan bir halk gerçekliği üzerinden alınmış olduğunu göstermektedir.

Bu maddelerde, yakın gelecekte Lozan'da göreceğimiz sınır hatları ortaya çıkarken, Kuzey'de "eğerli" sözlerle Kürt halkının iradesi tekrar Osmanlıya bağlanıyordu.

Çünkü bütün bu gelişmeler olurken İstanbul'a kendilerini "hapseden", toplumla bağları kopuk Kürt siyasal örgütlerinin işlevsizliğinin, büyük güçlerin değerlendirmelerindeki çekingeleri etkile-

memesi imkansızdır. “Eğer”li maddelerin kaynağı, Kürdistan’da siyasetin başka eller tarafından yürütülmesinde aranmalıdır.

Pratik olarak Kürdistan Sevr ile parçalara ayrılacağıın ilk işaretlerini veriyordu. Nitekim, Lozan Antlaşmasıyla sınırlar çizilirken, Sevr’deki kıstaslar ve değerlendirmeler içinde Kuzey Kürtlerinin durumu göz önüne alınarak hatlar belirleniyordu.

Burada alınan kıstaslar arasında Kuzey Kürtlerinin ekonomik, idari ve siyasi konumları itibariyle Osmanlı bürokrasisine olan bağımlılıkları da dikkate alınıyordu. Sevr ve Lozan sürecinde “iki halkın birliği” başlığıyla gösterilen kitlesel talepler, telgraflar bunu daha da anlamlı duruma kavuşturmuştu.

Ülkede yaşayan halk arasında buna zemin hazırlayan bir başka etken, Sevr’de Ermenistan konusunda daha somut ifadelerin kullanılmış olmasıdır. Bu somut ifadelere karşın, kurulacak bir Ermenistan’ın Sovyet etkisine gireceğine kesin gözüyle bakılmaktadır. Dolayısıyla Sovyet sınırlarını daha güneye inmeye neden olacak bir projeyi uygulanabilir bulmamaktadırlar. Yine de, Antlaşma maddelerince göç ve sürgünlerle yerlerinden edilmiş Ermeni halkın topraklarına dönme hakkının güvence altına alınması, özellikle bu topraklar üzerine el koymuş Hamidiyeci Kürtlerin tepkisini çekiyordu. Sınır hatları çizildiğinde iki halkın iç içe geçmiş durumu ortaya çıkıyor ve sorun daha da karmaşık hale geliyordu.

O günlerin siyasi atmosferi içinde Kürt örgütleri deklare edilen sonuçlar üzerine beklentilerini sürdürürken, sadece bir bölgeden toplu bir ses geldi: Sevr’in kısıtlı ve Wilson prensiplerinin geniş yorumundan hareketle taleplerini dile getiren Koçgiri halkının kendisini ifade etmede gösterdiği cesaretin bir anlamı olsa da, Kürdistan’ın diğer bölgelerinden yalıtılmış olmaları ve Kürt örgütlerinin işlevsizliği karşısında Koçgiri, sahip olduğu yerel güçle, tüm Kürdistan adına savundukları istemler arasında yaşadıkları orantısızlık, onların yenilgilerinin nedeni oldu.

Siyasetteki bu boşluğu dolduranlar Kemalistler oldu. Ve Lozan’a bu siyasi ortam içinde gelindi.

Sevr görüşmelerinin sonuç bildirisinde alınan kararlara karşı gösterilen tepkiler ve Kemalist hareketin sadece askeri değil, halk kitlelerini örgütleme gücüyle kazandığı yasal temsiliyet, Lozan görüşmelerine güçlü bir şekilde masaya oturmalarını sağladı.

20 Kasım 1922’de başlayan ve 4 Şubat 1923’te ara verilen 1. Lozan Barış Görüşmelerinde bizi ilgilendiren süreç, 12 Aralık 1922’de açılan Ekalliyetler (azınlıklar) başlıklı tartışmaların sonuçlarıdır. Denebilir ki, en ateşli tartışmalar bu görüşmeler sırasında yaşanmıştır. Ekonomik sorunlar içinde kapitülasyonların kaldırılmasında, Kabotaj ve Boğazlar sorununda, ekalliyetler sorununda olduğu kadar yüksek sesle, heyecanlı ve ateşli tartışmalar olmamıştır.

Lozan’da ekalliyetler sorununda beklenen tartışmaları yatıştıran ve uyuşmacı çözüm önerileri getirenin Lord Curzon olması, İngilizlerin gerçek siyasetinin gün yüzüne çıktığı anlamını taşımaktadır. Bu tartışmalarda yaşananlar, resmi tarih yazımında Kürdistan’ın kurulması için sürekli suçlanan İngiliz ve Fransız devlet politikasının anlaşılabilmesi bakımından derslerle doludur.

Sevr Barış Görüşmelerindeki eksikliklerden ve yanlışlardan dersler çıkarmayan Kürt örgütleri ve ileri gelenleri, Lozan’da bu boşluğu dolduracak, tamir edecek elemanlardan yoksun olduklarını da gösterdiler. Birlikten yana olduklarını deklare ettikleri halde, yeni devletin kuruluş aşamasında yapılan kongrelere, meclislere halkın yasal temsilcileri sıfatıyla, kararlı bir grup olarak girme siyasetinden uzak durdular. Kürt siyasal örgütlerinin bıraktığı boşlukları dolduran yine Kemalist hareket oldu. Osmanlı’nın Kürdistan’da uyguladığı sistemin nimetlerinden faydalanan Kemalistler, Sevr görüşmelerine karşı gösterdikleri direnci, Lozan’da da devam ettirerek, Kürt halkının demokratik haklarının uluslararası bir antlaşmaya girmesinin önünü kestiler.

Lozan görüşmelerine katılan heyet “Türk ve Kürtlerin ortak heyeti” olarak sunulurken, Meclis çatısı altındaki Kürt mebusların “Türklerden ayrılmayacaklarını” belirten telgrafları ve söylevleri, bu temsiliyeti yasal hale getiriyordu. Telgraflar, halk ve aşiretlerin “Din kardeşi olarak Türklerden ayrılmayacaklarına” ilişkin mesajlarıyla desteklenmiş ve kamuya mal edilerek, siyasete aktarılmıştı.

Dinsel söylem Lozan’da da bir anlama kavuşacak ve görüşme metinlerinde ekalliyetler soydan ve topraktan gelen temel hak ve hürriyetleri bağlamında değil, dinsel bağlılıklarıyla vatandaşlık tanımı içinde kendilerini ifade edebileceklerdi.

Yunanistan ve diğer Balkan ülkelerinde yaşayan ekalliyetlerin müslüman olanları soy’a dayalı azınlık kavramıyla değil, dini esaslar temel alınarak bazı haklara kavuşuyorlardı.

Bu genelleme içinde Kürt sorununun soy’dan ve topraktan gelen ulusal karakteri unutulmuş, kimliksizleştiriliyordu. Lozan’da bu yolu açan görüşlere yeşil ışık yakan, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon oldu.

Lord Curzon’un ağzından çıkan sözcüklere hapsedilen azınlıklar sorununun din temelli tanımlanmasının üzerine atılan sadece Türkiye değildi. Yunanistan da buna hazırды. Bu kavramlardan hareketle Yunanistan, Batı Trakya’daki Türk varlığını soy kökeniyle değil, Yunan vatandaşı müslüman azınlık statüsüyle koruma altına almanın güvencesini veriyor ve Türkiye’nin toprağa dayalı ulus/soy kaynaklı olası bir irredantist müdahalesinin önüne geçmiş oluyordu.

Böylece Balkanlar’daki Türkler, Türk olarak değil, Yunan, Sırp, Bulgar, Romen vatandaşı müslümanlar olarak koruma altına alınarak, Balkanlar’da istikrarı sağlama adına, etnik çatışmaların önüne geçilmesi düşünülüyordu.

Tarihi iyi okuyan Balkan halklarının temsilcileri, Bektaşî misyonerlerinin Slav halkı arasında yürüttüğü faaliyetlerin sonucu olarak müslümanlaşanların, gerçekte kendi soy-

daşları olduklarını, bu nedenle onların “Slav kökenli müslüman” olarak kabul edilmeleri gerektiğini, tarihsel kanıtlar ve mantıklı çözümlerle savunuyorlardı. Bu savunmalar Yunanistan ve Türkiye’yi ortak noktalarda birleştiren, arayıp ta bulamayacakları metinler oldu.

Böylece, Balkanlar’daki müslümanların soy kimliği Slav kökenli olarak kabul edilirken, Yunanistan’da gerçekten soy olarak Türk olanlar etnik kimlikleriyle değil, Yunan vatandaşı müslümanlar olarak dini hakları güvence altına alınıyordu.

Türkiye’deki Hristiyan ve Musevi azınlıklar da, soy’dan değil, dinsel azınlıklar olarak Türk vatandaşı kabul edildiler. İstanbul, İzmir gibi Batı dünyasının gözleri önünde olan yerlerde yaşayanlar için bu maddeler bir güvence olurken, bu denklemde kaybedenlerden biri de, Lozan’ın maddelerinden ve gözlerden uzak yaşayan, etrafı sarılı Doğu Hristiyanları yani, Asuriler oldu.

Ancak bu denklemde haksızlığa uğrayan, kendi topraklarında isimsizleştirilen Kürtler oldu. Kürtlerin soy’dan ve topraktan gelen hakları konusunda başvuracağı yasal zemin ortadan kaldırılıyordu; Çünkü onlar nasıl olsa müslüman idiler. Lozan’da elde edilen bu konsensüs, Irak ve Suriye cephesinde de uygulanacak ve “Müslüman bir ülkede müslüman bir azınlığın olmayacağı” görüşünden hareketle, bu devletlerde Kürtler, müslüman olmanın bedelini siyasi haklarından mahrum olarak ödeyeceklerdi. 1925 yılında Londra’da hazırlanan Irak Anayasası’nda Kürtlere yer verilmedi.

Ekalliyetler sorununun dinsel prensip üzerinden yorumlanmasından oldukça memnun olan ismet İnönü, “Müslüman olan bir ülkede, müslüman azınlığın olmayacağı” savıyla, Kürtlerin soy’dan gelen haklarının uluslararası bir sözleşmeye geçmesinin önünü aldı.

Böylece bu maddelere bakarak “Türkiye’de Kürt yoktur, Lozan’a baksınlar” bile dendi. Ama, denklemdeki yanlışlığı yıllar sonra Uğur Mumcu söyledi: “Lozan’da Kürtler yok sayıldılar ama, gerçekte öyle değildi.”

Gerçekte bu yaklaşım İngiliz Heyeti Başkanı Lord Curzon tarafından, bitmeyen tartışmaları sonlandırmak için Türkiye'yi ve aynı zamanda bütün Balkan ülkelerini rahatlatan, konferansa sunulan bir hediyeydi. Elde edilen bu hediyeyi ismet İnönü büyük bir sevinçle karşılamıştır. Tartışma metinlerine İnönü'nün şu cümleleri geçmiştir: "... Azınlık terimine sınırlı bir anlam verilmesi Müttefiklerce Türk Temsilci Heyetine yapılmış önemli bir taviz gibi gösterilmektedir. Türk Temsilci Heyeti durumu öyle görmemektedir. Türkiye'de hiçbir müslüman azınlık yoktur; Çünkü kurumsal olduğu kadar uygulamada da müslüman nüfusun çeşitli unsurları arasında hiçbir ayırım gözetilmemektedir (...) İsmet Paşa geleceğin bu umudu haklı çıkartacağına kesin olarak inanmaktadır."

Balkanlar'daki ulusal sorunları çözmeye adına Türk heyetine verilen tavizleri dile getiren Lord Curzon, ileri sürdüğü görüşlerin tarihsel sorumluluğunun altında kalmamak için yine de sözlerini kayıtlara geçirme gereği duymuş ve müslümanlar arasında da azınlıkların olacağını açıklamıştır. "Müttefiklerin, müslüman olmayan azınlıklar gibi, müslüman azınlıkların da -örneğin Kürtlerin, Çerkezlerin, Arapların- tasarıda ki koruma tedbirlerinden yararlanmalarını umduklarını" söyleyerek sorumluluğu Türk Hükümetinin inisiyatifine bırakmıştır.

İsmet Paşa, yukarıda ifade edilen güvenceler ve alt komisyonda kabul edilen 2. maddenin, diğer tüm azınlıklara da yeter ölçüde koruma sağlayacağı güvencesini verirken, Lord Curzon kaygılarını ancak şimdi gösterir: "Lord Curzon buna pek güvenmemekle birlikte durumun gerçekten böyle olduğunu ummak ister."

Bu cümleler, onayını bizzat verdiği kavrama kendisinin de inanmadığını gösteriyordu. Çünkü O, bir sömürge valisi olarak bu kararların hangi sonuçları doğuracağını biliyordu. Günlerce süren bu tartışmalardaki kavramsal yanlışları Türk Temsilci Heyeti içinde veya Millet Meclisi'nde gündeme getirecek Kürtlere ait bir siyasi irade ortada yoktu.

Oysa ismet İnönü, konferans öncesi İsviçre'ye geldiğinde, azınlıklar sorunu içinde Kürt sorununun nasıl bir konsept ile ele alınacağı konusunda kuşklar taşımakta ve bu nedenle İsviçre modeli üzerinde inceleme yapma gereği duymaktadır.

Jakobenizmin gerçek yüzü olan zor ve baskıya dayalı XIX. yy'la ait suni bir "devlet-ulus" modeli kültürüyle yetişen İttihatçı kuşakların, İsviçre gibi demokratik "ulus-devlet" inşasının süreçlerine kendilerini hazırlayacak ne bir enerjileri ne bir kültür birikimi ne de zamanları vardı. Oysa bu model gerçek anlamda bir "ulus-devlet" olarak Türkiye'ye örnek olabilirdi.

O, bu güçlükleri göğüslemek için inceleme yaparken, Mustafa Kemal de kendi cephesinden, yerel yönetimlerle ilgili verdiği söyleşilerle konferansa olumlu demokratik sinyaller gönderme gereği duymaktadır. 1922 yılı Aralık ayında yapılan hararetli ekalliyetler sorunundaki sisli bölgelere açıklık getirme gereği duyan Mustafa Kemal, 16/17 Ocak 1923'te İzmit'te yaptığı konuşmayla, "Anayasamız gereğince zaten bir çeşit özerklik oluşacaktır. O halde hangi bölgenin halkı Kürt ise onlar kendi kendilerini özerk olarak yöneteceklerdir" diyerek Anayasayı ve TBMM'ni işaret etmektedir.

Bu tartışmaların muhatapları olabilecek Meclis'te bulunan yoğunluklu Kürt mebus kitlesinden ulusal veya etnik haklar konusunda herhangi bir ortak irade beyanında bulunulmaması, her şeyin temsili heyetin inisiyatifine bırakılması, Kürt siyasetinin en büyük açmazlarından biri olarak o günlere damgasını vurdu.

Çünkü bütün bu gelişmeler olurken, Sevr öncesinden başlayarak İstanbul'a kendilerini "hapseden", toplumla bağları kopuk Kürt siyasal örgütlerinin işlevsizliğinin, büyük güçlerin değerlendirmelerindeki çekingeleri etkilememesi imkansızdır. "Eğer"li maddelerin kaynağı, Kürdistan'da siyasetin başka eller tarafından yürütülmesinde aranmalıdır. Pratik olarak Kürdistan Sevr ile parçalara ayrılacağı ilk işaretlerini bu nedenle veriyor-

du. Nitekim, Lozan Antlaşmasıyla sınırlar çizilirken, Sevr'deki kıstaslar ve değerlendirmeler içinde Kuzey Kürtlerinin durumu göz önüne alınarak, sınır hatları belirleniyordu.

1917 Ekim devriminin ezilen halklara sağladığı yeni imkanları kullanan Kemalist hareket, bu konjonktürden faydalanarak Sovyetler Birliği ile kurduğu ilişkiler sayesinde sadece silah ve maddi destek değil, siyasi destek de elde etmişti. Sovyetler Birliği, Kemalist hareketin ulusal yönünü değerlendirirken bunun burjuva karakterde olduğunu elbette biliyordu. Yapmak istedikleri şey, Türkiye'nin bütünüyle Batı emperyalizmi tarafından teslim alınmasını önlemek ve Lozan görüşmelerinde ele alınacak olan Boğazlar sorununda Türkiye'yi yanlarında görmek istemeleridir.

Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilere yon veren etmenlerin arasında ideolojik boyutları aramak bu nedenle boşunadır. Coğrafyadan kaynaklanan jeopolitik kaygılar daha ön plandadır. Bu ilişkiler konjonktüre! nedenlere bağlı olarak yıllar boyunca sürmüş, yine bu nedenlerle, Ortadoğu'nun en büyük sorunu haline gelen Kürdistan konusunda ne dün ne de bugün Rusya'nın kararlı bir politikası görülebiliyor. Buradaki tarihsel açmazı öncelikle Kürt siyasi örgütlerinin kavramaları gerekiyor.

Mustafa Kemal, uluslararası ilişkilerde konjonktürü de iyi kullanarak elde ettiği güç ile, İngiliz ve Fransız siyasetinin Kürt sorununa bakış açısı üzerinden kendi stratejisini belirlemiştir. Kemalistler, bu konjonktüre dahil olan Sovyetler Birliği'nin gözleri önünde, Kürtlerin insani ve ulusal talepleri karşısında en sert önlemlere fütursuzca başvurmadan çekinmemişlerdir.

Bu nedenle, bırakalım yüzyılları, binyıllardır birbirinden kopuk, ekonomik ve siyasi bağları zayıf, bir beylik veya devlet çatısı altında birleşmemiş ve sonunda, önce ikiye, sonra dört parçaya bölünmüş halde dünya siyaset sahnesine çıkan Kürdistan sorununda kördüğümü çözecek politikalar üzerinde yoğunlaşmak, öncelikle Kürt siyasi hareketlerine düşmektedir.

Üretici ve etkili politikalar ancak, kendi coğrafyasında köylülükten, işçi sınıfından, küçük burjuvasına ve kelimenin tam anlamıyla burjuva diyemeyeceğimiz, kompradorun kompradoru olan zenginleşmiş sınıflar arasındaki sosyo-ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi, bu katmanlar arasındaki ilişkileri dinamik bir güç haline getirecek üretim ve dağıtım mekanizmalarına kurumsal bir işlerlik kazandırılmasından geçmektedir. Bölgede, üretici güçleri etkileyen sosyo-ekonomik sorunların tarihsel kökleri, farklı sosyal tabakaları ortak noktalarda birleştirecek kuvvete sahiptir.

Bir diğer notu da, Lozan Antlaşması'nın 100.cü yılına yaklaştığımız bir dönemde açılan tartışmalar hakkında vermek istiyorum.

Evet doğru; Lozan'da gizli, hem de çok gizli anlaşmalar vardı!..

İşte bu gizli anlaşmalar olduğu için çıkartılamayan madenlerin keşfi bazı kesimlere bir umut oldu!..

Tam da 100.ncü yılına girdiğimiz bir dönemde, yeraltında 6 milyar dolarlık jelibon bulunduğu ortaya çıktı.

Bu da yetmedi, arkasından, Gabar Dağı'nda bulunan bir petrol türü dünyada ilk kez keşfedildi!.. Kimyasal hiçbir işleme tabi tutmadan deponuza koyacağınız bu ham petrolle, aracınızı rahatlıkla kullanabilirsiniz...

Eh artık!.. Yüz yıl sonra çocukların ve araç sahiplerinin bu kadar hakka kavuşmalarını normal görmek gerekir.

Bizim ise daha çok araştırma yapmaya, bu toprakların altında ve üstünde nasıl bir tarih yaşandığına ve bunun bize ne öğrettiğini bilme ihtiyacımız vardır.

Biraz daha gerçekçi olursak; bazı tarihçi veya politikacılar tarafından 100. cü yılını dolduracak olan bu antlaşmanın geçerliliğini yitireceği yönünde açıklanan görüşlere, içimizden de bazı çevrelerin göz ucuyla müdahil oldukları görülmektedir. Geçmişten gelen kötü gelenek burada da kendisini göstermekte ve dış dinamiklere "bel" bağlama zayıflığı açığa vurulmaktadır. Hemen belirt-

mek gerekir ki, bu antlaşmanın geçerliliğini, ilgili ülkelerin parlamentolarının onayından itibaren kabul eden bir maddesi olduğu açık iken, bitişyle ilgili bir maddeyi aramak, gerçeklikten uzaktır.

Bu tür antlaşmaları geçersiz kılacak tek neden, yine ilgili devletlerin birbirleriyle sıcak savaşa girmesiyle olabilir. Nitekim, Sevr ile karşılaştırılamayacak kadar ağır yaptırımlarla, Alman halkının onuruna dokunan Versay antlaşması, bu yarayı Nazizm ile örtmeye çalışan Hitler'in neden olduğu dünya savaşıyla son buldu. Savaş sonunda tekrar yenilen Almanya, daha da ağır yaptırımlarla yeniden karşılaştı. Dolayısıyla Lozan'ın yüzüncü yılına bel bağlayıp yanlış yönlendirilen siyaset, iç dinamikler değil, dış dinamikler üzerinden sonuç elde etmek isteyen pasifist eğilimlerin beklentileri olabilir.

Ancak, uluslararası ilişkilerde yaşanan demokratik değişimler, ortaklıklar ve üyelikler, devletlerin iç politikalarına da yansımakta ve değişimi zorunlu kılmaktadır. En önemli değişimin sinyallerini, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'yle, BM tarafından alınan kararlar vermektedir.

Türkiye'nin AB ile olan ilişkisinin demokratik bir zeminde yürütülmesi durumunda bu değişimin olacağını görmek mümkündür. Bu ilişkiler çerçevesinde, Lozan'da toplumsal dokunun ruhuna aykırı olarak, azınlıkların korunmasıyla ilgili 37 ve 45. nci maddeler arasında yanlışlıklar ve eksikliklerle alınan kararlar, bugünün dünyasında, AB müzakere fasıllarında yer alan "Avrupa Birliği Yerel Yönetimler Şartı", "Avrupa Bölgesi Diller ve Azınlık Dillerini Koruma Antlaşması" ve "Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmesi"leriyle uyumlu hale getirilmeleri zorunlu olmaktadır.

Ancak Türkiye, kendi bölgesinde ve Avrupa sokaklarını kana bulayan terör eylemlerini gerekçe göstererek bu maddelere çekingelerini koymakta ve AB'ye bağlı ülkeler de bu çekingeleri makul sebeplerle kabul etmektedirler.

"Ulus-devlet" kurma iddiasıyla yola çıkan ancak, zora dayalı tek kimlikle "devlet- ulus" kurmayı devletin temeli olarak gören ideolojik yapıların iflas ettiği bir dünyada demokratik değişimler, Avrupa Birliği'nin üye ülkelerini de yukardaki sözleşmelere uygun hukuki değişimleri yapmaya zorlamıştır. Federatif Avrupa projesiyle sonuçlanması beklenen bu süreçten en fazla korkanlar Kemalizme sarılan Türk ulusalcılığı ve Jakobenezme sığınan Avrupa aşırı sağı olmaktadır.

Bu sözleşmelerin ruhuna uygun işlerlik kazanabilmesi için, iç dinamiklerin hareket geçmesi, kendilerini ifade etmesi zorunlu oluyor. İstemler, demokratik kurallar içinde ne kadar yoğun, örgütlü ve dirençli olursa, uygulamaya geçiş şartları o kadar öne çekilmiş ve barışçı olacaktır. Bu güce karşı duracak hiçbir açık veya gizli antlaşma yer yüzünde yoktur.

Milli devrimini yapmış Türkiye'de, yüz yıldır beklemede olan demokratik devrimin can damarının Kürt sorununda yattığı artık yadsınamaz bir gerçeklik haline gelmiştir.

Bu gerçeklik kendisini 1960-70'li yıllarda DDKO hareketiyle gösterdi. Kürt halkı tarihinde ilk kez, kendi toprağında kendisi için yapılan bir siyaset ile bu dönemde tanıştı. Derin devlet aklı bu gelişmelere karşı önlem almayı ihmal etmedi ve toplumu darbelerle terörize etti. Bölgeden göç hareketi baskılar, terör ve teşvik ile milyonlara ulaştı. Özal "500 bin kişi göçerse sorunun yarısı halledilir" diyordu. Sayı milyonları aştı.

AKP iktidarıyla beraber Avrupa Birliği sürecinde ilerleyen demokratikleşme hamleleri karşısında paniğe kapılan devletin derin yapılarının sağ ve sol kanatları ortak noktalarda birleşerek, sistemi esir aldılar.

İki parti arasına sıkıştırılamayacak kadar derinlikleri olan bu sorun, Meclis dışına taşınarak diğer partilerin soruna yaklaşımlarını gölgeledi. Kimin ne dediği, ne önerdiği anlaşılmaz oldu.

Bu sürecin ardından yaşanan 2015'teki Hendek olaylarının öncesi ve sonrası,

1984'ten beri uygulanan bu stratejiyi en iyi açıklayan Düşük Yoğunluklu Savaş'ın en kanlı sayfalarından biridir. "Meskun Mahal Savaşları"na dönüştürülen gerilla eylemliliğine karar verenler, Kürt gençliğini ateşin içine atarak savaş suçu işlemişlerdir.

"Çözüm" adına "çözumsuzlüğü" dayatarak iktidar erkini asimetrik savaş yöntemleriyle devam etmesini sağlayan bu strateji, sadece Türkiye halklarını değil, siyaset sahnesini de bir örgüt ismiyle esir alarak, zaman kazanmaya çalışmaktadır.

Özet

Bu günlerde, Lozan Antlaşması'nı Uluslararası mahkemelere götürme girişimi üzerine de birkaç söz söyleme gereği duyuyorum:

Söz konusu inisiyatifin ancak medyatik bir girişim olacağını söylemek durumundayım. Çünkü bu tür kesinleşmiş uluslararası antlaşmalar mahkemeler önünde değil, ancak ilgili tarafların birbirleriyle tekrar savaşması durumunda ortaya çıkacak konjonktürle ilgili bir değişime uğrayabilirler. Bir kez, Balkan ülkeleri ve özellikle Yunanistan bu antlaşmadan Türkiye gibi oldukça memnun ayrılmıştır. Unutmayalım ki, Lozan'daki kıstasların önemli bir bölümü Londra'da hazırlanan Irak Anayasası'nda da geçerli hale getirildi. Geri kalanlar -Kürtler, Lazlar, Doğu Hıristiyanları ise emperyalist güçlerin umurunda bile değildi.

Yine bu tür antlaşmaları değişime uğratabilecek olan değişen dünya düzenindeki siyasal oluşumlara ayak uydurmak zorunda kalan ülkelerin iç dinamikleridir. Ya da Ortadoğu'da İsrail'in de katılacağı topyekun bir savaş sonrası değişecek haritalarla olabilir. O zaman da bugün çizdiğimiz Kurdistan sınırlarından geriye ne kalır, onu kimse öngöremez...

AB ile olan ilişkiler demokratik değişimin anahtarını bize vermektedir.

Yukarda ifade etmeye çalıştığım sosyolojik gerçeklikler, Kürt siyasal örgütlerinin stratejilerinde ne kadar yer aldığı konusunda esaslı şüpheler taşımakla birlikte, bu süreci yakından takip edenlerin de olduğu bir gerçektir.

Yine bu konuda AB'ne girişle ilgili güçlerin ayak dirediklerine dikkat etmek gerekmektedir. AK partiyi esir almış Avrasyacı ulusalcı grupların neden ve nasıl "Yeşil Kemalizm'e" sarıldıkları ancak bu nedenler içinde görülebilir.

Yine bu nedenler içinde Hüda-Par'ın durumu da iyi irdelenmek durumundadır.

Bu hareketin dini ve milli söylemlerine inananlar dışında sahip olduğu stratejik konunun Kürdistan sosyolojisinde çok tehlikeli çatışmaları barındırdığı görülmelidir. İmralı mantığının bu hareketi Türkiye'nin Hamas'ı olarak suçlaması, gerçekte kendi kimliklerini gizleme çabalarından başka bir şey değildir. Evet; İsrail'in bir ama Türkiye'nin iki Hamas'ı var ve bu iki hareket birbirleriyle çatışmalı durumda tutulacaklarından, Kürdistan'ı bekleyen büyük tehlikeleri şimdiden kamu bilincine açıklamak önemlidir.

Bu nedenle demokratik sürece sadece bir-iki partinin inisiyatifiyle değil, bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlarını yaşayan üretici ve tüketici güçlerin ortak dayanışmasıyla topyekun gündeme taşınması en etkili yöntem olarak görülmektedir.

Geçmişte DDKO çatısı altında yapılan demokratik eylemlerin derin devlet ve yönetici sınıf üzerinde yarattığı kuşkular, bunun ipuçlarını bize vermektedir.

8 Temmuz 2023 Diyarbakır'da "Lozan Konferansı'nın 100. Yılı ve Kürdistan'ın Geleceği Konferansı"na yapılan sunum

Peymana Lozanê encamê prosesekê bû

Doç. Dr. Ekrem ÖNEN

Doç. Dr. Ekrem ÖNEN

Kovara DENG

150 sal e Kurd faktor in, lazim e bibin Aktor

Ji bo ku tevgera netewî a Kurdistanê bizanibe, di serdemê Peymana Lozanê aktorên siyasîyê Kurdan yên wê demê di kude şaşî kirin an çî baş nedîtin, çî lazim bû bikirana, divê em nuha bi kurayî stratejîya welatên mezin yê antant (Rûsya, Înglîz, Fransa) yên dema peymana Sykes Picot û nuha dewletê mezin wek DYA, Rûsya û Çînê analiz bikin. Bi vî awayî em dikarin fam bikin serdema çûyî aktorên siyasî Kurdan di kude şaşî kirin û aktorên siyasî Kurdan nuha divê çî bikin ku ew şaşî dubare nebin. Bi analizê kur a stratejîya van welatên li jor min behs kir em dikarin fam bikin cihê me di stratejîya van welatan de heye an na, heger heye li kuye, an ku tuneye em çawa dikarin cihekî ji xwere çê bikin. Divê aktorên siyasî Kurdan siyaseta xwe li ser vî asasî bikin, ne li ser konjuktûrê. Ev dewletên faktora Kurda ji bo berjewendiyên xwe bi kar tînin, bi çî awayî em dikarin ji vî rewşa xwe ya faktortîyê bibin aktor, divê em ji bîr nekin heta em nebin aktor emê her di vî halî de bin, xelkê li ser masê li ser navê me biryarê bide wek di demên derbasbûyî de. Guhertîne van demên dawî ji Kurdan re him fersend him metirsîyê bi xwere tîne. Şerê navbera Rûsya

û DYA nuha ku li ser Ûkrayna destpêkirîye, -dunya xiste konaxeke nuh konaxa pir qutubîyê. Ne DYA ne jî Rûsya tu dijberîyek wana li hember Kurda nîne, şerê wan globalê li ser parvekirina cîhanê ye, di vî şerî de Kurd dikarin destkeftiyên dîrokî bi destxin û dikarin di nav liggan de jî bibin qurban ji bo hesabên geopolîtîk.

Rojhilata nêzîk û navîn herêma ku Kurdistan têde ye herdem bûye navenda şer û pevçûnê di navbera welatên rojava û Rûsya de. Bi teybet di vî sedsala dawî şer û pevçûnek mezin di navbera van alîyan de bûye, heger wek mînak em bêjin bes di navbera Rusya Qeyserî û împaratorîya Osmanî de ji qirnê XVII heta 1917 zêdeyî 10 caran şer bûye. Di vî sedsala dawî de Asasê nîzama pêşin a cîhanê bi peymana Sykes Picot a sala 1916 de ji bo perçe bûna împaratorîya Osmanî hate danîn û bi peymana Sevr û Lozan şeklê xwe yê dawî stend. Peymana Sykes Picot di destpêkê de di navbera Ingilîz û Fransa de û bi piştgirîya Rusya Qeyserî hatibû amade kirin lê paşê di sala 1917 de Şoreşa Oktober li Rûsya pêkhat Rusya xwe ji vî hevpeymanê paşde vekşand. Ev Nîzama han heta şerê cîhanê yê duemîn berdeyam kir. Di şerê cîhanê yê duemîn de ev nîzama xera bû û piştî şerê cî-

hanêyî duemîn di sala 1945 de bi peymanê Yalta a ku di navbera Joseph Stalin (Sovyet-Rûsya), Winston Churchill (îngilîz) û Franklin D Roosevelt (Amerîka) de nîzameke nuh hate danîn. Ji berya şerê cîhanê yê yekemîn heta sala 1991 dema hilweşandina Sovyetê, di navbera Îngilîz, Fransa, Almanya û Rûsya de, piştî Şerê Cîhanê yê duemîn jî di navbera welatên Rojava bi teybet Amerîka û Sovyet-Rûsya de şer û pevçûnek mezin li ser herêma Rojhilata Nêzîk, Navîn û Kurdistanê hebû. Sebebên vêya yê esasî herêma Rojhilata Navîn û Nêzîk bi teybet Kurdistan herêma ku tim bûye wek sînor di navbera van herdû alîyan de. Dema ev sînor jî alîkî de tê xerakirin alîyê din mudaxele dike ku balansa heye xera nebe. Ev bi kêm jî 200 salî vir de her weha bûye bi teybet piştî perçekirina Împaratoriya Osmanî ev pir zelal bû. Ev balans bi hilweşandina Yekîtîya Sovyet 1991 de xera bû. Piştî hilweşandina Yekîtîya Sovyet welatên rojava bi serkêşîya Amerîka rewşa lawazbûna Rûsya bikar anîn û xwestin li gor xwe dizaynekê nuh bidin cîhanê. Lê weha diyare welatên Rojava bi teybet Amerîka nakarîbûn lawazbûna Rusya a 20 salî jî sala 1991 heta 2010 bi kar bianîna. Sebebên vêya esasî ew bû her çukas di vî 20 salî de hêzeke xurt navdewletî ne bû jî lê hêzên herêmî ên wek Çîn, Hind, Brezîlya, Misir, Îran, Turkî dibûn asteng ji projeyên Amerîkayê re, sebebê din yê esasî ew bû ku welatên Rojava bi teybet Amerîka hesabekî şaş kir ku dihesiband êdî Rusya hew bi serxwe ve tê. Bi hatina Putîn li ser hukum Rûsya xwe bi ser hevde anî û di Konferansa Navnetewî a 2007 li Munîhê a ji bo ewlekarîya cîhanê cara yekemîn piştî 20 salan Putîn îlan kir ku Rusya êdî yek Qutubtîya cîhanê qebûl nake û wek aktorekî navdewletî tevgerîya. Rusya di pratîkê de evê ya di sala 2008 de di şerê Gurcistanê eşkere kir paşê di pirsê Ukrayna û nuha jî di pirsê Sûrî de ev wek hêzeke navdewletî nîşan da. Weha diyar e nuha eşkere bû bi teybet di pirsê Sûrî de welatên Rojava bi teybet Amerîka Rusya wek hêzek navdewletî qebûl kirin û dixwazin di parvekirina cîhanê de û jibo nîzameke nuh a cîhanê bi Rûsya re li hev bikin.

Amerîka û Kurdistan

Berya her tiştî divê tiştêkî esasî em biza-nibin ku têkilîyên welatên navnetewî bi Kurdanre di çarçewa startejîya wan a herêmî de ye wek em dizanin siyaseteke Amerîkayê yekgirtî di pirsê Kurdistanê de nîne, Kurd perçakî siyaseta wan a bi Turkî, Îran, Sûrî û Iraqê re ye. Di çarçeweya têkilîyên bi van welatan re li pirsê Kurdistanê dinerin. Wek tê zanin bi teybet jî salê 1965 de Kurdan (Kurdistana Başûr-PDK) pir aktîv lê xebitîn bi Amerîkayê ra têkilîya bikin. Heta sala 1972 a Amerîka bi tu awayî nedixwest têkilîyan ligel Kurdan deyne. bi teybet piştî Inqilaba 1968 Iraqê ku di encamê wê de BAAS hate ser hukum ku Kurdan hêvî dikir ku wê Amerîka bi wan re têkilî bike vê demê jî Amerîka rû neda Kurdan, Amerîka dixwest têkilîyên xwe li gel rejîma nuh a BAAS xweş bike. Bes piştî ku BAAS bi Yekîtîya Sovyet re peymanên eskerî, aborî çêkir. Amerîka bi Kurdan re bi dizî ne eşkere dest bi têkilîyan kir. Ev têkilî di rêya CIA (istixbarata Amerîka) dî sala 1972 a li Amerîka yê li navenda CIA a li Lenglî pêk hat. Delegasyona Kurdan Ji rehetîyê birêz Îdrîs Barzanî û parlementerê Herema Kurdistanê ê nuha li Parlemantoya Iraqê birêz Dr. Mehmûd Osman pêk dihat. Wê demê bi serokê CIA Rickard Helmsom her weha berpîrsên Pentagon û bi hinek jî berpîrsên Wezaretê Derve re hevdiştin kirin. Piştî ku BAAS peyman bi Yekîtîya Sovyet re çêkir Amerîka xwest dest bavêje tevgera Kurd li Başûrê Kurdistan, bes nedixwest raste raste û vekirî ew bi Kurdan re têkilî bike. Dixwest hemû têkilîyên xwe di ser Îranê re bi Kurdan re bike. Ev têkilî û alîkarî heta 06 adarê 1975 dewam kir. di sala 1975 a de Tifaqa Cezayir di navbera Îran û Iraq de pêkhat û Amerîka û Îran alîkarî ji Şoreşa Kurd qut kirin. Û wek em tev dizanin trajedîyek mezin hat serê gelê Kurd. Wê demê Serokê tevgera Kurd Rehetîyê birêz Mustafa Barzanî jî Wezîrê Derve Amerîka Henri Kisinger re nameyek rê kir daxwaz, gilî, gazin û metirsîya trajedîya milletê Kurd anîbû ziman. Lê bersîva Kisinger bi Kurtî weha bû ""Ev siyaseta e, di siyaseta de nixrên moralê nîne, dema du teref li ser tiştêkî li hev bikin terefê sisiya xesarê dibîne"".

Di salên 80 de Kurdan careke din gelek xwestin bi Amerîkare têkilî bikin bes hemû caran Amerîka rû nedan Kurdan herweha nedixwestin Kurdan bibihîzin. Ji ber ku wê demê şerê Iraq û Îran bû û Amerîka piştgirî dida Iraqê, ji ber wê xwe ji Kurdan dûr dixist.

Di destpêka salê 90 de lawazbûna Sovyetê û îşxala Iraqê a Kûweyt rewşeke nuh li herême peyda kir, piştî kû Amerîka ordiya Iraqê ji Kûweyt derxist serokê Amerîka bang li gelê Iraqê kir ku rejîma Sadam wergerînin. Di vê demê de tevgera Kurd bi hêviya ku wê Amerîka wan biparêze serî hildan bes rejîma Sadam bê perwa êriş anî ser Kurdistanê lê Amerîka bêdeng ma û tevgera Kurd careke din şikest û wek em tev dizanin, di sala 1992an da bi 10 hezaran Kurd ji ber rejîma Sadam bi çiya ketin bi sedan zarok, jin, yex-tiyar ji sermayê jiyana xwe ji dest dan. Piştî vê bûyerê careke din di nava Kurdan de qeneetek weha bela bû ku "Amerîka careke din Kurd bi tenê hiştin." Piştî nerazîbûna li hember Amerîka di nava Kurdan belav bû û serokê YNK birêz Celal talabanî çû Bexdayê bi Sadam re hevdiştin kir herweha katastrofa însanî ku li Başûrê Kurdistanê, bû sebebê ku amerîka li xwe hay bibe. Di vê demê de heremeke ewlekarîyê ji Kurdan re hate avakirin. Paşê Sedam hate Rûxandin rewşeke nuh li Iraqê peyda bû. Ev rewşa han mirov dikare bêje rewşeke ne bi istiqrar bû, her çuqas Kurd li gor yasaya pêşin a piştî Sadam wek federasyon bi dest xistibin jî, lê aliyên Iraqî vêya wek meşrû (legîtîm) qebl nakin. Nuha jî di têkilîyên Kurda bi Amerîka re ne diyariyek heye. Ev rewş nuha weha diyar e wê ligor têkilîyên Amerîka ên Stratejîya eskerî, geostartejî û geoenerjî her weha ligor nakokîyên bi Rûsya re wê şêkil bistîne.

Rusya û Kurdîstan

Têkilîyên Kurdan û Rûsan Her çuqas berê hebe jî lê aktîv têkilîyên wan di destpêka salên 1850ê de dest pê dîke. Stratejîya Rûsan a sedsalan ku dixwazin bighên ser avên germ û şerê Rûsya Qeyserî Ji alîkî de bi Imparatorîya Osmanî re jî alîkî din bi Eceman (Farisan) re bû sebebên Ku Kurd bala Rûsan

bikşîne. Balkêşiya Rûsya ser Kurdistanê asasi ji ber motîvên berjewendîyê geopolîtîk Rûsya Qeyserî bû. Rûsya Qeyserî her dem li Kurdan di çarçeweya Stratejîya eskerî dinerî. Piştî ku Kurdan bala Rûsan kişandiye, ji bo ku bi karibin Kurdan bi alî xwe de bikşînin dest pê kirine li ser ziman, Kultur û jiyana Kurdan a civakî lêkolîna kirine. di destpêka salên 1850 de pêşî di rêya konsolsxanên xwe li Kurdistanê ên wek li Bitlîsê, Wanê, Erzurûmê, Xoyê, Musilê û hwd. de lêkolîn kirine. Hêjayî gotinê ye ku onsolos û balyozê Rûsya Qeyserî wê demê gelek ji wan Akademîsyen bûn. Wek mînak Mînorskî û Jaba ku du dîplomatên Rusya Qeyserî bûn di derbarê ziman, kultur û jiyana Kurdan a civakî karê gelek mezîn kirine. Paşê li Akademîya Rûsya a Petrogradê li ser Kurdan lêkolîn dest pê dîke. Di vê demê de em dibînin têkilîyên Rusya Qeyserî bi Kurdan re ên siyasî jî dest pêdîke. Wek mînak ji serdema serhildana Sêx Ûbeydulah heta bi Bedirxaniyan, Barzaniyan, Kor Huseyîn Paşa, Cihangîr Axa, Seyîd Taha, Simko ûhw. Ligor arşîvên Rûsya Qeyserî di demê Qeyser de Rusya li Kurdistana Îranê li bajarê Xoyê di sala 1913ê de bi alîkarîya Abdurezak Bedirxan û Simko (Îsmeîl Axayê Şikakî) nexweşxanak û dibistanek bi zimanê Kurdî bi tîpên Kirilî vedikin, paşê çapxaneyekê jî vedikin di heman demê de li Mahabadê Rojnama Kurdistan der tê.

Rûsya Qeyserî her dem pragmatîk nêzî pîrsa Kurd bûn û her dem dixwest Kurdan ji alîkî de liser Osmanîya û Eceman wek hêzek wan bîne rayê, bi kar bîne, ji alîkî din dixwest Kurdan wek heremek tampon li hember welatên Rojava wek Îngilîz, Fransa û Almanya bi kar bîne ji bo neghêjin Kafkasya. Kurdan jî li têkilîyên bi Rûsan re wek gotinek pêşîya Kurdan heye dibên ""Dujminê Dujminê min dostê min e"" di çarçewek weha de lê dinerî.

Berîya şerê cihanê yê yekemîn, wek tê zanîn wê demê welatên emperyalîst ên rojava ên Hevpeyman, wek Îngilîz, Fransa, Rûsya Qeyserî û hwd dixwestin heremê li gor berjewendîyên xwe li hev parve bikin û arkîtektûrekê ji heremê re ava bikin. Wê demê van welatana hedefan wan ya pêşî ew bû ku he-

remê li ser esasê geopolîtîk li hev par bikin, lê jibo ku ev herem di bin destê Împaratoriya Osmanî de bû van welatên rojava xwestin Împaratoriya Osmanî perçe bikin û li hev parve kin, li ser vê ya bi însiyatîfa Fransa û Înglîz û bi pişgiriya Rûsya Qeyserî di sala 1916ê de bi dizî tifaqa bi navê Sykes-Picot hat saz kirin. Ev tifaq mirov dikare bêje destpêka parve kirina herêmê bû.

Li gor tifaqa Sykes-Picot, ji Înglîz re Iraq, Urdun, Başûrê Kurdistanê û dora Hayfa yanî Filîstîn, ji Fransa re Sûriye, Lubnan, qismek ji bakur û başûrê Kurdistanê dima. Herweha ji Rûsya re qismek ji Bakurê Kurdistanê û qismek ji axa Turkiya îro dima, lê ji bo ku li Rûsya di sala 1917ê Bolşevîka şoreş kirin wan wek resmî xwe ji tifaqa Sykes-Picot paşvekşandin.

Di serdemê Sovyet de mirov dikare bêje di helwesta Rûsya Sovyetî di pirsê Kurd de tu guhertinek asafî nebû, tenê guhertin ew bû ku êdî li pirsê Kurd di çarçeweyek îdeolojîk dinêrî, çawa di serdemê Rûsya Qeyserî de pragmatîk li pirsê Kurd dihate nerîn ew siyaseta di serdemê Sovyet jî de dewam kir.

Di salên 1920 de têkilîyên Sovyet-Rûsya bi Kurdan re berdewam e dervî têkilî bi gelek serok eşîr û begên kurdan re têkilîya siyasî jî hene. Ji arşîvên Rûsya Sovyetî mirov dibîne ku têkilîyên wan bi Melle Selîm, Komîta Istenbûl a Azadî, bi kesên wek me-bûsê Kurd Yûsif Zîya Beg re heye. Vekirina Radyoya Erîwanê di salên 1930 de ku her çuqas resmî wekji bo Kurdê Sovyet bû lê rastiya xwe berê radyo bo Kurdên Kurdistanê bû. Heta salên 1940 bi bûyerên li bakurê Kurdistanê dibû, dîrek an îndîrek bi Kurdan re di têkilîya de bûne. Piştî salên dawîya 1930 û destpêka 1940 ku demê di hukmê Tehranê de rola Almanya xurt dibû, ku Ordîya Sor a Sovyetê-Rûsya û Ordîya Îngilîz ketin nav axa Îranê, ji wê demê pêve têkilîyên xwe yî bi Kurdanre ên bi Kurdên Kurdistanê Îran re ku ji di demê Qeyser de hebûn taze kirin.

Di sala 1931ê da peymanê êrişî hevnekirin û bê alî bûnê di navbera Turkî û Yekîtîya Sovyet de çêbû. Di sala 1945ê de Stalîn got “ev tifaq ne huqûqî ye, di wextek Sovyet zeîf bû, çêbûye” û ev peyman levx kir (Denounce). Piştî levxkirina vê peymanê Stalîn di konferansa Postdamê de vekirî got: “Turkî lazim e axa dîrokî a Gurcistanê û Ermenîstanê du welatên ku li ser esasê “tifaqê” hatine ava kirin vegeirîne”. Ligor arşîvê Sovyetî proja Kurdistanê a Stalinê ve serdemê aktuel dibe. Li gor Stalîn divîya bû ku hudûdê navbera Sovyet û Turkî vegere hudûdê sala 1914. Wek eşkere ye wê demê ordîya Rûsya Qeyserî li bêhtirîn deverên Kurdistanê Bakur bi cîh bûbûn. Weha diyar e Stalîn doza para xwe ya ku di serdemê peymanê Sykes-Picot bi destnexistin, paşê doz kiriye. Nuha jî dema mirov lê dinere di wexta Rusya hat Sûrî, di heman demê de li ser hudûdê Turkî û Ermenîstanê tatbikatên eskerî di çarçewa ODKB de kir, Rûsya him jî Behra Sipî him jî alî Kurdistanê Bakur bûye cîranê Turkî. Ji alî stratejîya eskerî diyar e ev signal e jibo Tûrkî. Ji ber wê ye Turkî cardin xwe nêzî NATO kir.

Di sala 1946ê de bi piştgirîya Sovyet, Cûmhûriyeta Pêşin a Kurdî Mahabad ava bû. Piştî dawîanîna şerê cîhanê Ordîya Sor ji Îran derket îranê êriş anîn ser Kurdan û Cûmhûriyeta Mahabad têkçû. Serokê Cûmhûriyeta Kurdî Qazî û hevalên wî daliqandin. Mustafa Barzanî bi çekdarên xwe, xwe gîhandin nav axa Sovyet. Barzanî û hevalên wî bi tevayî 12 salan li Sovyet man. Di salên 40-50 de armanca Sovyet ew bû ku tevgera Kurdî di nakokîyê di navbera xwe û welatên Rojava de, di “şerê sar” de bi kar binin. Fikra ava kirina cûmhûriyeta Kurdî îmkân dida Sovyet tesira Îngilîz û Emerîkîya li Rojhilata Navin kem bikin.

Li gor arşîvên Rûsya ji me re dide rêdan, yek ji serkirdayetîyê Sovyet Endamê Polît-buroya PKYS (Partîya komunîst a Yekîtîya Sovyet) Sûslov di dawîya salên 1950ê de soz da Barzanî ku ewê piştgirîyê bidin ji bo avakirina otonomî ji bo Kurdan. Di sala 1958ê

de bi inqلابekê Hukmê Nûrî Seîd li Iraqê ku nêzî Înglîza bû hate wergerandin. Di heman salê de (1958) Barzanî vedigere Iraq bi navberîya Sovyet Barzanî bi Kasim re hevdiatina dike û dibe cigirê Reîscumhûrê Iraqê. Ji bo Sovyet girîng bû ku di hukmê Kasim de istiqrar hebe. Paşê têkilîyên Kurda û Bexdayê xera dibe û şer dest pê dike. Paşê careke din bi navberîya Sovyet, di 1966ê de hevdiatin di navbera Kurdan û Reîscumhûrê nuh Arif de dest pê dike. Sovyet ji bo berjewendîyên xwe gelekî dixwest ku li Iraqê istiqrar hebe. Jiber wê jî muhaweले dikirin ku Kurd û Bexda li hev bikin wek eşkere ye bi navberîya Sovyet di 11 Adarê 1970ê de wek resmî di yasaya bingehî a Iraqê de Otonomî ji Kurdistanê re hate qebûl kirin.

Em dikarin bêjin heta dawîya salên 1950 hevalbendê Sovyet li herêmê bes Kurd bûn. Bi alîkarîya Kurdan hukmê Nûrî Seîd ku nêzî Înglîza bû wergerandin. Bi wergerandina hukmê Nurî seîd, Sovyet li herêma Rojhilata Nêzîk, welatên wek Sûrî û Misir kirin hevalbendê xwe. Wek eşkere ye piştî salên 1970 heta 1990ê Sovyet ji ber têkilîyên xwe bi welatên Kurdistan perçe kirine, Kurd piştguh kirin. Piştî salên 1990 bi ruxandina Sadam Husên re Kurd dîsa ketin rojeva Rûsya, vekirina radyo ya dengê Rûsya bi Kurdî bi zaravên Kurmancî û Zazakî, her weha yek ji welatên pêşî ên xurt a cihanê bû ku konsolxana xwe li Hevlêr vekir.

Yekîtîya Awrûpa û Kurd

Yekîtîya Awrûpa wek navendek cihanê ya aborî di siyaseta navnetewî de dixwaze ro- leke global ekonomî bileyze. Hêzek wê ya eskerî xurt nîne ku rolek global bikaribe bileyze, her weha doktrînek siyaseta wan a derve a muşterek nîne. Yekîtîya Awrûpa siyaseta wan a di derbarê pirsra Kurd de ew e ku li pirsra Kurd di çarçewa pirsra mafê mirovan dinêrin ne wek pirsra netewî siyasî dibînin. YE pirsra Kurd di têkilîyên navbera xwe û welatên Kurdistan perçekiririne wek kartek ji bo daxwazên xwe yên aborî bidin qebûlki-

rin bikar tinin. Her weha di pirsra penaberan de bi kar tinin. Welatên YA ên beriya şerê cihanê yî duwemîn ku aktorên navnetewî bûn (Almanya, Fransa, Îngilîz). Bi taybet Fransa û ingilîz ku muhendîsê perçekirina Kurdistanê ne, piştî şerê cihanê duwemîn lawaz bûn û êdî di navbera Sovyet-Rûsya û Amerîka de man her çuqas hinek ji wan car caran bi Rusya re helwest digrin jî bes bêhtir di bin tesîra Amerîka de ne. Her çuqas van demên dawî dixwazin roleke navnetewî bilîzin jî lê diyar e nakarin. Wek eşkere ye Amerîka ji destpêkê li dijî avakirina YA bû. Rûsya bêhtir teref bû YA hebe, ew jî ji bo balansa navnetewî û Awrûpa bi hev re bikaribe ji bin tesîra Amerîka derkeve, ji bo lawaz kirina Amerîka ye. Weha diyar e ji xwe Amerîka ji hebûna YA ne razî ye ku Rûsya jî zorê bidê YA dikare belav bibe. Li cihanê jî bo ku hezek navnetewî be, divê di warê aborî û eskerî de bi hev re xurt be ku roleke global bileyze. YE hêzek wê ya eskerî weha nîne. Di nava Yekîtîya Awrûpa de welatê dixwaze li herêmê aktîv bin ingilîz û Fransa ye. Îngilîz wek perçakî siyaseta Amerîka tevdigere. Bes Fransa hinek ferq e, lê nuha lawaz e, nikare bi Rûsya û Amerîka re berberîyê bike. Bes Fransa li Sûrî rojek wê ya teybet heye. Ji ber Sûrî piştî perçebûna Împaratoriya Osmanî, bû kolonîya Fransa. Fransa di sala 1920ê de mandata xwe ya Sûrî dabeşî çar dewleta kir: Dewleta Lubnana Mezin, Dewleta Elewî, Dewleta Şam û dewleta Heleb. Di sala 1921ê de dewleta Drûzya (Cebel el Drûz) û Sancaka Aleksanderiyê ava kir. Fransa di sala 1922ê de ev hemû levx kir û li şûna wan pêşî dewleta Şam û Heleb kir yek di bin navê federasyonê Sûrî. Paşê nav guhert kir dewleta Sûrî. Di sala 1936ê de dewleta Elewîya û a Druzya ev jî tev li dewleta Sûrî kirin. Her di vê demê de di ordîya Fransa Levanta de (Troupes du Levant) hêzeke ji eqliyetan (Elewî, Drûzî, Çerkez û Kurdan) pêk anîn. Di sala 1946ê de Sûrî serxwebûna xwe wergirt û di demêke pir kin de inqلابa eskerî bû. Piştî inqلابê hemû postên grîng di Ordîyê de Elewîya girt û ev rewş heta nuha berdewam e.

Kurd û Rewşa Nuh

Her çuqas di têkilîyên bi Kurdan re Rusya, ji Amerîkayê him kevntir e him jî bi tecrubetir e. Ji ber Rusya di 300 salê dawî de her dem împaratorî bûye her weha di demê Sovyet de hêzeke herî xurt a cihanê bû. Amerîka piştî şerê cihanê yê duwemîn bû hêzeke xurt ya cihanê. Her weha têkilîyên Kurdan û Rûsan bi kêm 150 sal e bi Amerîka re, dawîya salên 1960ê destpêka 1970ê de dest pê kirîye. Bes di vî 20 salên dawî de têkilîyên Amerîkayê bi Kurdan re gelek tecrube da Amerîkayê.

Rojhilata Nêzîk û Navîn herdem bûye cihê bend û berberîya û şer di navbera hêzên mezin ên navnetewî de. Ev ji beriya şerê cihanê yê yekemîn heta nuha her weha ye. Piştî şerê cihanê yê duwemîn ku paşê NATO û Pakta Warşava hate avakirin, dunya di navbera herdu alîyan de parve bû. Hudûde navbera herdu alîyan dîyar bû. Kesekî mudexleya hudûde hev ne dikirin, bes hinek herem li cihanê cihê bend û berberî û şerê navbera herdu alîyan bû wek mînak herêma Rojhilata nêzîk, Navîn, Amerîka Latîni û gelek herêmên din. Ev bend û berberî ya navbera herdu alîyan heta sala 1990ê dewam kir. Bi hilweşandina Sovyet, Rûsya Lawaz bû Amerîka wek hêzek xurt tenê ma û xwest nîzamek nuh bîne herêma Rojhilata Nêzîk û Navîn. Ev nîzama Emerîka dixwest bîne ne ligor berjewendiyê gelek hêzên herêmê bû. Destpêkê Amerîka dixwest di bin navê “Şoreşên Rengîn” guhertina li van welatan bike. Dema şoreşên rengînî bi serneketin hêza xwe ya eskerî bikar anî. Wek li jor jî me behs kir heta van 20 salên dawî ku Rûsya lawaz bû, Amerîka wek dixwest tevdişerîya. Piştî ku van demên dawî Ku Rûsya bi ser xwe ve hat nuha Rûsya, rê li ber digre û dibêje guhertinên li vê herêmê bibe dive ez şîrik bim.

Welatên xurt ên navnetewî li Rojhilata Nêzîk û Navîn û bi teybet li Kurdistanê di konteksta “Makroregion” dinêrin. Perçe bûna Kurdistanê, mezin bûna wê wek coxrafî û nifûs mezintirin pirsra millî a “transnational e”. Ev rewşa Kurdistanê îmkanek

mezin dixwe destê welatên mezin ên navnetewî ku hesabê wan li ser herêma Rojhilata Nêzîk heye. Ev welatana her dem li pirsra Kurdî wek geoeconomîk, geostatejîk û eskerî dinêrin. Herdem ev welatên Kurdistanê perçekirine her weha welatên nêzî Kurdistanê di rêya pirsra Kurdî de tînin rayê. Bê gûman her çuqas welatên mezin li gor berjewendiyên xwe li pirsra Kurdî dinêrin jî, lê ji bo Kurdan jî fîrset nuha heye ku bighêjin armancên xwe. Bi teybet di van 20 salên derbasbûyî de ku Amerîka wek yekemîn hêzeke navnetewî li dinyayê hukum kir, ku têkilîyên wê bi Kurdan re gelek xweş bû (Ji ber ku bi qasî Kurd hewcedarê wan bû, her weha ew jî hewqasî hewcedarî Kurdan bû). Kurdan ev fîrseta zêrîn berdan ku bikaribin armancên xwe pêk bînin. Nuha rewşeke nuh li cihanê û herêmê peyda bû nuha dinya êdî ne yek kutûbî ye, nuha Rûsya wek hêzek navnetewî bi serxwe ve hat û cardin bend û berberiyê bi Amerîka re dike. Li herêma Rojhilata Nêzîk û Navîn wek aktorekî xurt daketîye meydana êdî Amerîka bi serê xwe wek dixwazê li herêmê nikare tevbigere, mecbûr e Rusya jî hesab bike û tevbigere. Ev ji jî Tevgera Rizgarîya netewî a Kurdistanê re rewşeke nu ye. Heger mirov lê binere ev rewşa nuh jî, ji Kurdan re gelek pozîtîv e. Her du welatên xurt ên navnetewî çî Amerîka çî jî Rûsya li pirsra Kurdî pozîtîv dinêrin. Her çuqas di pirsra Sûrî û Iraqê, Turkî û Îranê de nakokiyê xurt di navbera wan de hebe jî, lê her du alî pirsra **Kurd nakin cihê nakokiyê .Ev fîrseteke dîrokî** ye. Heger Kurd bikaribin bikar bînin, fersendek dîrokî ye. Bêguman nuha rewş ji bo Kurdan jî vî 20 salê derbasbûyî zehmettir e. Di vî 20 salên dawî de yek jê Amerîka tenha hêza xurt li herêmê bû, du têkilîyên Amerîka bi Turkî û Îranê re ku, du dewletên Kurdistanê perçekirine, gelek xerab bû. Bes nuha yek jê hêzeke xurt navnetewî dervî Amerîka peyda bû, ji alîkî din ve piştî tifaqa navnetewî a atomî ya Îranê têkilîyên welatê rojaava, Amerîka û Îranê xweş bûye her weha piştî ku Turkî basên eskerî ên Încirlikê jî Amerîka re vekir û Turkî ket nav koalîsyona dijî ISIDê, têkilîyên Amerîka û Tûrkî cardin baş bû.

Piştî Ku Rûsya hate herêmê cardin Turki li cem Amerîka buhayê wê giran bû. Ev rewş bêguman ne di berjewendiyê Kurdan de ye. Lê nabe mirov bes li ser vê rastîya nuha heye tevbigere. Di serdema me de çî li cîhanê çî li herêma Rojhilata Navîn û Nêzîk siyaset pir zû tê guhertin. Pir rehet dostê doh îroj dikare bibe dujmin û belovacî vê. Di vê rewşa nuh de wek hinek deng ji nava Kurdan de dertê ku xwedêgirabî Kurd lazim e xwe bi terefekî bigre, ev siyaset ji bin de şaş e û hin gelek zû ye. Kurd ne lazim e vekirî piştgirîya terefekî bikin, Kurd divê siyasetek pragmatîk bimeşîne ji ber ku her du terefên xurt ku nuha li herêmê ne, çî Amerîka çî Rûsya wê zorê nedin Kurdan û ji Kurdan naxwazin, ku piştgirîya terefekî bikin. Her du jî fam dikin siyasetek weha ne di berjewendîya wan de ye, her du jî fam dikin ku Kurdan mecbûrî terefekî hilibijêre bikin, dikarin bi temamî Kurd ji dest wan biçe. Divê Kurd vê balansê bibînin û li gor wê tevbigerin. Tu luksek Kurda weha nîne nuha bibin teref. Her du alî jî bi kêm biqasî Kurdan dizanin Kurd çî dixwazin.

Beyana birêz Mesûd Barzanî a ku di derbarê hatina Rûsya li herêmê a ku got “Em di koalîsyona navnetewî a li dijî IŞÎDê de ne, bes emê kefxweş bin Ku Rûsya jî şerê IŞÎDê bike”. Ev beyanek erênî bû li gor rewşa nuh a herêmê. Mesûd Barzanî di vê rewşa nuh a herêmê naxwazê vekirî piştgirîya terefekî bike û terefekî bide hember xwe, ev siyasetek realîst, pragmatîk û netewî ye.

Di vê rewşa nuh de her çuqas Kurdan gelek fersend berdan bi jî, lê gelek firsêtên dîrokî ji Kurdan re hîn heye. Tevgera Rizgarîya netewî a Kurdistanê lazim e xwe ji van guhertinan re amade bike. Hêja ye Kurd merkezê Kordînasyon û şêwrê ji ekspertan ava bike ji bo şopandin û afirandina siyasetên netewî li gor guhertina buyeran li herêmê û bi teybet şopandina siyaseta Amerîka û Rûsya. Di pirsê çareserkirina Kurdistanê çî li perçeyekî çî teyayî Başûrê Kurdistanê dikare rola asayî bileyze. Ev ji alî hêzên navnetewî maqûl tê ditin. Pirsê dewletbûna Kurda, ji Kurdan bêtir

bi hêzên mezin navnetewî girêdayî ye. Wek eşkere ye her çuqas bi teyayî faktorên hundir asayî be jî, lê gelek caran faktorên derve rola asayî dilîze, wek minak di pirsê serxwebûna Kurdistanê de.

Van çend salên dawî de bûyerên li Kurdistanê qewimîn her çuqas tehrîbatên mezin li Kurdistanê kiribe jî, lê tiştêkî pozîtîv heye, ew jî ew e ku di bin bin hişmendiyê (subconscious, ilinçaltı, подсознание) Kurdan de dujminatîya bi dewletên Kurdistanê perçekirine xurt bûye û Kurd bi wan re bi tu awayî bawerîyê nîne û firsêtek biçûk ji bo Kurda hebe Kurd bixwazin ji wan veqetin. Her çuqas hinek li ser navê Kurdan dixwazin dujminên wan bi wan şêrîn bikin (sindroma Stockholmê) bê feyde ye. Her weha şerê ku îslama siyasî li hember kurdan kirin bi teybet li Kobanê û Şengalê maska ruyê îslama siyasî jî xist û ji nu ha pê ve îslama siyasî ji Kurdan re, ne talûka mezin e. Rola wê ya hespê Trûwa eşkere bû û Kurd hew pê dixapin. Talûka herî mezin a Kurdan nuha li her çar perçeyên Kurdistanê, ji rêxistinên ku liser navê Kurdan hatine avakirin tê. Ew rexistinê ku di bin navê biratîya mîletan û cumhûrîyetên demokratîk ku tu desthilatdarîyê ji Kurdan re daxwaz nakin, di rastîya xwe de siyaseta asimlasyon û entegrasyonê di bin fehma Kurdan de bi cih dikin.

Di rewşeke weha de ku nuha buyerên li herêma Rojhilata Nêzîk û Navîn diqewimin, pir eşkere ye perçebûna nuha li herêmê bibe wê ne wek demên şerê cîhanê ya yekemîn û dîwemîn. Li gor geopolîtîk be, wê li gor ethnoconfessional (netewe û mezheb) bibin. Li gor vê stratejîyê guhertinên li herêmê ethnoconfessional be, favorîtê berzê vê stratejîya nuh Kurdistanê. Di vî 20 salên dawî de li herêmê jî vê stratejîyê re asasek hazir bû û nuha li herêmê pir eşkere ye dujminatîya navbera mezheban û mîletan gelek kûr bûye û pêkve jîyana wan bi hev re gelek zehmet bûye.

Rûsya jî Amerîka jî her çuqas di beyanatên resmî de formel yekîtiya welatên herêmê xwedêgirabî diparêzin, lê di rastî de siyaseta

parvekirin û perçebûna welatên herêmê dimeşînin. Heger li hev parvekirina herêmê ku li ser vî asasî be, pir rehet dikare sibehê şer di navbera ev rêxistinên li ser navê Kurdan hatine ava kirin ku li dijî dewletbûna kurdan derdikevin û Amerîka an Rûsya re şer derkeve. Heger Amerîka an Rûsya bixwaze li perçeyekî Kurdistan an Kurdistana mezin dewletek Kurdistan ava bibe mecbûrin bi van hêzana re ru bi rû bibe. Di rewşek weha de ev hêzana an dewletbûna kurdan bê şer qebl dikin an jî ev welatên mezin wê varyanta Kosova an Asetya û Abxazîya bikar bînin. Ji ber ku welatên wek Amerîka an Rûsya stratejîya xwe a salan ji bo grûbên biçûk naguherin.

Bi hatina Rûsya herêmê, Yekîtiya Awrûpa û hinek welatên herêmê ên wek Turkî, Suûdî, Katar ji pirsra Sûrî bi durxist. Her çûqas ji alikî de Amerîka dixwaze Turkî û Suûdî dîsa bixin nava protsesa Sûrî, ji alikî din Rûsya dixwaze Yekîtiya Awrûpa û welatên wek Misir, Urdun û Îranê bîne nava protsesê. Divê Kurd li hêviyê bin heger bûyerên li herêmê weha fireh bibe, welatên endamê tifaqa ŞANGAY, BRIKS, welatên Yekîtiya

AWRASÎYA, ODKB (Rêxistina Tifaqa Ewlekariya Kolektîv) dikarin bîn nava protsesa li herêmê. Heger sibehê teyarên Çînê li basa Rûsan li Latiqiyê deyne divê bi kesekî xerîb neyê. Nuha disa gelek ji van welatan cih diguherin. Em di demeke derbas dibin ku dostê doh dibe dujmin, dujmin jî dibin dost. Lazim e Kurd pir bi diqet rewşê bişopînin.

Tevgera Rizgarîya Netewî a Kurdistanê divê buyerên dîrokî û siyaseta serdema nuh di ber çav de bigre û siyasetek netewî biafirîne.

“Siyaset senetê îmakana ye”. her weha “di siyasetê de dost û dujminê daîmî nine berjewendîyê daîmî hene” Kurd jî divê bi siyasetek pragmatîk berjewendîyên xwe yên netewî daîmî biparêzin.

Ji bo vêya dibê Kurd bi analîzek kur stratejîya van welatan bibînin û ji rewşa faktortîyê xelas bin, bibin aktor.

Gotara nivîskar e, ku Konferansa “Di Sedsaliya Konferansa Lozanê û Dehatuya Kurdistanê” da ku, 8ê Tirmehê li Amedê hatiye çêkirinê, pêşkeş kiriye.

AK Parti'nin 21 yıllık serüveni ve çıkmazları

Ali Haydar FIRAT

Ali Haydar FIRAT

Kovara DENG

21 yılı aşkın bir süredir iktidarda olan AK Parti, iktidarının son sekiz yılını MHP ve Büyük Birlik Partisi ile oluşturduğu (2023 seçimlerinde, bu ittifaka HÜDA PAR Yeniden Refah, Büyük Birlik, Demokratik Sol partiler dâhil oldu.) 'Cumhur İttifakı' ile Mayıs 2023 seçimlerini alarak iktidarını perçinledi. Bu ittifakın son 8 yılda sürdürdüğü, kutuplaştırıcı dil, tehdit, korkutma, çarpıtma, iç ve dış düşmanlar, uluslararası komplo teorileri, beka sorunu ve Kürtlere dair talepleri, terör sorununa indirgeyen söylemleri topluma benimsetildi. AK Parti ile Cumhur İttifakı, bu söylem ve yaklaşımlar ile iktidarlarını bugüne kadar getirmeyi sağlayabildi.

Bu yazı ile iktidarın 20 yılı aşan yönetimini, geçmişten günümüze değerlendirmeye çalışacağım. Ekonomi, Kürt sorunu, hukuk, dış politika, hak ihlalleri, azınlıklar sorunu, inanç ekseninde yaşanan sorunlar ve kurumsal işleyişe dair yığınla sorun ve çıkmazlara karşın, (adalete güvenin %20'lere düştüğü, ekonomik göstergelerin dip yaptığı, eğitim ve sağlıkta yaşanan yığınla sorunlar ve depremin yaşandığı 11 ilde yaşanan tüm sorunlara karşın) Cumhur İttifakı'nın 2023 seçimlerini kazanması iktidarın başarısı mıdır? Yoksa muhalefetin (özellikle

de ana muhalefetin) başarısızlığı mıdır? İktidarın yapıp yapamadıklarına bakmadan önce muhalefetin, yapamadıklarına bakarak iktidar blokunu değerlendirmenin daha sağlıklı olacağını düşünüyorum.

Temel sorunlarda iktidarın söylemlerine laf yetiştirmekten başka bir becerisi olmayan, dış politika da doğru ve yanlışa bakmaksızın, beka sorunu gündeme geldiğinde iktidar blokunun belirlediği çizginin dışına çıkamayan bir ana muhalefet partisinin halk nezdinde, iktidara alternatif olma şansı var mı? Kanımca farklılık yaratamaması yenilgisine yol açan faktörlerden birisiydi.

Muhalefet iktidarın yarattığı soyut gündeme takılarak politika üretmekten bir türlü vazgeçemedi. Cumhur İttifakı seçim öncesi süreçte, toplumun temel sorunlarına yönelik taleplerini gündemden çıkarmak için oluşturduğu soyut gündeme, muhalefet dört elle sarıldı. Muhalefet partileri veya muhalefete yakın kişiler tarafından söylenen sıradan bir ifade ve açıklamadan darbe çağrısı, beka sorunu, vatan hainliği ve dini değerleri aşılama gibi (seccadeye basılması gibi) soyut kavramlarla oluşturulan politik zemin, iktidarın sıkça başvurduğu bir yol oldu. İşin ilginç muhalefet özellikle ana muhalefet

partisinin bu temelsiz suçlama ve iddialara karşı savunmaya kalkışması ve takındığı suskunluk hali anlaşılır bir hal değildi. İktidarın yıllardır sürdürdüğü bu politikaya takılan muhalefet temel sorunları topluma anlatmada ve çözüm önerilerini sunmada yetersiz kaldı.

Anayasaya aykırı olduğunu belirtmesine karşın, Kürt milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasına onay veren ana muhalefet partisi liderine, komşu ülkelerin iç işlerine müdahale ederek (Suriye, Irak, Libya vs.) asker bulduran ve sıkça askeri operasyon düzenleyen iktidara, yıllarca sorgusuz-sualsiz destek veren ana muhalefet partisi liderine, Suriye'deki cihatçı gruplara sağlanan askeri ve ekonomik desteğin niçin, neden verildiğini sorgulamayan soru bile soramayan, yerli yersiz yapılan askeri operasyonların bütçeye getirdiği yüke değinmeyen ana muhalefet partisi liderine, bu gün yaşadığımız sorunların temelini oluşturan Nisan 2017 anayasa değişikliği referandumunda, mühürsüz oyların geçerli sayılması gibi önemli bir olaya ve hak ihlaline (kısıtlı bir itirazın ötesine geçmeyen söylemler hariç) iki dönem (2014 ve 2019 yerel yönetim seçimleri) Kürtlerin oylarıyla seçilen belediye başkanı ve meclis üyelerinin yerine atanan kayyumlara sessiz kalan ana muhalefet liderine, toplumun güven duymadığı ortaya çıktı. Bu başlıkları çoğaltmamız mümkün. Benzer temel konularda yerinde ve zamanında tavır almayan karşı duruş sergileyemeyen ana muhalefet liderine toplumun önemli bir kesimi destek vermedi. 2023 seçim sonuçları bu savı doğruladı. İktidara karşı muhalefetin (İttifakın dışında olan Yeşil Sol Parti hariç) temel konularda bir farklılık yaratmaması veya yaratamaması ya da, varsa farklılığı topluma gösterememesi Cumhur İttifakını 5 yıllığına daha iktidara taşıdı.

Bu seçimin en önemli özelliği, Türkiye'ye özgü tek merkezden yönetilen, de-

mokratik hiçbir yönü olmayan otokratik bir yönetimin kalıcı hale gelmesinin önü açıldı. Aslı Erdoğan'ın söylediği söz, demokratik bir ülkede yaşamak isteyen herkesin hissettiği bir kaygı, 'asıl endişem, geri dönüşü olmayan bir noktaya, totaliter bir rejime evrilmemiz.'

Toplum da değişime ihtiyaç duyanların yaşadıkları, Bekir Ağırır'ın ifadesiyle, 'herkes yaralı, bereli. Toplumda siyasete karşı derin bir umutsuzluk, ilgisizlik, sessizlik ve hareketsizlik var.' Ana muhalefet partisi ve diğer muhalefet partilerinin yöneticileri ise hiçbir şey olmamış gibi davranıyorlar. Prof. Dr. Daron Acemoğlu'nun, haklı söylemiyle; 'Ben, bu kadar seçim kaybeden bir ana muhalefet partisi genel başkanın parti başında kaldığı başka bir ülke bilmiyorum. On bir mi, on iki mi oldu kaybedilen seçim sayısı. Varsa bilen buna bir örnek versin.'

Cansu Çamlıbel'in söyleşide, (Zor Konuşmalar, Prof. Dr. Fuat Keyman'la) muhalefet için yaptığı değerlendirmeye bakarsak hangi noktada olduğumuzu daha iyi görmüş oluruz. '2023 seçimlerinin kaderini belirleyen birinci tur oylamanın üzerinden bir ayı aşan bir zaman geçmesine rağmen tuhaf bir yerde kilitlendik kaldık. Başta CHP Genel Başkanı ve Kemal Kılıçdaroğlu olmak üzere tüm muhalif aktörler seçimler hiç yaşanmamışçasına kaldıkları yerden hayata devam ettikleri için Türkiye toplumunun neredeyse yarısına denk gelen direncini konuşmuyoruz, konuşmuyoruz. Siyasal alan tümüyle Cumhurbaşkanı Erdoğan'a bırakılmış duygusu yaratan bir hal içinde doğaldır ki iktidar bloğu 'kendi planına sadık' biçimde hızla yeni dönemin alt yapısını hazırlıyor. (1)

Cumhur İttifakı ve AK Parti 20 yıllık iktidarını böyle bir muhalefetin varlığına borçlu. Şimdi de 20 yıldır iktidar olan bir partinin paydaşlarıyla ülkeyi ne hale getirdiğine bakalım.

İktidarının 21 yılında olan AK Parti, yönetimde olduğu sürecin ilk on yılında, değişim yönünde olumlu gelişmelere zemin hazırladı. Çözüm süreci, demokratikleşme

çabaları olumlu yönde kayda değer gelişmelerdi. 7 Haziran 2015 seçimleri ile parlamentoda çoğunluğu kaybetmesi sonrası, AK Parti, kuruluş felsefesinde belirttiği ilkelerinden hızla uzaklaştı. 7 Haziran sonrası MHP ile kurduğu ittifak, partiyi Türk-İslam ideolojisi sürecine yöneltti. 15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrası AK Parti'nin yönetim anlayışı, tamamen lidere endekslenen bir yapıya büründü. İttihat-Terakki'nin 12 Eylül sonrası oluşan ideolojisinin devamı olan Türk-İslam ideolojisinin etkisine girdi.

Türkiye'nin, ekonomi, hukuk, temel haklar, Kürt sorunu, çalışma hayatı, dış politika ve sosyal yaşama dair, yaşadığı olumsuzluklar, Türk-İslam ideolojisinin egemen olduğu 8 yıllık bu süreçte yaşandı. 2023 seçimleri ile iktidarını perçinleyen AK Parti ve Cumhuriyet İttifakı, yasa, ilke, kural ve kurumsal yönetim anlayışını yok ederek yaşamın her alanında keyfiliği egemen kıldı. Yolsuzluk, rüşvetin bu kadar dillendiriliyor olması, mafyavari güç odaklarının bu denli etkin olması bu yönetim anlayışının bir sonucudur.

Türkiye'nin 100 yılına giren Cumhuriyet yönetimi, zaman, zaman düşünceye özgürlük, hukukun tarafsız olması ve sivil toplumun gelişimi gibi olumlu aşamalar geçirmesine rağmen, hiçbir zaman demokratik bir hüviyete kavuşmadı.

Tek parti, askeri darbeler ve muhtıra dönemleri dâhil, baskıcı otoriter yönetimlerin olduğu dönemlerden günümüze hiçbir dönem, Cumhuriyet İttifakı'nın son 8 yılda her alanda yarattığı kuralsız ve hukuksuz yönetimden daha olumsuz olmadı. Cumhuriyet İttifakı, devlet olmanın önemli koşullarından birisi olan kurumsal yapıyı işlevsizleştirdi. Parlamentonun yürütme-yi denetleme yetkisi ortadan kaldırıldı. Hukuk siyasallaştı. Üniversite özerkliğini tümüyle yitirdi. Özerkliğini yitiren üniversite bilimsel çalışmalardan da uzaklaştı. Güvenlikle ilgili birimlerin tümü tek bir merkeze bağlandı. Kararlar bir merkezden

danışmanlar tarafından alınıp uygulanıyor. Denetlenmeyen, topluma hesap verme yükümlülüğü olmayan, bir yönetim anlayışıyla yönetiliyor.

Toplumun farklı kesimlerinden akademisyenlerden, sivil toplum örgütlerinden gelen hiçbir öneri dikkate alınmadı, alınmıyor da. Bu durum, gücü elinde tutan küçük bir azınlığın tüm ülkeyi bir uçtan, bir uca yönetmesine yol açtı. İktidar cephesinin mevcut politikası, toplumun geniş bir kesiminin geleceğine dair umutlarını olumluya götürecek hiçbir öge barındırmıyor. Ekonomide, eğitim ve sağlıkta, temel haklarda ve Kürt sorununda, hukukta, sosyal alanda ve yeni bir anayasa arayışındaki Cumhuriyet İttifakı'nın geldiği nokta ve gideceği yönü değerlendirmeye çalışalım. Kısaca, 20 yılda geldiğimiz noktanın ne olduğuna bakmaya çalışacağız.

Ekonomi

AK Parti iktidarının ilk döneminde, toplumun geniş katmanlarını da kapsayan bolluk ve bereket hali bir süre sonra, küçük bir azınlığın kazanımlarını artırmasına evirildi. Dar gelirli süreç içerisinde daha da yoksullaştı, orta tabaka ortadan kalktı. Zenginler ise daha da zenginleşti. Kamu kaynakları küçük bir azınlığın çıkarına işletildi. Üreticiye geçmişte sağlanan desteklerin bir bölümü kesintiye uğradı veya iktidara yakın kesimlere aktarıldı. Tarım ve hayvancılıkta kendisine yeter düzeyde bir ülke olan Türkiye, ithalat yoluyla bu ihtiyaçlarını karşılama yoluna girdi. Bu yolla ithalat yapan belli bir kesim zenginleşirken, tarım ve hayvancılıkla uğraşan geniş bir kesim yoksullaştı.

Özelleştirme ile toplumun vergileriyle kurulan toplumun önemli bir kesiminin istihdamını sağlayan kamuya ait şirketlerin (KİT) kendisi veya hisseleri ile sosyal tesis ve taşınmazların satışı yapıldı. Tamamı ve hissesi satılan 500 den fazla kamu kuruluşu arasında, Sümerbank, TEKEL, TÜPRAŞ, SEKA, Ereğli, İsdemir, Kardemir, ETİ, maden işletmeleri, PETKİM, Telekom, Çimento fabrikaları, Petrol Ofisi, Gübre fabrikaları, Şe-

ker fabrikaları ve THY daha birçok işletme yok pahasına satıldı. Özelleştirme sadece KİT'lerin özelleştirilmesi olarak gerçekleşmedi. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin önü de açıldı. Kamu personeli aracılığıyla yapılan hizmetler taşeron şirketlere devredildi.

KİT'lerin Özelleştirilmesi 24 Ocak 1980 kararlarının ürünüdür. 1986 da ANAP döneminde KİT'lerin %1, 1992- 2002 koalisyon hükümetleri döneminde %10, AK Parti iktidarı döneminde ise %89 'u özelleştirildi. Özelleştirmeden ANAP döneminde 890 milyon dolar, koalisyon hükümetleri döneminde 7,2 milyar dolar ve AK Parti iktidarı döneminde 63 milyar dolar gelir elde edildi. Bir başka deyimle toplumun 80 yıllık varlıkları 15 yıl içinde AK Parti tarafından satıldı. Elde edilen gelir iç ve dış borç ödemesi ile yol, köprü, Tünel gibi hizmetlerin finansmanında kullanıldı. Üretim ve yatırıma dönük herhangi faaliyet için kullanıldığına dair bilgi ve veri yok. Hisselerinin bir kısmı özelleştirilen, gerisi de kamuda kalan KİT'ler ve kamu işletmelerinin büyük bir bölümü Varlık Fonu'nun bünyesine alındı. Millet Meclisi ve Sayıştay denetimi dışında olan bu kamu işletmelerinin işleyişi tamamıyla, Varlık Fonu yönetim kurulunun inisiyatifine bırakıldı.

Yap-İşlet-Devret modeliyle, özel sektöre (ihalesiz, iktidara yakın şirketlere) hazinenin garantisizle yaptırılan yol, köprü, tünel, havaalanı, hastane gibi tesis ve hizmet birimlerinin için dövizle yapılan ödemeler hazine ve doğal olarak da toplum için büyük yük oluşturuyor. Devlet bu şirketlere her yıl bütçeden milyarlarca lira garanti, döviz cinsinden ödeme yapıyor.

Faiz indirimi yaparak, enflasyonun yükselmesine yol açan ve Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin yok edilmesinin önünü açan, yanlış politikalar sonrası yürürlüğe konan ve piyasadaki döviz toplamayı hedefleyen, KKM (kur korumalı mevduat hesabı) hesaplarının hazineye ve Merkez Bankası'na maliyeti 2022 yılında 92,5 milyar

Dolar oldu. Yanlış bir ekonomik karar sonucu doğan zarar yine halka ödetildi. Kısacası, yine, yoksuldan alıp zengine verdiler.

AK Parti iktidarı, son yıllarda % 100'un üzerinde seyreden enflasyonu TÜİK aracılığıyla % 50'lerin altında göstererek kamuda çalışan milyonlarca memur, ayrıca kamu ve özel sektörde çalışan milyonlarca işçi ile emeklinin, enflasyona göre belirlenen geliri-ne göz diktiler. Ücretleri enflasyon oranına göre belirlenen bu kesimler, enflasyonun düşük gösterilmesinden kaynaklı gelir kaybına uğradılar. Yoksulluk sınırının altında bir gelire sahip milyonlarca emekçi, AK Parti'nin yanlış ekonomik politikalarının yarattığı zorluklarla yüz yüze kaldı.

AK Parti iktidarında katlanarak artan iç ve dış borç yükü toplum için ciddi risk taşıyor. Yıllık bütçe gelirlerinin önemli bir bölümü iç ve dış borç ödemesi ile güvenlik (askeri) harcamalar ve yap-İşlet devret kapsamında yapılan, hazine garantili hizmetle gidiyor. Bütçenin kalanı, toplumun temel ihtiyaçlarına ayrılıyor. Gelirlerle, giderlerin denkleşmemesi, iki dönemdir yıl ortasında ek bütçe yapma ihtiyacı doğurdu. Ek bütçe, yeni vergiler, devlet için yeni gelir kalemleri yaratmak anlamına geliyor. Ek bütçeye sağlanan ek gelirler, toplumun tümünün karşılamak zorunda olduğu gelirlerdir. Kısacası ek bütçeyle halktan toplananlar, yatırıma, üretime ve toplum yararına değil, yönetenlerin tercihine göre kullanılan bir gelir kaynağı olmanın ötesine geçemedi.

Hak İhlalleri

20 yıllık iktidar süreci içinde yaşamın her alanında hak ihlalleri yaşandı. 2016 da ilan edilen OHAL'ın 2 yıl sonrası kaldırılmasının ardından çıkarılan yasa ile Valiler ve Kaymakamlara tanınan yetkiler (olağanüstü hiçbir durum olmaksızın, anayasada belirtilen, temel hak ve özgürlüklere aykırı kısıtlamalar) doğrultusunda 2021, 2022 ve 2023 yıllarında yığınla hukuksuzluk yaşandı.

Halkın ahlaki değerleri ile bağdaşmıyor

(sanatçıların kıyafetleri) diye birçok sanatçının konserleri yasaklandı. İktidara muhalif (bir kısmı Kürtçe söyleyen) birçok sanatçının konser ve etkinlikleri de yasaklandı. Cumartesi anneleri, kayıp yakınları, cezaevlerindeki hasta tutsaklar, infazı yakılan tutsak ailelerin hak arayışı ve kadın cinayetlerini protesto eden kadınların eylemlerinin tümüne yakınına yasak getirildi. Birçok eylemci gözaltı ve şiddete maruz kaldı.

Karadeniz, Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde orman alanları, zeytinlikler ve tarım arazileri, maden arama, taş ocağı, termik santral, HES ve yerleşim alanı için imara açılması gibi gerekçelerle talan edildi. İktidara yakın sermeye gruplarının doğada yarattığı yıkım, yasa ve ilke tanımaksızın devam etti ve ediyor. Sulak alanlar, su kaynakları, ormanlar, tarım arazileri küçük bir azınlığın çıkarı için yok edildi. Buna direnen yerel halk, çevrecilerin tüm eylem etkinlikleri ve hak arayışlarına yasak getirildi.

İşçi, öğrenci ve emekçilerin toplantı ve gösterileri, açıklama yapma gibi temel hakları, yasaklandı. Katılımcılara orantısız güç kullanıldı. Bu müdahaleler ve orantısız güç kullanma öylesi bir boyuta geldi ki dokunulmazlık hakkına sahip milletvekillerinin açıklama yapması bile engellendi, şiddete maruz bırakıldı.

15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrası ilan edilen ve 2 yıl yürürlükte kalan OHAL kapsamında 10 binlerce kamu görevlisi cezayı hiçbir soruşturma ve karar yokken görevlerinden ihraç edildi.

20 yıllık AK Parti yönetimi döneminde, cezaevlerindeki hasta tutsaklar sorunu kangrenleşen bir soruna dönüştü. Adalet Bakanlığı'na bağlanan ve özerkliğini yitiren Adli Tıp Kurumu'nun (ATK) raporları doğrultusunda (fakülte ve kamu hastanelerinin hastalık raporlarına rağmen) 650'si ağır olmak üzere 1600 aşkın hasta siyasi tutsak cezaevlerinde bulunuyor. Kanseri ve benzeri ağır hastalıklara yakalanmış tutsakların birçoğu, geçmiş yıllarda cezaevlerinde diğerleri de hastane-

lerde yaşamlarını yitirdi. Ölüm düzeyine gelen bu tutsakların son günlerini ailelerinin yanında geçirmelerine izin verilmedi.

2020'de yürürlüğe giren infaz düzenlemesi ile denetimli serbestlik ve koşullu salıvermeden katiller, uyuşturucu satıcıları, tecavüzcüler, kadınları katledenler, hırsızlar, kapkaççılar mafya mensubu çete üyelerinden oluşan 100 bin civarında mahkûm açık ve kapalı cezaevlerinden salıverildi. Bu düzenleme Covid-19 izinleri ile birleştirilerek 2023 yılına kadar uzatıldı. (Ağustos 2023 itibarıyla izinleri bitip teslim olmayan mahkûm sayısı 9500 dur.)

Bu infaz düzenlemesinden terör suçları, örgüt kurmak, yönetmek veya üye olmak suçlarından tutuklu olan siyasi tutsaklar yararlanmadı. Muhalif medyada gazetecilik yaptıkları için, örgütle ilişkilendirilen birçok basın emekçisi bu düzenlemeden yararlandırılmadı.

Hukuk

2017 anayasa referandumu sorası, 2018 de yapılan seçimler ile tek merkezden danışmanlar tarafından belirlenen, denge ve denetimden yoksun bir yönetim anlayışı ortaya çıktı. Güçler ayrılığının fiilen ortadan kaldırıldığı, kurumsal işleyişin tümüyle merkezileştiği veya ortadan kaldırıldığı, hukuk yerine keyfiliğin egemen olduğu yeni bir yönetim anlayışı yürürlüğe girdi. Türkiye'ye özgü demokratik değerlerden yoksun yeni bir yönetim anlayışı oluştu.

2017 anayasa referandumu ile hukuk alanında yapılan değişikliklerle HSK'nın (Hâkimler ve Savcılar Kurulu) yapısı yürütmenin güdümüne alındı. HSK'nın yapısının değişimi yargı alanındaki önemli siyasi dava ve kararların siyasi otoritenin arzuladığı yönde gitmesine yol açtı. Siyasi davalara bakan mahkemelerin üyelerinin, ihtiyaç doğduğunda değiştirilmesi, sıkça başvurulanan bir yönetime dönüştü. AİHM ve Anayasa Mahkemesi kararlarına uymayan alt mahkemeler (Yargıtay, Ağır Ceza ve İstinaf Mahkemeleri gibi) açıkça anayasayı ihlali ettiler, bu kararlara imza atan hâkimler ödüllendiriliyor. Bu da yargının siyasallaşmasına

yol açtı. Milletvekili seçilen Can Atalay kararı, Gezi, KCK, Kobani, Soma ve Osman Kavala davaları gibi epeyce dava ya yürütmenin mahkemeler kanalıyla yaptığı müdahaleler ve yürütme de sorumlu kişilerin yorumları, yargı sürecini ve kararı siyasallaştırdı.

İktidara muhalif basın yayın kuruluşlarına, iktidarın üyelerinin çoğunlukta olduğu RTÜK aracılığıyla kapatıldı veya ağır para cezaları verildi. Çalışanlarına davalar açıldı bir kısmı halen tutuklu. Mesleği gazetecilik olup terör örgütü üyeliğinden, hakkında davalar açılan yüzlerce gazeteci bu iktidar döneminde hapis cezası aldı. Yargı bu yönüyle de siyasal iktidarın etkisinde kaldı.

Eğitim ve Sağlık

Yüksek öğrenim kurumlarının özerkliği mevcut anayasa, yasa ve yönetmeliklerle tümüyle ortadan kaldırıldı. YÖK'ün şekillenmesi, rektör atamaları tümüyle Cumhurbaşkanının yetki ve tasarrufuna bırakıldı. İktidara muhalif öğretim görevlilerinin bir kısmı üniversitelerden uzaklaştırıldı. Bilime endeksli eğitim ikinci plana atıldı. Bu nedenle de birçok öğretim üyesi yurt dışına yöneldi. Öğretim görevlisi olmak, kadro almak YÖK ve rektörlere verildi. İktidarın yanında yer almayan birçok öğretim üyesi hak ettikleri (hak edenlerin alamadığı, hak etmeyenlerin aldığı öğretim üyeliği kadroları) kadrolarını alamadı. Bu da eğitim kalitesinin gerilemesine yol açtı.

Öğretim üyesinden yoksun birçok fakülte ve yüksekokul açıldı. Özellikle, insan yaşamını ilgilendiren tıp, dişçilik gibi fakültelerde, ders verecek yeterliliğe sahip öğretim üyesi bulunmazken birçok kente tıp fakültesi açıldı. Diğer bölümlerin birçoğu için benzer durum mevcut. Kamu üniversitelerinin özerk yapısını yitirmesi, bilgi, birikim ve deneyim sahibi birçok öğretim üyesinin özel üniversiteleri tercih etmesine yol açtı.

Milli Eğitim Bakanlığı, okullarda okutulacak kitap ve tedrisatı belirlemesi de, iktidara yakın vakıf ve cemaatlerin etkin rol oynamasının önünü açtı. Bu vakıf ve

cemaatlerin, okullarda verilecek eğitimin belirlenmesinde rolleri gün geçtikçe artmakta. İlk ve orta öğretimdeki yetersizlikler velileri özel okullara yöneltti. Eğitim, okul öncesinden başlayarak üniversiteye kadar bir yönüyle ücretlendirildi.

Sağlık, özel sağlık kurumlarına tanıyan haklarla birlikte son 20 yılda bir başka noktaya geldi. Kamu kurumlarından alınan sağlık hizmetlerine ulaşım gittikçe zorlaştı ve zorlaşıyor. Kamu hastaneleri ile fakülte hastanelerinde tedavi olmak randevu almak haftalar, aylara yayılır hale geldi.

Birinci basamakta koruyucu sağlık hizmetleri (aşılama, çevre sağlığı gibi) geçmişe oranla çok daha geriledi. Birinci basamaktan başlayarak (verem savaşı hizmetleri hariç) kamudan alınan tüm sağlık hizmetlerine katkı payı, diye adlandırılan bir ücretlendirme getirildi. Birçok ilaç için ek ödeme (katkı payı) talep edildi veya ilaçların bir kısmı ücretlendirildi. Kamu hastanelerinde müdahaleler için (küçük operasyonlar ve ameliyatlar) araç, gereç ve donanım, ödenek yetersizliği nedeniyle bulunmamakta. Bu da hastaların özel sağlık kurumlarına yönelmesine yol veriyor.

Hızla çoğalan araç, gereç ve donanım açısından kamu hastanelerinden çok daha iyi koşullara sahip binlerce özel sağlık kurumu mevcut. Sağlık Bakanlığı'ndan ruhsat alarak bu alanda hizmet veriyorlar. Sağlık ve Maliye bakanlıklarının belirlediği resmi fiyatlara %200 gibi astronomik oranda fiyat belirleme hakkına sahip bu kurumlar sağlık hizmetlerinin yüksek oranda ücretlendirilmesinin önünü açtılar. Küçük bir cerrahi müdahalenin onbinlerce liraya çıktığı bir ortam mevcut. Sağlıkta, (özel sektörün) serbest bırakılan ve kontrol edilmeyen bir ücretlendirme politikası mevcut.

20 yılda AK Parti iktidarının geldiği nokta, ücretsiz sağlık hizmeti alma hakkımız, ücretli hale geldi. Anayasa ile sosyal devletin karşılamakla yükümlü olduğu sağlık, eğitim, ulaşım ve haberleşme vs. kamu hizmetlerinin tümü bir yönüyle ücretlendirildi.

Sosyal Alan

AK Parti, sosyal medya ve basın yayın alanında, çokça sansür, baskılama ve müdahalelere yol açan bir politika izledi. Cumhurbaşkanlığı bünyesinde kurulan İletişim Başkanlığı kanalıyla oluşturulan bir yapılanma ile tüm yaşam alanlarımız kontrol altına alındı. İktidardaki yönetici, yandaş kurum ve kişilere yönelik, kişisel, kurumsal ve ideolojik değerlendirmeler karşın gelişen farklı bir söylem ve etkinliğe binlerce kişinin aynı anda, sosyal medya aracılığı ile verdiği tepki, bu işin bir merkezden (kim, kimler ve hangi kurumlar olduğunu yasal olarak bilmediğimiz) yönetildiği izlenimi edinmemize yol açtı.

Ne konuşacağımıza,

Nelerle ve kimlerle ilgili yorum yapacağımıza,

Nne giyip, giymeyeceğimize,

Nerede, nasıl bir yerde, ne yiyip ne içeceğimize,

Neye inanıp inanmayacağımıza, inanç ile ilgili ne yorum yapacağımıza,

Nasıl bir aile ve aile düzenine sahip olmanız gerektiğine,

Kaç çocuk sahibi olacağımıza,

Fikirlerimizi ifade etme çizgimizin nereye kadar olabileceğine,

Karar veren, sosyal medyayı denetleyen bir oluşumumuz var. İktidarın belirlediği çizgiye aykırı söylem ve davranış da bulunmamız, linç edilmemize ve ceza almamıza yol açabiliyor. Cumhurbaşkanı ve yürütmede sorumluluğu olan kişilere yönelik sözlerden dolayı, binlerce hakaret davası açıldı. Epeyce kişi de ceza aldı. Bir kısmı halen devam eden davalar demokratik değerlerimizin ne olduğuna dair örneklerden birisi.

Özgürlükler ve demokrasi adına mücadele ettiğini dile getiren kesim ve kişilerin sosyal medya ile yaşamımıza kattığı, baskı otoriterlikten öte bir şey olmadı.

Anayasa

2017 referandumu ile parlamento ve halkın denetiminden yoksun, hesap verme yükümlülüğü olmayan, demokratik ve katılımcı değerleri eksik aksak bir anayasanın çıkmazları tartışılırken, anayasa değişikliği önerisi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın baş danışmanı, Mehmet Uçum'dan geldi. Ardından MHP lideri Devlet Bahçeli'nin '100 maddelik yeni anayasa teklifimiz müzakereye hazır' diyerek yeni anayasa arayışını dile getirdi.

MHP liderinin yeni anayasadan ne kastettiğini açıklamalarından anlıyoruz. 'Toplumun çoğunluğunun inançlarına uygun olan iktidar ve yönetim sistemi hem hukuki hem de meşrudur.' Toplumun büyük çoğunluğunun inançlarına uygun bir yönetim sisteminin güvenoyu aldığı ön kabulüyle, Erdoğan ve Bahçeli 'toplumun büyük çoğunluğunun inançlarına uygun' bir anayasa hazırlamak niyetinde. (1) İstanbul sözleşmesinden çıkan iktidar, muhafazakâr kesimlerin belirlediği aile kavramı üzerinden, toplumu şekillendirmeyi amaçlıyor.

Cumhur İttifakının anayasa önerisinin ne olduğu henüz netleşmiş değil. Ama kamuoyuna yansıyan eğilimden gördüğümüz bireysel ve toplumsal özgürlükleri daha da kısıtlayan, toplum yaşamına müdahaleyi anayasaya koymayı amaçlayan bir yaklaşımı içerdiği yönünde.

Prof. Dr. Fuat Keyman'nın, iktidarın anayasa değişikliği değerlendirmesi, niyet ve öngörüler için yapılan tespitler kayda değer değerlendirmelerdir. 'LGBT meselesi büyük bir mesele olmasa da rekabetçi otoriter sistemler bu kavramın karşısına aile kavramını çıkararak toplumu bir biçimde kontrol etmeye çalışıyor. Ailenin korunmasını temel hedef olarak belirleyip, aile kavramından kendilerini tanımlıyor. Aileyi bir kadın bir erkek çocuklar şeklinde tanımlayarak bu alanı kontrol etmiş oluyorlar. (1)

'Hukukta belli bir kavram kullanacaksanız bir referansınız olması gerekir. Tanım çok geniş bir manada kullanılırsa o her za-

man yorumu açık hale gelir. O zaman siz kapsayıcıyı derken dışlayıcı olabilirsiniz. Mesela 'Devletin bölünmez bütünlüğü' kavramı da hep bu şekilde kullanıldı. Devletin bölünmez bütünlüğü önemlidir ama eşit haklar ve eşit vatandaşlık ilkeniz yoksa farklı olanları susturma aracına dönüşebilir bu kavram. 'Genel ahlak' dediğiniz vakit bu çok güzel görünen bir kavramdır. Hepimiz ahlaklı olmayı savunabiliriz ama genel ahlakı kim nasıl tanımlayacak? Yargıçlar tanımlayacak nihayetinde. Eğer genel ahlakı siz haklar temelinde tanımlarsanız başka bir yere gidirsiniz, normlar temelinde tanırsanız başka bir yere gidirsiniz. Şimdi aile kavramını biz kadın-erkek eşitliği, çocukların hakları, kadının ve erkeğin hakları temelinde değil de norm temelinde yanı kültürel kotlar temelinde tanımlarsak bu dışlayıcı bir yaklaşımdır. Norm temelli yaklaşım sonuçta bizi İstanbul Sözleşmesinden çıkardığı gibi bizi evlilik yaşının altıya kadar düştüğü davalarla daha sık karşı karşıya bırakabilir. Mehmet Uçum'un söylediği gibi 'koruyucu, kapsayıcı, kuşatıcı anayasa yapacağız' demek güzeldir ama bu ancak hak temelli bir yaklaşımla sağlanabilecek bir şey. Demokratik toplumda 21. yüzyıl anayasası ancak haklar temelinde yapılabilir. Anayasa hak ve özgürlükleri koruma metnidir. (1) (Fuat Keyman'ın 'Erdoğan'ın yeni anayasası nasıl olur' sorusuna verdiği yanıt.)

Cumhur İttifakı'nın yeni anayasa ile hedeflediği, kadın, çocuk haklarını ailenin korunması kapsamı içerisine yerleştirmek ve toplumun inanç, kimlik, düşünceyi ifade etmek haklarını kontrol altına almaktır.

Başta Kürtler olmak üzere, demokratlar ve farklı inanç gruplarına mensup kesimlerin beklediği veya umut ettiği çok dilli çok, kültürlü ve farklı kesimlerin farklılıklarını yaşayacağı bir anayasa değişikliğinin, bu ittifakla olmayacağı anlaşıldı.

Mevcut otoriter yapının devam edeceği ve mevcut anayasadan da daha antidemokratik ve baskıcı bir anayasa tercihinin, mevcut iktidar bloğunun da talebi olduğu (Cumhur İttifakı paydaşlarının açıklama ve yorumlarından edindiğimiz izlenim) ortaya çıktı. Dünyada ve Türkiye'deki otoriter yönetimlerin güç kazandığı, demokrasi ve özgürlüklerden yoksun bir siyasal zemin, emeğin sömürülmesine de yol verdi.

Seçimler sonrası iktidarın istikametinin ne olduğuna dair Bekir Ağırır'ın tespiti, nereye doğru gideceğimizin ipuçlarını veriyor. 'İktidarı oluşturan zihni koalisyonu ve aktörleri sistemi kurumsallaştırmak ve kalıcılaştırmak konusunda kararlı bir strateji içindeler'. 'İktidar koalisyonunun önümüzdeki yasama yılında hızlı yasalarla başkanlık sisteminin kurumsallaşmasını tamamlama çabalarına tanıklık edeceğimiz anlaşılıyor'.(2)

AK Parti iktidarının 20 yılda geldiği nokta, toplumu kutuplaştırarak korkutma, çarptırma, yalan ve ötekileştirme üzerinden giden, her koşulda ne pahasına olursa olsun mutlaka iktidarda kalmayı hedefleyen bir politika.

1- Cansu Çamlıbel T24, 19 Haziran 2023 'Zor Konuşmalar' Prof. Dr. Fuat Keyman Söyleşi

1- Bekir Ağırır T24 28 Ağustos 2023 Şimdi inadına yeni bir söz, inadına yeni bir siyaset lazım

Erdoğan ve iki sorun

Haydar ÇİHANER

Haydar ÇİHANER

Kovara DENG

Erdoğan, iktidara geldiğinden bu yana milliyetçilik, muhafazakarlık ve siyasal İslam gibi kavramları popülizmin araçları olarak kullanıp, kendi seçmen kitlesini konsolide edebilmeyi fazlasıyla başarabilen bir siyaset adamıdır. Bu haliyle var olan siyaset yapma tarzı, kutuplaştırma ve toplumsal yarılma yaratarak toplumun bir yarsını ötekileştirme, diğer yarısını sahiplenme tarzıdır. Aş, iş ekmek gibi asli sorunlar bu siyaset tarzı ile ikinci, üçüncü sorunlarmış gibi bir işlev görmektedir. Nitekim Erdoğan, ülkenin yönetilemez olması ve bir sarmal haline gelen sorunlara rağmen duygu yüklü söylemleri – cehaletin avantajlarını da kullanarak- gündemde tuttu ve beklenmedik şekilde yeniden iktidar oldu.

Uzatmadan, Erdoğan'ı merkeze alan milliyetçi, muhafazakar, siyasal İslamcı ve militarist kadro, beş yıllığına ülkeyi yönetme yetkisini sayısız sorunlarla birlikte yeniden ele geçirdi. Bana ayrılan yerin sorunların tümünü analiz etmeye yetmeyeceği gerekli de olmadığı düşüncesiyle, Türkiye'de hep var olan iki temel sorun üzerinde durulacaktır.

1. Kürd Sorunu

Sorun esasen Kürt Sorunu olarak değil, Kürd/Kürdistan sorunu olarak ele alınma-

lı ve bu anlamda bir bütünlük içinde incelenmelidir. Çünkü Kürdler Türkiye'nin asli unsurlarından olan bir kimliği temsil ettikleri gibi, Kürdistan coğrafyası da M.Ö'ye dayanan kadim bir tarihi içinde barındırır. Bu tarihi derinlik anlaşılmadan Kürd kimliği yeterince anlaşılabilir, bir yanı eksik kalır. Kaldı ki sorun temel hak ve özgürlükler sorunu olduğu gibi aynı zamanda siyasal bir sorundur. Bu durumda sorun bir coğrafyayı gerektirir.

Sorun, Osmanlı'dan kalma bir dizi olaylar zincirine sahip olmakla beraber, Cumhuriyet tarihiyle birlikte başlayan ve günümüze kadar gelen süreç özetlenecektir. Bu anlamda sorun, Erdoğan'ın yarattığı bir sorun değil, Cumhuriyetin devlet politikasının sürgit devam ettiği ve çözümün şiddetle arandığı bir sorundur. Erdoğan'ın yaptığı, bazı farklılıklarla birlikte devlet politikasını sürdürmek olmuştur.

Bu haliyle 25 milyonluk bir Kürd nüfusunun tüm hak ve özgürlükleri yok sayılmakta ve sorunun esasen siyasi bir sorun olduğu görmezlikten gelinmektedir. Bir ülke nüfusunun dörtte birinin farklı bir etnik gruptan olduğu, ancak yasal/anayasal hiçbir hakkının olmadığı bir başka ülke görmedim,

duymadım, bilmiyorum. Bu durum Türkiye'ye, hem de demokrasi ile yönetildiği iddia edilen Türkiye'ye münhasır olsa gerek.

Sorun Lozan Antlaşması ile Türkiye'de yaşayan Müslüman etnik kimliklerin Türk sayılması ve hemen ardından düzenlenen 1924 Anayasası ile Türk'ün tek kimlik, Türkçülüğün tek amaç olmasıyla birlikte başladı. Bu düzenlemeler farklı kimlikleri ret, inkar, asimilasyon ve imha süreçlerini devlet politikası olarak devreye koydu.

Başka kimlikleri yok sayma siyasetine ilk tepki Kürdlerden geldi. 1925-1938 yılları arasında Kürdler ret ve inkara karşı çok sayıda direnişin sembolü oldular. Ancak farklı nedenlerden dolayı yenilen de hep Kürdler oldu ve sert bir asimilasyon süreci başlatıldı.

Erdoğan'ın soruna bakış açısı

İslam dininin kutsal kitabının Hucuret Suresi "Ey insanlar. Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık" der.

Erdoğan bir İslamcı siyaset adamı olarak bu sureyi dikkate alıyor olmalı ki, her sabah öğrencilere okutulan "Andımızı" okutmayı gerekli görmemiştir. Ancak aynı Erdoğan aynı zamanda bir Türk milliyetçisidir. Bu anlamda oyunu İslam'a göre değil, milliyetçiliğe göre oynar. Çünkü siyasal İslamcılarda İslam, asıl değil, milliyetçiliğin sosudur.

Erdoğan, iktidara geldikten yıllar sonra iç ve dış koşulların gereği ve partisinin iktidardaki devamlılığı adına bazı düzenlemeler yapmak zorunda kaldı. Bunlardan ilki, resmi ideolojinin tüm sert tepkilerine rağmen 2009 yılı başında TRT bünyesinde resmi olarak gün boyu yayın yapan TRT Kurdi kanalını açılmasıdır. Kıyamet kopmadı, yoğun eleştiri ve tepkilerin yersiz olduğu anlaşıldı.

TRT Kurdi, herhangi bir yasal güvenceye sahip olmadığı gibi, Kürdlerin hak ve özgürlük taleplerini Kürdlerin istediği anlamda gündeme getirmede, getirmeyecek. Kanal zamanla

tamamen AKP'nin denetimine girerek parti-nin Kürdistan'daki sözcülüğünü yapmaya başladı. Anlaşılan o ki kanal resmi ideolojiye bir sorun yaratmadığı için kapatılması konusunda herhangi bir talep de gündeme gelmiyor.

2013-2014 eğitim öğretim yılı başında MEB çıkardığı bir yönetmelikle, bilinmeyen diller adı altında 5. 6. 7. ve 8. sınıflarda seçmeli ders olarak Kürtçe eğitim vermeye başladı. Ancak binlerce öğrencinin başvurusuna rağmen 2022 eğitim yılı için sadece üç öğretmenin atanmış olması, bu konuda bir komedinin yaşandığını göstermektedir. Esasen yapılan, hem seçmeli Kürtçe dersi veriliyormuş gibi yapıp göz boyamak, hem de Kürdçe anadilde eğitim talebini yumuşatarak engellemektir. Bir başka ifade ile temel bir insan hakkı olduğu gibi pedagojik açıdan da önemli olan ana dilde eğitim, bir garabet halini alan seçmeli dersle perdelenmekte, engellenmektedir.

2010 yılında Mardin Artuklu, ilerleyen yıllarda Tunceli Munzur, Muş Alparslan ve Bingöl Üniversitelerinde YÖK'ün onayı ile Kürd Dili ve Edebiyatı bölümleri açıldı. Ancak Çözüm sürecinin sona ermesi ve OHAL'in ilan edilmesi ile birlikte bu üniversitelerde görev yapan birçok öğretim üyesi görevden alındı ve bazı üniversitelerde Kürdçe yüksek lisans tezi yazımı yasaklandı.

Cumhuriyet tarihi boyunca hiçbir iktidarın bu konuyu tabu kabul etmesinden dolayı el atmamış olması ve Erdoğan'ın bu tabuları yıkmış olması elbette önemli ve anlamlıdır. Erdoğan bu tabuları yıkarken hiçbir Kürd siyasi tarafını muhatap almadı. "ben yaptım oldu" anlayışıyla gerçekleştirilen bu tür iyileştirmelerin Erdoğan'ın direktifleriyle yapılmış olması ve yasal/anayasal hiçbir güvenceye sahip olmaması düşündürücü ve bir o kadar da soru işareti taşımaktadır. Esasen yapılanlar Kürd seçmenin Erdoğan'a bağlanmasından öte bir anlam taşımamaktadır. Nitekim yapılan her seçimde Kürdistan'dan en çok oy alan parti AKP'dir. Elbette bu bağlılığın başka nedenleri de vardır.

Çözüm Süreci

Yukarıdaki iyileştirmeler ve Çözüm sürecinin başlatılması Erdoğan-Kürdler bağlamında bir iç politika konusu değildir. AB'ne girmek için bazı adımların atılması gerekiyordu. Kaldı ki Güney Kürdistan'da federe bir yapılanmanın oluşması ve Kürdlerin IŞİD'e karşı başarılı bir mücadele vermesi dünya kamuoyunun ilgisini çekmiştir. Bu anlamda Türkiye'de de Kürdler lehine bazı iyileştirmelerin yapılması konjoktürel bir durumdur.

Çözüm süreci aşamasında Kürdistan'da halk desteğinin % 90, Batı'da ise 70 civarında olmasına rağmen Erdoğan gerçek bir çözüm önermiyor ve sadece silahların susturulması üzerinden strateji oluşturuyordu. Çünkü çözümün bu şekilde olması kendisi ve partisinin hanesine artı olarak işlenecekti. Ancak işler istediği gibi gitmeyince masa devrildi ve 2015'te çok daha kanlı bir sürece yeniden girildi.

Yeni bir çözüm süreci ihtimal dahilinde olabilir. Ancak yeni bir çözüm süreci ihtimali, günümüzün iç ve dış koşulları objektif olarak değerlendirilmeden bir kanaate varabilmek olası değildir Bu anlamda;

Erdoğan'ın bu konuda geçmişten de ders alarak Kürdler adına daha ileri adımlar atabileceği söylenemez. İktidar günümüzde sorunlar yumağı oluşturmuş ve bu yumağın içinde tıkanmış olmasına rağmen Kürdlerle ilgili konularda eli daha da güçlüdür Çünkü:

a) Güney Kürdistan'ın bağımsızlık talebi Türkiye, İran, Irak ve ABD tarafından sert bir tepki gösterilerek engellenmiştir. Bu durum da Güney'de yeterince oluşamayan enerjinin Kuzey'e sinerji olarak dönmesi minimize olmuş durumdadır.

b) Güney'de Türkiye tarafından oluşturulan çok sayıda askeri üs ve devam eden saldırılar çözümün militarizmle, devlet terörüyle ortadan kaldırılmak istendiğini, fabrika ayarlarına geri döndüğünü göstermektedir.

c) Suriye Kürdistan'ında var olan işgallerden uzun süreliğine taviz verilmeyeceği, bu haliyle hem Suriye Kürdistan'ının hem de Suriye yönetiminin baskı altına alındığı görülüyor. Üstelik Suriye yönetiminin baskı altında tutulması ABD'nin Suriye politikasına da uygundur.

d) Suriye Kürdistan'ının top atışları SİHA'lar ve Türkiye tarafından desteklenen terör unsurları tarafından sürekli olarak taciz edilmesi bölgedeki Kürd kazanımlarına darbe vuruyor.

e) HDP'nin Türkiyelileşme stratejisi ile Kürd ulusal sorununu geri plana ittiği, bu yetmezmiş gibi kadrolarının sistem tarafından kısıpaca alındığı dikkate alındığında sistemin elinin düne göre daha güçlü olduğu görülecektir.

f) Devlet terörünün görülmemiş oranda artması, masumane taleplerin bile engellendiği, karşı tarafın tepkisel hareket kabiliyetini ortadan kaldırmaktadır

g) Ukrayna'daki savaşında etkisiyle Türkiye'nin ABD ve Rusya arasındaki çelişkilerden yararlanarak Kürd/ Kürdistan konusunda daha rahat hareket ettiği - ülkemi teröristlere karşı savunuyorum bahanesinin de etkisiyle- görülüyor.

h) Özellikle Batılı devletlerin ve kamuoylarının IŞİD ile yapılan savaşlardan dolayı Kürdlere diyet borcu varken, bu diyet borcunun giderek unutulduğu da söylenebilir.

Sonuç olarak, küçük bir ihtimalde olsa çözüm sürecinin yeniden başlaması, sistemin Kürd muhataplarıyla değil, Erdoğan'ın "ben yaptım oldu" tarzıyla gerçekleşecektir diye düşünüyorum. Bu tarz bir çözüm ise Mart ayında yapılacak yerel seçimlerden sonra olası bir anayasa değişikliği sırasında gündeme gelebilir. Ola ki Erdoğan, AB'ye yeniden yönelmenin arayışı içinde olsun diyeceğim ama, iç ve dış koşulların şimdilik bu yönelmeye elverişli olmadığı da bir gerçektir.

Tüm bunların dışında Erdoğan'ın merkezinde olduğu, Bahçeli ve militarizm faktörleri de düşünüldüğünde umutlu olmak çok zor gibi. Ancak özellikle Körfez Savaşından sonra Kürdlerin Ortadoğu'nun bir realitesi olduğu bu anlamda militarist yöntemlerle sorunun çözüme kavuşmayacağı görülmelidir.

2. Ekonomik sorun.

Türkiye 24 Ocak kararları ile birlikte liberal ekonomik politikalara tam gaz hız verdi. Ancak Türkiye'deki neo-liberal ekonomi politikalarının şampiyonluğunu Erdoğan'ın yaptığı söylenebilir. Bilindiği gibi bu ekonomi politikaları, serbest piyasa koşullarına göre oluşturulan özelleştirmelere dayanır. Sözü edilen ekonomi politikalarının gelir dağılımı adaletsizliği yaptığı, en zenginlerle en yoksulların gelirleri konusunda her geçen yıl makası zenginler lehine açtığı bilinmektedir. Ancak Türkiye'de bu ekonomik politikalar bile kuralına göre işlemez.

Erdoğan'ın bir TÜSİAD toplantısında yaptığı konuşma "TÜSİAD bu şekilde devam ederse iktidarın kapısını hiç çalmasınlar. Görüyorum ki siz de aynı merkezden yönetiliyorsunuz. Merkez belli CHP'dir. CHP size ne diyorsa o ağızla konuşuyorsunuz. O halde bu kapı milli ve yerli duruş sergileyenlere açıktır. Milli ve yerli duruş sergilemeyenlere kapalıdır" der. İlerleyen yıllarda daha da sertleşen bu konuşma üslubu, Anadolu sermayesi ve İstanbul sermayesi gibi ikili bir sermaye bloğunun oluşmasına neden oldu. Ancak zamanla İstanbul sermayesinin itaat altına alınması süreci başladı. Nitekim kamu iha-

lelerinin kimlere verileceği bu itaat esasına yöre yapıldı, yapılmaya devam ediliyor.

Neo-liberel ekonomik politikalar, Türkiye'de 2021 yılında "Türkiye Ekonomi Modeli" gibi bir garabeti piyasaya sürdü. Bu modele göre Türkiye hep üretecek, ürettiğini ihraç edecek, döviz geliri ve bütçe fazlası olacak, istihdam görülmemiş bir şekilde artacak, cari açık azalacak, belki de fazla verecekti. Ancak sonuç hayallerin değil gerçeğin gereği olarak Türk lirasının değerinin fazlasıyla düşmesi, yüksek enflasyon ve hayat pahalılığı olarak karşımıza çıktı.

Türkiye'deki ekonomik açmazın bu genel ve özet çerçevesinden daha özele doğru bir yolculuk yapacak olursak;

Mayıs seçimlerinden sonra memur ve emekliler için yapılan maaş artışlarının, akaryakıt başta olmak üzere her alanda yapılan zamlarla geri alındığı, yoksul kitlelerin daha da yoksullaştığı yaşanarak görülmektedir.

Bir süredir iktidar güdümlü sendika ile 2024-2025 yılları için yapılan maaş artışlarının güdümlü sendikayı bile çileden çıkardığı ve anlaşmazlık üzerine iktidarın tarafında olan hakem heyetinin artışı bir kuruş bile arttırmadığına şahit olduk. Ancak Mart ayındaki yerel seçimler yapılmadan Erdoğan'ın yine ulufe dağıtacağı söylenebilir. Mart seçimlerinden sonra herhangi bir özel durum gerçekleşmeyecek olursa ekonominin rayına konması için yükün yine emekçi sınıflara bindirileceğini şimdiden söyleyebiliriz.

Birlik sorunu

Nevzat KARAKEÇİ

Nevzat KARAKEÇİ

Kovara DENG

Arkadaş, Deng dergisinin bu sayısı için bir yazı yazmamı istediğinde, olur dedim ve devamında; belirli bir konu var mı? diye sorduğumda, “evet, ‘Kürtlerde birlik’” cevabını alınca, biraz duraksadım, birkaç saniyeliğine de olsa; gerçekten Kürtlerin böylesi bir sorunu var mı, Kürtlerin halen özgürleşememelerinin nedeni bu mu, gibi birkaç cevapsız sorudan sonra tamam, bir şeyler yazarım dedim.

Doğrusu dava adamlarının işi olan böylesi derin ve ağır bir konuya nerden ve nasıl giriş yapacağımdan çok da emin değilim. Ama bildiğim bir şey var ki; başınızı akademik, politik, felsefi, ideolojik vs. kavram, tespit ve belirlemelerle ağrıtmayacağım. Çünkü bugüne kadar konuyla ilgili binlerce ve hatta on binlerce sayfa yazı yazılmış. Maalesef çözüm konusunda bir arpa boyu yol alınmamış.

Konuya giriş yapmak için sanırım yine nenemden yardım isteyeceğim.

Nenem kardeşim için diyordu; “Lice’nin bütün akıllarını Plolag Meydanında toplasalar ve git aralarında en iyisini, en işine yarayanını seç getir deseler, O gider hepsini karıştırır, ne eder eder en dipte de olsa kendi aklını bulup getirir.”

Bilmiyorum sizin de dikkatinizi çekmiş midir? Belki de bütün insanların doğasında var, ama biz Kürtlerde daha yaygın olan bir şey var ki bir tek şey dışında birbirimizin her şeyini kıskanırız; gücümüzü, servetimizi, güzelliğimizi, yakışıklılığımız, çocuklarımızı, aklınıza gelebilecek her şeyimizi... Bir tek şey dışında; Akıl. Birbirimizin aklını kıskanamayız. Çünkü en birinci akıllı biziz!

Kendimi bildim bileli Kürt siyasal örgütleri “Birliği” konuşuyor, “Birliği” tartışıyor. Ama ismini yanlış koyarak tartışıyorlar. Çünkü bana göre Kürtlerin birlik diye bir sorunu yoktur. Olsa olsa Kürt siyasal örgüt ve kurumlarının böylesi bir sorunu vardır. O da beni aşar! Bu konuda siyasal örgütlerin yöneticilerine yol göstermek, akıl vermek, çözüm sunmak bizim gibi hiçbir ajandası olmayanların işi değil.

Coğrafik olarak parçalı olsak da Kürtler birdir. Tarih boyunca Şırnaklı, Hakkâri, Nusaybinli bir Kürd Duhoklu, Ormiyeli, Kamışlılı bir Kürde, çizilen suni sınırların ötesindedirler diye düşmanlık etmemişler. Ve hatta birçok kez birbirlerinin yardımına koşmuşlar. Ta ki işin içine siyasal örgütlerin güç olma, iktidar olma hırsları girene kadar.

Ondan sonra da “en güçlüsü benim örgütüm, en doğru programa sahip benim partim, en demokratik, en özgürlükçü benim kurumum, her şeyin en iyisini ben bilirim, sadece ben Kürd Halkını özgürleştirebilirim. Benim dışındakilerin hepsi ihanetçidir vs.”

Böylesi bir yapıya sahip olan siyasal yapıların birlik anlayışı da doğal olarak kendisi dışındakilerden talebi ve beklentisi “Biat” etmeleri olur.

Söz konusu yapıların en büyük talihsizlik ve handikaplarından biri de ülkelerinin parçalı olmasıdır. Koşulların dayatması sonucu her biri farklı komşu ülkelerle ilişki geliştirmek zorunda kalmışlar. Bu bile başlı başına bir araya gelmenin önünde ciddi bir engeldir. Her konuda olduğu gibi bu konuda da ilişki geliştirmenin dozunu, mesafesini ayarlayamamışlar, ayarlayamıyorlar. Komşumuzla komşuluk hukuku çerçevesinde kuracağımız maddi, manevi, insani, karşılıklı çıkar ilişkilerinin dozunu iyi ayarlamak gibi bir mecburiyetimiz olmalı. Aksi halde yatak odamıza kadar girmelerine müsaade etmeme hakkını da elden bırakmış oluruz.

Bugün yaşanan aynen de budur; Güç olma, iktidar olma uğruna rakip olarak görülen kardeş yapılarla olan çelişkileri konusunda üstünlüğü ele geçirmek için barbarlıkta sınır tanımayan komşularla geliştirilen ilişkilerin sınırı çoktan aşılmış ve kendi coğrafyalarını savaş alanı haline dönüştürmüşler. Bir yandan Türk ordusu ve istihbaratı, bir yandan İran ordusu ve istihbaratı, bir yandan yeniden işgal etme duyguları depreşen Irak ordusu ve Haşdi Şabi denen Devrim Muhafızlarının taşeronu, bir yandan da Suriye rejimi kalıntıları ve taşeron haline dönüştürülen Arap aşiretleri...

Sınırları kevgire dönüştürülen coğrafyamızın “dostane” ilişkiler adı altında her karışında işgal provaları yapılmakta. Yüzyıllardan beri tek dost olarak gördüğümüz ve bizi hep koruyan dağlarımız, vadilerimiz, mağaralarımız artık korunduklarımızın kontrolünde. Şehir, ilçe ve köyleri saymıyorum bile. Savaş-

larla, katliamlarla, sürgün ve talanlarla zapt edilemeyen korunaklarımızı kendi kişisel ve örgütsel çıkar ve hırslarımıza kurban ederek, kendi ellerimizle korunduklarımıza teslim etmiş durumdayız. Güvenip ilişkilendiğimiz komşularımız savaş postallarıyla artık yatak odalarımızda. Hepimize hayırlı uğurlu ola!

Keşke komşularımıza gösterdiğimiz toleransı, yakınlığı, yaptığımız fedakârlığı, verdiğimiz ödünün yüzde onunu birbirimize verseydik, birbirimize gösterseydik...

Uzun süre önce şu an ismini hatırlayamadığım Pentagon’un yetkililerinden birinin bir yazısını okumuştum. Aynen şöyle diyor; “Yıllar önce Kosovalıları Avrupa’daki barlardan, birahanelerden, sokaklardan topladık ve onlarla devlet kurduk. Bir yandan da on yıllardır, kendi topraklarında yaşayan Kürtlere vermediğimiz destek kalmadı fakat bir türlü mesafe alamadık. Öyle ki daha iki partiyi bir araya getiremedik.”

İşte bütün meselemizin özeti bu,

Evet bizde politikacı, lider, önder, başkan, örgüt yöneticisi, aydın, akademisyen çokook. Say say bitmez. Tek eksiğimiz var o da bizdeki dava adamının yokluğudur. Biliyorsunuz bu tür problemleri de ancak ve ancak dava adamları çözer. Çünkü dava adamı demek, yeri geldiğinde egolarını ayaklarının altına almasını bilendir.

Mevcut tablomuzda ben öyle birilerini göremiyorum. Gören, bilen varsa söylesinler, onları imdadımıza çağıralım.

Daha önceki toplantılardan sızdırılan bilgilerde ve Peşmerge yetkililerinin verdikleri demeçlerde, Kürdistan’ın müttefikleri ile Kürdistan’a dost olan ülkelerin, Peşmerge güçlerinin bir parti gücü olmaktan çıkarılıp ulusal bir güç haline gelememesi nedeniyle endişe duydukları hissediliyordu. Endişelerinin seviyesi uyarıya kadar yükselmiş oldu. Her iki partinin (KDP ve KYB) bu şekilde devam etmesi halinde bu durumun ABD ve müttefiklerin desteğini etkileyeceği açıkça ifade ediliyor artık.

Kürtlerin söz konusu uyarıları görmezden geldiği aşıkardır; bu nedenle geçtiğimiz günlerde IŞİD'e Karşı Uluslararası Koalisyon Güçlerinin Komutanı Matthew McFarlane, üst perdeden ve dünya kamuoyu önünde yüksek sesle şöyle bir açıklama yaptı: "Eğer Kürdistan Hükümeti imzalanan mutabakata ve reformlara uymayacaksa, ABD Savunma Bakanlığı askeri ve güvenlik yardımı sağlamaya devam edemeyecek."

Koalisyon komutanı Peşmerge Bakanının görevinin başında olmamasının kurumu zayıflattığını ve Peşmerge güçlerinin birleşme sürecini sekteye uğrattığını söyledi. "Bu nedenle Kürdistan Bölgesi'ni iyi niyet göstergesi olarak bir an önce Peşmerge Bakanlığı'na bir bakan atamaya teşvik ediyoruz" dedi.

Bu akıllarda sadece soru işareti oluşturmuyor, aynı zamanda KDP ve KYB'nin neden bu şekilde davrandığına hayret ediyorum? ABD ve müttefikleri Peşmerge güçlerine silah veriyor, onları eğitiyor ve maaşlarının bir kısmını ödüyor. Bunun karşılığında da KYB ve KDP'den ağır bir talepte de bulunmuyorlar. Sahip oldukları ve parti organları ile yetkililerin gözetiminde olan silahlı güçlerin hükümet çatısı altında birleştirilmesini ve hükümet yetkililerinin denetimi ait olmalarını talep ediyor. Ancak her iki parti de bunu yapmaya istekli değil.

KYB, Mam Celal'in partisi. Mam Celal'in oğlu KYB'nin hükümet içerisindeki ekibine başkanlık ediyor ve aynı zamanda başbakan yardımcısı. Ancak buna rağmen KYB, kendi silahlı güçlerini onun komutası altına alınmasına hazır değil. KDP' de Barzani'nin partisi ve Barzani'nin oğlu şu anda KDP' nin hükümetteki ekibinin başında, başbakan olarak görev yürütüyor. Ne var ki KDP de silahlı güçlerinin komutasını ona devretmeye yanaşmıyor.

Bu çıkmaz öyle bir hal aldık ki, ABD açık bir şekilde taraflara söz konusu talepleri yerine getirmediği takdirde verilen desteği keseceklerini ve onlara sırtlarını döneceklerini söylüyor. Buna rağmen KDP ve KYB uyarıları dikkate almıyor.

Böylesi bir tutumun arkasında gizli nedenlerin olması sadece dikkat çekici değil, aynı zamanda şüphe uyandırıcıdır. Her iki taraf da Peşmerge güçlerinin birden fazla ortak bölük veya tugay çatısı altında birleştirilmesinin silahlı güçlerin ellerinden alındığı anlamına gelmediğini biliyor. 1990'ların başında her iki taraf güçlerinin bir kısmını birleştirip ortak bir tugay oluşturdular, ancak birbirlerine karşı savaşmaya başladıkları anda bu birlik yarım saat içinde dağıldı. Hatta barış sürecinden sonra, koalisyonun gözetiminde birleşen ve IŞİD'e karşı silahlandırılan güçlerin de hükümetin birleşmesi ve aralarındaki stratejik anlaşma sonrasında 16 Ekim'de ne kadar çabuk dağıldığını gördük.

Şu anda bile herhangi bir baskı altında ve herhangi bir isim altında silahlı güçlerinin birleştirilmesi karıştırılırsa, olası bir olumsuz durumda ve birbirlerine karşı tehlike hissettikleri anda birleşen güçler yeniden «babalarının evine» geri döner. Bunu neden sorun haline getirdiler ve Kürt dostların tepkisine yol açacak bir soruna dönüştürdüler anlamıyorum. Bu öyle bir sorun ki dost ve müttefiklerin sırtını Kürt meselesine tamamen dönmesiyle de sonuçlanabilir. ABD'yi ve Kürdistan'daki müttefikleri giderek hayal kırıklığına uğratan böylesi bir sorundan şüphe duymak sizce de mantıklı değil mi?

Peşmerge Bakanı ne istifa etti ne de görevinden alındı ancak iki yıldır görev yapmıyor. Söylentilere göre görevinin başına geçmesine müsaade edilmiyor. Geçtiğimiz hafta medyaya yansıyan haberlere göre Goran Hareketi'nin hükümetteki Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı üç haftalığına izne çıktı. Aynı gün yine Goran Hareketi'nin Maliye Bakanı üyesinin yerine vekâleten biri atandı. Peşmerge Bakanlığı'na da vekâleten bir bakan atayıp Kürdistan Bölgesi'ndeki müttefiklerin endişeleri giderilemez miydi?

Belki de ABD ile Kürdistan Bölgesi ve Peşmerge güçlerini destekleyen ülkelerin endişe ve hayal kırıklığı sadece bu konuyla sınırlı olmayıp, Peşmerge meselesini baha-

ne olarak kullanıyor olabilirler. Aksi takdirde Kürdistan'daki silahlı güçlerin ulusal bir güç haline gelmesinin hiçbir temelini olmadığı biliyorlar. Çünkü söz konusu güçler parti temeli üzerinde oluşturulmuşlar. Birleşmeleri için daha önce pek çok deneme başarısızlıkla sonuçlandı.

Müttefikler, söz konusu güçlerin partiden çıkarılıp hükümetin kontrolüne verilmesi için IŞİD'e karşı mücadelenin başlangıcından bu yana Peşmerge Güçlerini resmi olarak silah, eğitim ve hatta mali desteğini devam ettirmişti. Ancak çabaları karşılıksız kaldı. Diyelim ki, onların gönlü olsun diye güçlerini birleştirseler dahi her hangi bir parti mensubunun yapacağı bir telefon görüşmesiyle dağılır ve yeniden parti güdümünde hareket etmeye başlarlar.

Eğer müttefikler, Kürdistan Bölgesi'nde partisiz bir güce sahip olmak isteselerdi, ABD'nin sağladığı mali yardım, silah ve askeri malzemeleriyle bu iki partili gücün dışında bir ulusal güç oluşturmaya yetecek-

ti. Ancak bunu yapmadılar. Aksine KYB ve KDP'nin güçlenmesi için değirmenlerine su taşımaya devam ettiler. Her ayrıntısına kadar biliyorlar, verdikleri silah ve askeri teçhizatın ne kadarının taraflarca aralarında bölüşüldüğünü ve müşterek kuvvetlerin arasında dağıtıldığını biliyorlar, ama bunu görmezden gelerek Peşmerge Güçleri'ne destek vermeye devam ediyorlar.

Kürdistan Bölgesi iki gerçek tehditle karşı karşıya kalmıştır. Ensar el-İslam ve IŞİD. Söz konusu çatışmalar sırasında ABD ve müttefiklerinin yardımı ve desteği olmasaydı, Peşmerge Güçleri bu tehditlerle tek başına mücadele edemezdi. Şu anda bile bölgesel güçler ABD ve müttefiklerinin korkusu olmasa Kürdistan'a karşı her gün yeni güç ve gruplar oluşturup üzerimize gönderebilirler. Yani Kürdistan'ın istikrarını ve barışını koruyanlar hâlâ ABD ve müttefikleridir. Dolayısıyla hangi sebeple olursa olsun Kürt dostlarımızın halkımıza sırtlarını çevirmesine mahal vermemeliyiz.

Herêma Kurdistanê; Parastina deskeftan di navbeyna destûr û gefên derekî da

A. Mecîd DURMUŞ

A. Mecîd DURMUŞ

Kovara DENG

Herêma Kurdistanê Federe wek deskeftan neteweyî ya xewna sedan salî ya Kurdan, evro bûye amanca êriş û gefên mezin yê piralî. Cereyanên niha diqewimin bi şiklekê dişibin serdem û pêvajoya 11 yê Adara 1970 ku Kurdan mafê otonomiye bide destxistibû. Di encama rêkeftina şûm ya Cezayîrê (1975) da bûyer û rûdawên piştî wê qewimîn hêj li bîr in.

Iraqa Federal ya ku piştî heraftina hukmê Baas û diktatoriya Saddam, li ser bingehê; Şirikatî, Tewafîq û Hevsengiyê hatiye ava kirin. Pabend bûna bi destûrê jî wek zaminê yekgirtina Iraqa nû hatiye qebûl kirin. Aliyê Kurdan bi van qewl û yasayan berê xwe dan Bexdayê û di ava kirina Iraqê nû da cih girtin. Ligel hemî hewl û niyetên baş yê Kurdan, deshilat û hikûmetên heta niha hatine ser kar yê Iraqê pabend nebûne bi destur û qewlên ku Iraqa Federal li ser hatiye avakirin. Di her derfetekê da kar kiriye ku deskeftên Kurdan ji nav bibin. Bo hinde jî destur binpêkiriye/dike.

Aktorê serekî yê vê rewşa li Iraqa Federal heyî Komara Îslamî ya Îranê ye ku Iraq kiriye meydana alozî û ajawegêriyan bo cî bi cî kirina siyaseta xwe li navçe û Rojhilata Navîn. Berdewam dirust kirina qeyranan û hukmê

milisîyê (Heşda Şeibî, Hizbullah û hwd.) Iraq ji dewletîni êxistiye. Ya ku li Iraqê serwer di esil da hukmê milisan û komên çekdar yê ne yasayî ne. Ne serwerî ne jî serbixweyiya siyasî li Iraqê nîne. Ji ber hindê ye çî hikûmeta li Bexdayê ava bibe û bête ser hikum; bername û rêkeftinên ligel Hikûmeta Herêma Kurdistanê imza kirî bi cih nayine.

Bêwate bûna hîlbijartinê li Iraqê

Piştî her hîlbijartinê jî bo avakirina hikûmetê û berdewamiya proseya siyasî aliyên Erebbê berê xwe didin Kurdistanê û harîkariyê dixwazin. Peymanan û rêkeftinan ligel Hikûmeta Herêma Kurdistan, Serokatiya Herêma Kurdistan, Perlemanê Kurdistan, Partiyên Kurdistanê imze dikan. Piştî demekê derdikeve ku çu deshilat û qîmeta wan Serokwezîr û karbidestan nîne û peyman û rêkeftin jî wek xwe nayêne bi cih kirin. Demê Serokwezîriya Malîkî, Cehferî, Ebadî, Adil Ebdulmehdî, Kazimî ku ev herduyên dawiyê, Adil Ebdulmehdî û Kazimî qaşo ji yê pêşiya xwe maqûltir bûn û têgehiştinek baş hebû ligel pirsgerêk û mafên destûrî yê Kurdan û pêkhatyên di. Her wesa Îradeya çareseriyê nişan dida; ewan jî neşayan, yan nexwastin bernameyên li ser lihev hatî peyrew bikin.

Di encama destêwerdanan de xususiyetek peydakirî di hikûmranîya li Iraqê heyî ew e ku kar bi encamên hîlbijartinê nayê kirin. Liste an jî partiya di hîlbijartinan da zêdetir deng wergirtî rê nayê dan erkê pêkanîn an jî ava kirina hikumetê bigire dest heke ne bi dilê aktorên herêmî û navdewletî be. Ev di bingeh da dûrî pîvanên demokrasîyê û serweriya dewletê ye. Di vê babetê da jî aliyekê hevrikiya Îran û Amerîka û welatên Rojavayî, jî aliyekê ve hevrikiya dewletên herêmî; Tirkîye, Erebaştana Siudî, Urdu, Qeter û Îranê heye.

Bo nimûne di hîlbijartinên vê dawiyê yên 10 Çiriya 2021 ê pêk hatî Rewta Sedir ku Muqteda Sedir serokatiya wê dikir bi destxistina 73 kursiyên bibû yekem, Teqedduma Helbusî serokatiya wê dikir (niha serokê perlemanê ye) 37 kursî, Hevpeymanîya Dewleta Qanûn ku Malikî serokatiya wê dikir 33 kursî, PDK 31 kursî, YNK-GORAN 17 kursî, Hevpeymanîya Fetih ku Hadî Amirî serokatiya wê dikir (wek nûnerê Heşda Şeibî û Îranê) 17 aliyê Sunneyan hevpeymanîya Ezîm ku Xemis Xencer serokatiya wê dikir 14 kursî bi dest xistibûn. Lê belê hikumet ne li gor van rêjeyan û kursiyên ji derveyî wan bi pêkanîna hevpeymaniyên nû û destêwerdanên dewletên herêmî û navdewletî pêk hat. Muqteda Sedir ma jî derveyî vê proseyê. Ji aliyekê ve zexta Îranê bi riya Heşda Şeibî û Şleyan ji aliyekê ve zexta Tirkîyê bi riya Tirkomanan û Sunneyan, jî aliyekê ve Amerîka, welatên Ewropa û dewletên di yên herêmî, di encama pêkanîna Çarçoveya Hemahengî hikumet pêkanî û Mihemed Şiya Sudanî wek berbîjêrê wê bû Serokwezîrê nû yê Iraqê.

Taybetmendiyek di ku berçav dikeve li Iraqê ew e ku kesê jibo Serokwezîriyê tete destnîşankirin û hîlbijartinê bê hêz e. Ji aliyê hevpeymaniyek tete piştgirî kirin ku li ser hevserengîya hevrikiyan hatiye dirust kirin. Lewma deshilata wi kêr e û lawaz dimîne. Aqubeta hemîyan wek hev dibe; piştî demekê kes bi gotina wi nake, tete dorpeçkirin heta gefa kuştinê lê tene kirin (wek li Kazimî bûyî) û Peyman û rêkeftin li cihê xwe bê encam dimînin.

Serokwezîrê nû M.Şiya Sudanî jî niyetek baş nişan da, tegeriştinek baş ligel Herêma Kurdistanê heye. Îradeyek mezin nişan da bo çareserîya pîrsgirêkan û hindek gav jî avêtin. Lê belê em dibinin heman senaryoyên berê bi serê wi jî tene û ne dûr e temenê serokwezîriya wi jî zûtir biqede.

Zihniyet û hukmê serdest yê li Bexdayê ku hikumranîya Iraqa Federal dike dixwaze deskeftên Kurdan ji dest bike û statûya Herêma Kurdistanê nemine. Jibo wê her hêceta derdixe. Ku hêcetbir bû jî xwe ji êriş û tawanana nade paş.

Hikumetên li Bexdayê hatine ser kar, piştî cihê piyên xwe qayim kirin bi taybet ji 2012 yê ve berdewam û bi plan destûrê bînpê dike. Ewîl rêjeya budçeya Herêma Kurdistanê ku di destura bingehîn da 17% hatibû diyar kirin daxistin bo 12% . Paşê bi hêcetên bê bingeh dest bi birîna pişka Herêma Kurdistanê kirin, û mafên gelê Kurdistanê yên di budçeyê da hatine pesend kirin jî nade Herêma Kurdistanê. Qutê gelê Kurdistanê dibire, ku ev jibîlî bînpê kirina destûrê tawanek mezin ya mirovî û rahîhandina şere li diji Herêma Kurdistanê û gele wê.

Her wesa paşxistin û hilpesartina çareserîya kêşeyên destûrî yên navbeyna Hikûmeta Herêma Kurdistanê û Hikûmeta Federalî ya Iraqê wek; maddeya 140, yasaya petrol û gazê, pêkanîna lijneya Mehkemeya Bilind ya Federal, babetê serweriya Iraqê di warê emniyetî da, bûne sedemê bê aramî, alozî yê. Ji hemîyan girîngtir dewleta Iraqê bûye meydana hesp bezandin û yekali kirina kêşe û nakokiyên di nava dewletên dagirkerên Kurdistanê. Êrişên muşekî û operasyonên leşkerî yên berdewam yên Tirkîyê û Îranê, bê aramiya li navçeyê gihandîye astek bilind û serweriya Iraqê bi giştî bînpê kiriye.

Ev rewşa li Iraqê hatiye xuliqandin derfeta zêdetir kontrolkirinê dide Îran û Tirkîyê ku pêgehê Herêma Kurdistanê zeif bike û deskeftên neteweyî ji nav bibin. Di vê babetê da armanca herduyan yeke; ewa ku me di rapirsîya serxwebûna 25.09.2017 da ditî.

Ev rewş her weha qada manewra û givaşên herdu dewletan firehtir dike ku tebayî û yekrêziya nav mala Kurd xirab bike.

Îran bi Lubnankirina Iraqê; hilawistina desturê, ji kar xistina dam û dezgehên fermî yên dewletê, li şûna wan hakim kirina milîsên çekdar û kontrola wê li ser idare kirina Iraqê siyaseta xwe dimeşîne. Û bi vê riyê dixwaze bigehe amancên xwe yên stratejîk li Rojhilata Navîn. Bo hinde jî bi alîkariya grubên çekdar, Heşda Şeibî, dar û destekên xwe û aliyên Şîe yên girêdayî xwe, rê nade ku destur û yasa li Iraqê serwer be.

Givaşên Tirkîyê ligel operasyonên leşkerî, dagir kirina xaka Başûr zêdetir xwe di warê aborî da dide der. Xeta boriya petrolê ya Kerkûk-Ceyhanê û çavkaniyên ava ji Bakur diherikine Başûr û Besrayê û her wesa qebareya bazirganiya navbeyna herdu welatan da kartên karîger in di destê Tirkîyê da. Hem li hember Hikumeta Herêma Kurdistan hem jî li hember Hikumeta Federal ya Iraqê cûda cûda bikar tîne.

Bo nimûne biryara mehkemeya Parisê ya derbarê kirîn û firotina petrola Kurdistanê û mehkum kirina Dewleta Tirkîyê ya qerebu kirina Iraqê astengî û zehmetiyên van peywendiyên nişan da.

Li ser vê biryara mehkemeyê Tirkîyê ji 25 ê Adarê ve derê boriyên xeta Kerkûk-Ceyhanê girt û hinartina petrola Iraqê bo bazarên derve ragirt. Bi vê pêngavê rewşa aborî li Herêma Kurdistan û Iraqê xirabtir bû. Pêşiyê ev biryar bi dilê hindek aliyên şoven yên Iraqê jî bu ku Herêma Kurdistanê zêdetir tengav bikin da ku dest ji maf û deskeftên xwe berde û teslîmî Iraqê bibe. Li vêderê em bi bîr bînin ku Herêma Kurdistanê bi rêkeftin jibo çareserîya van kêşeyan; hemî dahatên petrol û gumirkan dane destê Hikumeta Federalî. Hikûmeta Federal ya Iraqê di heman dem da disa dest bi birîna budçeya Herêma Kurdistanê kir. Butçeya 2023 û 2024 ligel hinde ku hatibû pesend kirin jî, pişka ku bo Herêma Kurdistanê hatiba şandin asteng kirin. Heta niha jî bi girokirin û paşkeftinê wek xêr pêkirinekê muamelê dikin.

Ji aliyekê ve hewl da Herêma Kurdistanê parçe bikin. Bi veqetandina parêzgehek yan diduyan qewareya Herêma Kurdistan ji nav bibin. Di beramber pêdana miaş û xerciyên di yên Herêma Kurdistanê xwestin idareya çend parêzgehên Herêma Kurdistanê bi Bexdayê ve girê bidin; ku ev jî holê rakirina statuya Federe ya Kurdistanê bû. Herêma Kurdistanê; bi Serokatiya Herêma Kurdistanê, Perlemanê Kurdistanê, Hikumeta Herêma Kurdistanê ev red kir û li dijî wê li berxwe da.

Ji dan û standinên navbeyna şandeyên Hikumeta Federal ya Iraqê û Dewleta Tirkîyê diyar dibu ku Tirkîyê vê derbarê da biryarek bi dile Bexdayê neda bû. Lewma li gor pisporên Iraqî Ji Adara 2023 yê zerer û ziyana ji ragirtina hinartina petrola Kerkûk-Ceyhanê pitir bûye ji ew meblaxê ku Tirkîyê pê hatiye mehkum kirin. Ji ber hindê Serokwezîrê Iraqê M.Şiya Sudanî hewlek mezin dide ku meseleya şandina Petrola Kurdistanê bi riya boriya Kerkûk- Ceyhan dubare destpê bike.

Hewldanên Serokatiya Herêm û Hikumeta Herêma Kurdistanê ligel Hikumeta Federal ya Iraqê û Dewleta Tirkîyê bo çareserîya van kêşeyan bi evraz û nişivî be jî berdeyam in. Ya giring bi riya diyalog û têgehiştinê, bingehe berjewendiyên du alî serederî ligel vê dosyeyê kirine. Heke Herêma Kurdistanê bi hemî mueseseyên xwe ve bi yekdengi û hevgerî kar bike dê deskeftên mezintir û mayînde bidest bixe.

Helwesta Amerika û Hevpeymanan

Piştî heraftina hukmê Baas li Iraqê û ava kirina wê wek dewletek Federal, Amerika naxwaze ku Iraq bikeve bin kontrol û destê Îranê. Siyaseta Amerikayê li Iraqê li gor wê amancê dimeşe û bi aşkira jî dibêje; me Iraqek yekgirtî û di nav de Kurdistanek bihêz divê. Her wesa Hevpeymanîya Navdewletî ya şerê li dijî Daişê heman helwestek nêzîk ya Amerikayê heye; têkşikandina Daişê, istikrar û emnîyet li deverê û Kurdistanek mueseşî di Iraqek yekgirtî da. Hêz û çalakiyên van herdu aliyên li gor wê stratejiye dimeşin. Helwest û harîkariyên wan di vê çarçoveyê da ne.

Wek dizanin kontrola esmanê Iraqa Federal di deste Amerîka û Hevpeymaniya Navdewleti da ye. Hem jibo parastina hêzên xwe hem jî bo dabîn kirina serweriyek tam ligel Dewleta Iraqa Federal û beşekî wê Herêma Federe ya Kurdistanê çend Peyman û rêkeftinên stratejîk yên ewlehiyê imza kirine. Li hember bezandina sînorên esmanî yê Iraqê bi taybet êrişên muşekî û dronan Amerika dixwaze sistema bergirîya esmanî bi biryara kongreyê bo Iraq û Herêma Kurdistanê dayne. Vê yeke jî di çarçoveya weberhênanên Amerîkayê li Iraq û Kurdistanê da dike. Jibo parastina wan berjewendîyan dike. Jibo dabîn kirina budçeyê û sistema bergirîyê bi biryara kongreyê mercên Amerîkayê; qedandina paketa çaksaziyane li Herêma Kurdistanê ku bi piştewanî û çavdêriya Amerîka û Hêzên hevpeymaniya Navdewletî birêve diçe. Yekxistina Hêzên Pêşmerge di bin banê Wezareta Pêşmerge xala serekî ya van çaksazîya ne. Nehêlana asewarên du idareyi, yekxistina maliye, amade kirina desturê herêmê, azadiya ray diyar kirinê; azad kar kirina rojnamevan û çapemeniyê, encamdana hîlbijartinan wek urfek kamil yê demokrasiye, parastin û desteber kirina mafên kêmteweyan û çanda pêkvejiyanê xalên diyar yên vê çaksaziyêne ku Hikumeta Herêma Kurdistanê dane ber xwe. Lê mixabin heta niha bi encam negehandine. Hişyariyên di vi warî da tene kirin micid in û lazim e zû pêkbînin. Ev berpirsariyê li stûyê hemî hêzên siyasî yên Kurdistanê de ye. Di rêza ewil da ew hêz û partiyên ku di deshilatê de ne, hikumraniyê dikin û xudan hêzên bi çek in berpirsariyê in. Nabe jî vê zêdetir pêvajoyê dirêj bikin ku ziyane bigehînin proseya siyasî û deskeftan bexin xeterê.

Rewş li Herêma Kurdistanê

Ligel kêşe û nakokiyên di navbeyna Hikumeta Herêma Kurdistan û Hikumeta Federal ya Iraqê; ku piraniya wan pabend nebûna Hikumetên Bexdayê bi Destura Bingehin in, êriş û gefên piralî yên herêmî heta astek metirsidar bilind bûne. Xeteriyên li ser têkdana statuya Herêma Kurdistanê micidtir bûne.

Di serdemê rûxandina hukmê Baas li Iraqê, wek aliyek çalak yê opozisyonê hêzên Kurd û qiyadeya siyasî (Bereyê Kurdistanî) û hêza pêşmerge destê Kurdan gelek xurttir bu ji aliyên di yên opozisyonê Iraqî. Her wesa di amade kirina destûra nû ya bingehin bo Iraqê nexşeyê Kurd diyar bû. Tiştê wê demê ji deste Kurdan hatî; li gor hevsengîya hêzên navxweyî û herêmî kirin û ev destura ku niha heyî hat nivîsandin û 2005 ê da bi rêjeyek nêzik 83% bi dengê gelên Iraqê hat qebûl kirin. Wê demê belku her tiştê, ku dil dixwast têda cih negirt, heta gelek gazinde jî dihatine kirin. Lê belê bi qewlê gotina şehîdê nemir Dr. Ebdulrehman Qasimlo” siyaseta hunerê mumkîn e” û di hevsengîya hêz û wan şert û zirûfên hingê da ev pêk hatibû. Niha ev Destûra Bingehin ya Iraqê çeka ji hemîyan mezintir e di deste Kurdan da. Rast e hikumetên li pay hev ava dibin li Bexdayê pabend nabin bi destûrê. Di her derfetekê da dixwazin lawaz bikin, ji nav bibin. Ev destur e ku hebûna Iraqê û pêkve man a Kurdan ligel Iraqê temin dike.

Li Iraqê ji aliye hindê hêz û derdorên şoven bi piştewaniya dewletên dagirkerê Kurdistanê berdewam hewlek mezin heye ku guherîna di desturê da bikin, di dawiyê da mafên destûrî yên Kurdan nehêlin. Erkê hemî hêzên siyasî yên Kurd li Herêma Kurdistanê, bi dam û dezgehên fermî ve li dijî wê bi yekdengî rawestin. Jibo wê Kurd li Bexdayê jî lazim e bi hêz bin, mercê wê yê serekî hemî aliyên Kurd bê ferq û cudahî li beramber Hikumeta Federal wek yek tîm kar bikin. Di dan û standinên ligel Hikumeta Federal û dezgehên fermî wek aliye Herêma Federe ya Kurdistanê pêkve kar bikin.

Piştî encamdana referanduma a serxwebunê (25.09.2017) û rudawên piştî wê qewimîn, Hikumet û Serokatiya Herêmê jibo parastina deskeftan, rû bi rû bûna kêşeyên tene derxistin di warê idarî û siyasî da dest bi bernamêyek çaksazî (reform)yan kiribu. Ku ev bibû beşek ji program û karnameya kabîneya 9 ya Hikumeta Herêma Kurdistanê. Yek ji babetê serekî pirreng kirina

dahatan bu bo geş kirina aboriyê. Ku tenê piştta xwe bi dahata neft û gazê girênedin. Ji ber ku ev sekter bê destûrî û qanûnî bi şiklek siyasî li beramber Herêma Kurdistanê wek zextek bikar tê anîn. Bi vê mebestê jibo weberhênanên biyanî karasanî û guherinên hewce yên yasayî hatin kirin. Her wesa bernameyek bo yekxistina hêzên pêşmerge, dayina deshilatên zêdetir bo parêzgeh û rêveberiyên xwecihî, amade kirina destûrê hwd. Mixabin heta niha ev bername bi qasê pêwist û hêviya jê dihate kirin bi cih nehatiyê. Ev kêmasî, xemsariyek mezin e ku bûye cihê nîgeraniya gel. Tehemûla gel jî û ya dost û piştevanan, ya dam û dezgehên navneteweyî û hêzên hevpeymanan gehandiye xala dawiyê. Ev babetê hestiyar û stratejîk nabe bibe qurbanê berjewendiyên hizbî.

Proseya siyasî û hîlbijartinan jî li Herêma bê pîrsgirêk nîne. Gelek caran aliyên beşdarê Hikumetê ji ber problemên siyasî yên nava partiyên xwe da, karê hikumetê radiwestînin. Ev tekil kirina problemên di nav partiyên siyasî û karê Hikumetê dibine sedemê lawaz bûna proseya siyasî, kar kirina hikumet û bicih anîna xizmet û berpirsariyan. Di dawiyê da valahiyê bo destêwerdanên derekî durist dike. Ji ber rewş û pêşhatiyên li Iraqê heyî /têne pêş (Şerê Daiş, Qeyranên siyasî yên nava partiyên Şîe, Sunne li Bexdayê, valahiya deshilata li Bexdayê) ku bandor li ser proseya siyasîya Herêma Kurdistanê jî dike, karîgeriyek neyînî li ser encamdana hîlbijartinên herêmê jî dike. Ligel nakokî û hevrikiyên siyasî yên navbeyna partî û aliyên Kurdistanê jî gelek caran hîlbijartin di deme xwe da nayêne kO0irin. Ji bo boşahiya yasayî peyda nebe bi rêkeftin û biryara Perlemanê wadeyê hikumetê tete dirêjkirin. Her çend ev biryar bi rizaya hemî aliyên berpirsyar bête dan jî; di gelek warên yasayî û qanûnî da dibe sedemê pîrsgirêkan. Biryar û raspartinên hindêk komîsyon û organan; Wek komîsyona hîlbijartinan, hîlbijartina endamên wê komîsyonê dibe cihê gengeşe û ji hev durtetina aliyên û kar bigehe asta xetimandina proseya siyasî. Jibo çareserî û derbazbûna ji vê rewşê serî li rê û rêbazên cuda, hev-

ditinên çend û çend qolî tete dan. Ji derveyî Perleman, Hikumet, organên hikumî razî kirina partî û hêzan tete dan. Bi vê wesîleyê pêvajo dirêj dibe. Şert û mercên ku peywendî bi babetê ve nebin cihê esasê meseleye digirin. Xelk tûşî bêhêvî bûnê dibin. Kêşeyên ku ligel Hikumeta Federal ya Iraqê heyin û li benda çareseriyê ne, bi zerera gelê Kurdistanê dibin. Ji bilî van destê fitne û fesadê dirêjtir dibin.

Encamdana hîlbijartinan di wextê xwe da gelek giring e. Ji bilî rewşek taybet (dewlet di şer da be) rê neyê da ku hîlbijartin paş bikevin. Hêvîdar in ku ew adetê dirêj kirina temenê hikumetê ji niha û pêve dawî lê bêt. Di vê çarçoveyê da encamdana hîlbijartinên Perlemanê Kurdistanê ku biryar li ser hatiye dan (25.02.2024) zeruretek e.

Biryar hatiye dan ku 18.12.2024 ê hîlbijartinên Encumenên parêzgehan li Iraqê bikin. Berî hîlbijartinên Perlementoyê giring e ku aliyên Kurd hevdengî û tebayiyekê din ava xwe da çêbikin bo wan hîlbijartinan. Bi taybet li Kerkûk û wan navçeyên dî yên Kurdistanî yên derveyî idareya Herêma Kurdistanê mane. Ev jibo asayiş û aramiya Herêma Kurdistanê, jibo parastina deskeft û statûya Herêma Kurdistanê gelek giring in.

Kar û çalakiyên leşkerî yên Îran û Tirkiyê sedemek dî yên aloz kirina rewşê ne li Herêma Kurdistanê. Hêcetên van herdu welatan xilas nabin. Pîrsgirêkên xwe yên navxweyî dibine wêrê. Serweriya Iraqê bînpê dîkin. Û Hikumeta Federal ji bilî şermizar kirin û nerazîbûnek kiz ya dîplomatîk tiştêkî ji dil nake. Helbet amanc û mexsedek wê heye ji vê; Hikûmeta Federal ya Iraqê hewla zêdetir kontrol kirina esman û zemînî ya Herêma Kurdistanê dike. Ev babetê aloz jibo Herêma Kurdistanê bûye serêşiyek mezin. Lazim e bi hestiyarî serederî ligel vê meseleye bête kirin.

Babetek dî yê giring di vê meseleyê da parastina kampên sivil yên koçberan ku di bin mesuliyeta NY û herdu Hikumetên Federalî û Federe da ne. Rêgirtin li ber êriş û cinayetên siyasî erkê wan in. Hişyarî û pêgiriya Hikumeta Herêma Kurdistanê di vi wari

da dê bibe bendek bihêz li beramber gef û destêwerdanên ku aramî û ewlehiya Kurdistanê dikine amanc.

Di dawiyê da Herêma Kurdistan li beramber gef û êrişên ku hebûna wê dikine amanc, ji her demekê zêdetir kar bo yekrêziya nav mala Kurd bike. Jibo seqamgîriya siyasî, proseya siyasî li herêmê qewîtir bike. Lezê bike di warê çaksaziyên dane pêşiya xwe rojek berê bi encam bigehîne, serweriyek muesesî ava bike.

Jibo bergiriya mafên destûrî di proseya siyasiya Iraqêda zêdetir çalak bûn, li beramber Bexdayê wek aliye Herêma Kurdistan yek helwest bûn zaminê serketinê ye. Parastina deskeftan jî, têkbirina êriş û gefan jî bi vê mumkîn e.

Wextê min ev nivîsîn amade dikir xeberê bûyera li Kerkûkê hat bihîstin; hêzên eskerî, Heşda Şeibî êriş kirine ser xelkê sivil yê Kurdên li wi bajarî. Bi xem û kesrek mezin xeberê şehîd û birîndar bûna Kurdan hat. Bi tundî vê êrişa çepel mehkûm dikim.

Di vê buyerê da carek di hat dîtin ku hêzên çekdar yên ne yasayî, milîsên Heşda Şeibî çende zal in li ser hikumraniya Iraqê, ku ferman û biryarên Hikumeta Federal nasnakin. Jibo ajawe û têkdana ewlehiyê çî xeterek mezin in. Ew hêzên qaşo ewlehiyê diparêzin li beramber komên milîs, ajawegêr ku riya navbeyna Kerkûk-Hewlêr 5 roj bûn daxistibû bêdeng bûn, li beramber nerazî bûna vê rewşê jibo vekirina riya Kerkûk- Hewlêr û sitema li Kurd têtê kirin bi xwepêşandanek aştiyane daxwazên xwe dikirin, gule li xelkê sivil yên Kurd reşandin. Ev ji bilî binpê kirina desturê; ku dibêje nabe hêza eskerî li beramber xelkê sivil û di meseleyên siyasî da bête bikaranîn, beşek ji plana hewlê zeftkirina mafên Kurd û nêhêlana qewareya Herêma Kurdistanê ye. Nêzik bûna hîlbijartinên Encumenên Parêzgehan meramek di ya li pişt vê êrişê ye ku beşdariya Kurdan li van navçeyan asteng bikin. Bersiv û helwesta Kurdan li gor vê nexşeyê dê vê hewl û bê dadiyê jî pûç bike.

“Yorum ve aşırı yorum” üzerine

Ümit TEKTAŞ

Tüm yorumlar, tüm psikoloji, her şeyi anlaşılır kılmak için yapılan tüm girişimler, teoriler, mitolojiler ve yalanlar gerektirir. **Hermann Hesse**

Ümit TEKTAŞ

Kovara DENG

Yukarıdaki başlık, çok önemli yapıtlar olduğuna inandığım Gülün Adı ve Foucault Sarkacı kitaplarının yazarı olan Umberto Eco'nun aynı adlı eserinden alınmıştır. Yorum ve aşırı yorum; sanatta, siyasette, edebiyatta, bilimin hemen hemen diğer bütün alanlarında ve özellikle dinler sahnesinde rastlanılabilen ve zaman zaman soruna, sorunlara yol açabilen bir etkileşim sürecidir. Yorum, kimi zaman yazarına dair yerinde bir ön kabulü, kimi zaman mucittin niyetini ve amacını aşan bir müdahaleyi normal sayan, aşırı ve taşkın boyutlara ulaşmıştır. Bir yazının veya bir sözün, anlaşılması güç yönlerini açıklayarak aydınlığa kavuşturma, bir olayı belli bir görüşe göre açıklama, değerlendirme, gizli veya hayali olan bir şeyden anlam çıkarma, bir ürünün, bir modelin, bir sanat eserinin farklı bir açıdan ele alınarak yeniden oluşturulmuş biçimi, herhangi versiyonu (sürüm) evrelerinin tamamı, doğrusunu söylemek gerekirse yorum faaliyeti kapsamındadır. Din alanının belli düzeylerinde, yorumlama bilimi denebilen tefsirin olması ve dinin toplum nezdinde bu denli güçlü hale gelmesi belki de yorum ve aşırı yorum eylemini belirleyici oranda etkilemektedir. Bir müzik parçasını veya bir tiyatro oyununu kendine özgü bir duyarlılık ve teknikle

çalma, söyleme veya oynama konusundaki yorumun yarattığı elastikiyetin ve rahatın, aşırı yorum süreçlerini etkilediğini söylemek; dinleyici yorum, izleyici yorum ve okur yorum aşamalarını belirlediğini iddia etmek, kanımca aşırı yorum sayılmamalıdır.

Yorum ne kadar öznel, kendine has olursa olsun metnin kendi belirlenimleri dışına taşıdığı anda başka bir biçim ortaya çıkar, amaç edinilenden öte bir anlam, denebilir ki manalandırma meydana gelir. Bu, her ne kadar aşırı yorum sayılsa da niyet okumayla çarpıtma arsında, sorunlu bir noktadır. Bir metin, bizi tihi çerçevedir. Kendini belli alanlarla sınırlamıştır. Çoktan seçmeli bir sorunun cevabını vermek gibidir. Söz gelimi bir metnin yorum sürecinde en fazla üç dört seçenek vardır. Metinler aynı zamanda kendi haklarındaki tercihlerin sınırlandığı alanlardır. Yorum ve aşırı yorumun, yanlış yorumun hatta çarpıtmanın iç içe geçtiği girift alanlar, olması gereken gri bölgeler değildir. Genellikle çok net ve sarıh olan metinlerde anlam, her zaman zorunlu değildir ve tekstler her zaman mutlak bir anlam içermiyordur. Bununla birlikte, yazarın niyeti, olay örgüsü, kahramanların pozisyonu, roller ve karakterlerin hikâye içindeki etkisi; yazının ve yazıda olağan akışın doğal sonuçlarıdır.

Yazı alanı; daha doğrusu siyaset bilimi, sosyoloji, felsefe ve hatta edebiyat; yapılan iyi işlerle birlikte, kötülerin de toplumların, bireylerin hayatına girdiğini, atılan her yararlı adımın beraberinde pek çok zararlı şeyleri de toplum hayatına taşıdığını anlatan en önemli yollardan bir tanesidir. Belki de bunu görmemizi, saf ve çıplak gerçeği fark etmemizi sağlayan, gerçeklik konusunda olup bitenin arkasında, olayların arka planında neyin yattığı hususunda bizi aydınlatan en mühim tartışma alanıdır. Bu yanıyla yazı perdesiz gerçeği, gerçeğin arkasına gizlenemeyeni ve farklı olanı akıcı biçimde gözler önüne seren oldukça ehemmiyeti olan bir düşün faaliyetidir.

Bizi sınırlayan veya yorum isteğimizi belirleyen ölçütler olmalıdır. Yorum, doğru yorum, aşırı yorum kıstasları nelerdir. Umberto Eco, neden yorum kapasitesine ve sınırına kıstas getirmektedir. İtalyan yazar, yorum ve aşırı yoruma dair Açık Yapıt eserinde çok önemli bir belirleme yapar. **“Yazar karşısındakine tamamlanacak bir yapıt sunar. Yapıtın tam olarak nasıl tamamlanacağına dair bir fikri yoktur ama bir kez tamamlandığında yapıtın yine de başka bir yapıt değil, kendi yapıtı olacağını ve bir başkası tarafından onun öngöremeyeceği bir biçimde yapılandırılmış olsa bile yorum diyalogu sonunda somut olarak ortaya çıkan kendi biçimi olacağını bilir. Çünkü gelişimin doğal gereklerini belirli bir mantık çerçevesinde yapılandıran, yönlendiren ve ortaya koyan ve olasılıkları öneren aslında yazarın/ sanatçının kendisidir.”**

Konu okumak ve yorum olunca ister istemez düşüncenin belli işaretlerle tespit edilmesi işi anlamına gelen yazı, aklın bağımsız ve kendine özgü durumu olan düşünme ve yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik manasına gelen düşünce alanları harekete geçer. Alman filozof Martin Heidegger, *düşünmek ne demektir*, diyor. Düşünmek; insanın aklından geçirmesidir, göz önüne getirmesidir, ne olabileceğini önceden kestirmesidir, herhangi şeyi kendi zihniyle arayıp bulmasıdır. Felsefe sözlüklerinin çoğu, **bizatihi nesne olan, yani öznenin yaptığı iş ve eylemden etkilenen öge denilen düşünce, aynı zamanda bir so-**

nuca varmak amacıyla bilgileri incelemek, karşılaştırmak ve aradaki ilgilerden yararlanarak üretmek, zihinsel yetiler oluşturmak, muhakeme etmektir, diyor. Kısaca düşünce, düşünme eylemlerinin sonunda ortaya çıkan, başkaları için de varlık bulan üründür. Sistematik ifadeyle, düşünme; kişinin kendi içerisinde bir faaliyetken düşünce, düşünmenin başka bilinçlere ulaşmış halidir. Aynı patikadan ilerlemekte, yazı yorum mevzuuna bağlı kalarak ve yazı yorum arasında ilişki kurarak **okumak nedir, nasıl bir eylemdir**, sorularını sormakta yarar görüyorum. Okumakla; çağırmak, anlamak, açıklamak, açığa çıkarmak ve hatta kavramak arasında nasıl bir ilişki vardır. Açık ki okumak, düşünmek, yazmak, yorumlamak birbirine bağlı, birbirinden beslenen, etkilenen eylemler ve etkinliklerdir. Okurun ne olabileceğini önceden kestirebilmesi yeteneği, yazı ve örgünün hangi biçimi alacağını tahmin edebilmesi, onun ne olması gerektiği konusunda da yetkinliğini tetikliyor. Böylesi bir korelasyon okur yorum sınırları boyunca aşırı yorum yönünden tehlikeler, aşkınlıklar, metnin içeriği ve yazarın niyetini taşan düşünceler ortaya çıkarır. Okuma etkinliği sırasındaki kaygılanmak ve farz etmek evreleri; yazarın, metni ortaya çıkaran dinamiklerin ya da hikâyenin kendisi hakkında niyet belirlemek ve niyet okumak gibi tehlikeli yanları olan bir okurluk serüvenini gözler önüne serebilir.

Yazmak, aynı zamanda yüksek sesle düşünmektir

Kimi çevreler, yıllardır ısrarla okur da en az yazar kadar söylemin ve eserin oluşmasında etkilidir, gibi düşünceler ortaya koymaktadırlar. Okurun varlığını, yazma eyleminin önemli bir parçası gören bu kesimlere göre ortaya çıkan etki, yazar ve okuyucu arasındaki görünmez işbirliğinden meydana gelmektedir. Okur olmadan eserin ya da söylemin anlam kazanma ilişkisi, anılan öğelerin bütünlüklü olması söz konusu iddiayı beslemektedir. Bir bütün denilen okur, eser ve söylem ilişkisi, bütünü nitelikli olmasını, anlam kazanmasını okuyucuya ve okuyucunun bazı yetkinliklerine bağlı kılınmaktadır. Ne var ki İngiliz deneme yazarı De Quincey, **“Benim yazı yöntemim, beni**

kim dinliyor diye meraklanmaktan çok, yüksek sesle düşünmeye ve kendi keyiflerini izlemeye dayanır,” diyerek farklı bakış açısıyla başka bir yerden, yazıyı ve yazarı daha özgür hale getiren bir zeminden sesleniyor.

Bilişlerimizin ve düşüncemizin iletimi; yol ve yöntem, içerik ve anlam olarak genellikle aynı değildir. Birbirimizden farklı kişilikler olmamız söylemimizi de farklılaştırabiliyor. Söz ve eylemdeki devingenlik, yorum etkinliğini bir yandan güçlü kılmakta, bir yandan gerekli yapmaktadır. Fikirler, bir sonraki ana, anlamsal bütünlükleriyle aktarılırken böylelikle yoruma ve okura alan açmaktadır. Yorum, metinlerle ilişkisi bağlamında söyleme dayanan ama kendisi eylem ve etkinlik olan bir aktivitedir. Değerlendirme (yorum); edebi, sanatsal, siyasal ve sosyal metinlerin tamamı yazar, eser ve okuyucu bakımından niyeti aşan, aşırı yorumdan sakınan, elden geldiğince objektif olmak zorunda kalan bir alandaki faaliyet olmalıdır. Etkileri yönünden metinler, ne derinlik taşırlarsa taşırsınlar yorum, niyet okunmadan yapılmalı, metne bağlı kalmasa da metnin çerçevesini aşmamalıdır. Burada yazar okur ilişkisi yerine, metin okur ilişkisi, metin yorum ilişkisi ikame edilmelidir. Yazar istediği kadar yaratma gücüne, yaratma cesaretine sahip olsun, ortaya koyduğu şey; toplumla, topluluklarla, insanların bir arada ve beraber yaşama geleneğiyle doğrudan ilişkilidir. Yazı, insanlığın ortak hafızasının estetikle, güzel sözlerle deneyimlerin imbiğinden damıtılarak elde edilen değerli bir sanatsal faaliyettir. Hiçten var edilen, yaratılan şeyler ancak toplum hayatının kokusunu taşırlarsa sahici ve köklü olabilirler. Sürekli olan, üretilen, yeniden inşa edilen, kendini yenileyen ve geliştiren, etkileşen, artan, eksilen, acıdan beslenen, neşeyle zenginleşen süreçlerin tamamı yaratma cesareti yönünden, yaratıcılığın kaynağı bakımından önemli evrelerdir.

Yorum ve aşırı yorum konusunu kapsamlı biçimde ele alan Stefan Collini*, anılan kitabın önsözünde şu cümleleri kurmaktadır: **“Elbette, yorum yirminci yüzyıl edebiyat kuramcılarının icat ettiği bir etkinlik değildir. Aslına bakılırsa, bu etkinliği nasıl nitelendirmek gerektiği konusundaki muamma ve tartış-**

maların Batı düşüncesinde uzun bir geçmişi vardır; bu tartışmaları her şeyden önce Tanrı Kelamı'nın anlamını belirlemek gibi son derece önemli bir uğraş harekete geçirmiştir. Bu tarihin modern aşaması temel olarak, on dokuzuncu yüzyılın başında Schleiermacher'le bağlantılandırılan Kutsal Kitap yorum bilgisinin gündeme getirdiği metinsel anlam sorunu hakkındaki yüksek düzeyli öz-bilince uzanmaktadır. Dilthey, insan ruhunun bütün yaratılarını anlamada yorumun merkezî rolünü, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Geistes Wissenschaften*** kapsamındaki bütün alanları içeren bir programın temeli yapmıştır.”** [M. H. Abrams, yayınevinin notuyla beraber. (Meyer Howard Abrams, özellikle Ayna ve Lamba adlı kitabı ile tanınan Amerikalı bir edebiyat eleştirmenidir.)]

Eleştirinin, yorum ve aşırı yorumun sınırları yok mudur?

Tamamen olmasa da ana konudan çok az uzaklaşarak son zamanlarda, özellikle de sosyal medyada politik davranışları, ideolojik ve pragmatik nitelikteki kişi ya da grup tavırlarının anlamını, amacını hatta hedefini tefsir eden ve kimileri için en önemli uğraşlardan, neredeyse yegane politik faaliyetlerden biri haline gelen, öfke ve nefretten beslenen hatta hakarete varan eleştiri ve yorumlara kısaca değinmek istiyorum.

Edebiyatta ve sosyal bilimlerde olmadığı kadar yorum ve aşırı yorum, bilgiye ve düşünceye dayanmayan eleştiri, siyaset alanında, üstelik farklı mahlaslar kullanılarak sosyal medya denen mecrada, gündemin başköşesine oturdu. Bir metinden, bir davranıştan, bir politik hamleden, bir onama veya ret etmeden, bir çıkar faaliyetinden çıkarılacak anlamın sınırları alabildiğine zorlandı, konu dışı hikâyelerle eleştiri ve yorum, kişisel niteliğe büründü. Yazarın ve metnin niyetini sorgulayan okur gibi, politikacının ortaya konan politikasından çok, niyetini ve hedefini yorumlayan hatta öngören ve kestiren bir furya başladı. Hemen hemen “sosyal medyanın” her mecrasında, üslup ve düzey gözetilmeksizin, kullanılan dilin niteliği fark etmeksizin kara çalmaya

ve suçlamaya, linçe varan bir gözden düşürme ve karalama kampanyası eşlik etti.

Metinlerin anlamı ve politik faaliyetlerin amacı konusunda yürütülen tartışmalar hakkındaki, yorum ve aşırı yorum, bilgiden ve fikirden bağımsız şekilde yapılan eleştiri, edebiyat kuramıyla ilgilenen ve siyaset konusunda zihnini yoranların hata bu alanlarla ilgilenen herkesin diline ve üslubuna dikkat etmesi gereken hassas başlıklardır. Konu hele taşkın ve aşkın olan eleştiri ve yorumlar ise...

Politikacının ve yazarın istese de engel olamayacağı bu durum karşısında, okurun ve eleştiri yapanın bir sınır içinde kalması veya okurların ya da eleştiri yapanların uyması gereken asgari kuralların olması gerekmez mi? Yoksa yazarın ve politikacının yapıp ettikleri mi bu sınırları tayin etmektedir. Ya da bu sınırların belirlenmesinde yazarın veya politika yapanın rolü mü belirleyicidir? Bu soruların her biri işe yarar ciddiyette ve önemdedir. Açık ki bazı yorumlar ve bazı eleştiriler aşkındır. Sınırsızca ve pervasızcadır. Bunları aşırı yorum, bilgiye ve fikre dayanmayan eleştiri kategorisinde ele almak ve çoklukla bunlara hiç itibar etmemek, kanımca yerinde olur.

Umberto Eco ve örnek okur

Konumuz okur türlerini incelemek olmakla beraber, ideal okurdan başlayarak ampirik okura uzanan okur yolculuğunda zaman zaman okur türlerini anma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Kendisini bazen örnek okur bazen de ampirik okur olarak gösteren ve tavrı kestirilemeyen okur olarak tanımlanan örtük (kapalı) okur, okuma süreçlerinin bir başka önemli unsurudur. Eco, örtük okuru farklı pencereler açarak yorumlamaktadır. Makale boyunca, okuru, niyeti, metni ve yorumu tartışmanın bir amacı da, makul yorumun sınırlarını aşmanın bir başka biçimini göstermektir, ancak olasılıkla birçok insan kendi okumasını, yorumunu ve hatta niyet okumasını aşırı olmaktan çok, aydınlatıcı bulacak, olması gereken -doğru- sayacaktır.

Metinlerde yazarın niyeti hatta metin öncesindeki niyeti, okuma yapan okurun niyeti hatta okurun yazar hakkındaki düşüncesinin

beslediği niyeti, eserin amacı ve niyeti hatta okurun amacı ve niyetiyle örtüşüp örtüşmediği, oyunun kurallarına riayet edilip edilmediği, sınırlar ve anlamda kışkırtıcı öğelerin olup olmadığı yorum kavramı yönünden önemli roller oynar. Ancak Eco bu konuyu daha önceki yapıtlarında ortaya koyduğu ampirik okur, örtük okur ve örnek okur ayrımlarına dayanarak bu kavramı büyük bir ustalıklarla, ama metnin amacının örnek okur'u üretmek olduğunu ima edecek şekilde gene büyük bir iddiayla yorumlar. Eco'ya göre örnek okur; metni, bir bakıma okunması tasarlanan -bu tasarımı, çoğul yorumlara elverecek şekilde okunma olasılığını içerebilir- biçimde okuyan okurdur. Buradan ampirik (deneysel) yazar, ampirik okur arasındaki ilişkiye geçerse eğer, gene benzer bir korelasyon ve iddia karşımıza çıkıyor. Bir yazarlık deneye dayalı olabilir belki ama okur hangi deneye dayalı okuma yapmaktadır ya da okur okudukları için neden deneye dayalı hareket etmek zorunda bırakılmaktadır. Her zaman olmasa da zaman zaman kurgunun ve örgünün bir niyeti olur. Keza kurmacanın kendisi niyet taşır.

Yazarlık, metin, yazı ve yazarın niyeti ve yorum, sosyolojiyle sanat, sosyoloji hatta anlam sosyolojisiyle gerçeklik arasındaki ilişki değildir. Bu, aynı zamanda, dünle bugün arasında köprü, geçmişle gelecek arasında yolculuk, hayatla hikâyeler arasındaki yarıkların kapatılması, belki de belli farklılıkların anlaşılması sürecidir. Yazı, yaşananlarla ilgili köprüdür, güzel ve etkili anlatımdır; farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda, farklı sosyal çevrelerde, insanların hayat hikâyelerinin yansımalarıdır. Yazı; olan, olmakta olan, olacak olan ve gelecekte planlar içinde yer alan her şeyin hikâyeleştirilmiş biçimidir, sosyolojik arka planı olsa bile, gözleme ve deneye dayanmıyorsa kişisel olduğundan ötürü bir niyettir, yorumdur.

Daha çok edebiyatta örüntü denilen ama genelde olay veya nesnelerin düzenli bir biçimde birbirini takip ederek gelişmesi anlamına gelen bu kavram, çoklukla okurun da, yazarın da aklını başından alıyor. Eco, **“Birçok araştırma sahasında insan etkinliğinin her alanında altta yatanlerin yapılar ve yinelenen örüntüler arayışının yaygınlaşmasına yol açmıştır,”** diyor.

Birkaç farklı anlamıyla birlikte hatırlamak gerekirse yorum, kişinin duygu, düşünce ve yaşadığı ruh halini yalnızca sözlü anlatımla değil; resim, müzik, heykel, gibi çok farklı sanatsal yapıtlarla ortaya çıkarılması ve dışı vurmasıdır. Hakeza yorum, bir bilgi ya da gözleme dayanan sözlü ya da yazılı ifadedir. Düşünce açılımı bağlamında yorum, olayın bireysel açıdan ifade edilmesine verilen addır. Hatta denebilir ki, yorumlar genellikle öznelidir.

Öte yandan yorum iktidar, yorum özne, yorum birey, yorum özgürlük ve yorumun kendimizi nasıl hissettiğimizle ilişkisine değinen edebiyatçı ve felsefeciler de az değil. Bunlardan belki de en bilinenlerinden birisi, **belirli bir zamanda hangi yorum geçerli olursa olsun her şey yoruma tabidir, yorum hakikatin değil gücün bir işlevidir**, dediği ileri sürülen Friedrich Nietzsche'dir. Bir diğeri ise, yorum özgürlük, yorum birey ilişkisi arasında enteresan bağıntı kuran ve **gerçekliğimizi kendimiz değil örüntüler aracılığıyla yorumlamak, sadece bizi daha bilinmeyen, daha az özgür ve daha da yalnız hale getirmeye hizmet eder**, diyen Gabriel Garcia Marquez'dir. **Yorum entelektüelin sanat üzerine intikamıdır**, iddialı cümlesini kurarak tartışmalara katılan Amerikalı deneme ve roman yazarı Susan Sontag, yorumun kavram ve söylem içeriğine bambaşka bir pencere açmaktadır. Bu tartışmalara, **sizi ateşli, umutlu, aktif ve saygılı kılan "yorum" doğrudur**, diyerek katılan Rumi (Mevlana) ise, yorum hakkında yorum yapılabileceğini göstererek tarafını belli ediyor.

Yorumlar aynı zamanda anlamsal çıkarımlardır. Okumaların anlam sürekliliğinin sağlanması için yararı muhakkaktır. Yazarın niyeti, yorum ve örnek okur arasındaki ilişkinin doğru anlaşılmasını Eco kadar önemsemeye gerek var mı bilmiyorum. Zira bu işe bu kadar kafa yoran Eco, **Yanlış Okumalar** diye kitap yazan biridir. Hakeza bilgi, bireysel çabalar ve grupsal etkileşimlerle elde edilse bile kültürel toplumsal bir fırsattır.

Yazın dünyası, Aristo'dan bu yana yorum üzerine kafa yormanın, anlamının, nitelemenin, metinlerin ve yazarlarının niyetini okumanın değişik biçimlerde tartışıldığı ve her seferinde yeni pencerelerin açıldığını biliyor, buna göre tutum alıyor. İnsanlığın evetleme ve değilme süreçlerindeki her bir yorumu, eylemlere yüklediği imleri, belli bir zamandaki ve zemindeki önermeleri, başka şeye dönüşen sözün ve davranışın belirliliği, yorumun içeriğine hep güç katmış, onu daha anlamlı ve imgesel hale getirmiştir. Aristo, **"Çünkü hiçbir şey ne belirsizdir ne de gelişigüzeledir,"** dediğinde belki de yorumun içeriğindeki bu derinliği gözler önüne sermek istemiştir. Unutmamak gerekir ki, her zaman olmasa da çoğu kere herhangi şeye değil demenin, evet demenin, herhangi şeyi önermenin, sözün içeriğinin ve niteliğinin ne olduğunu belirlemek, yorumun gücüne ve etkisine katkı yapar.

Umberto Eco'yla başladığım yazıyı, Aristo'nun cümleleriyle bitirmek istiyorum. **"Eylem her zaman bir başka şeye yüklenen bir imdir."**, **"Olanın olmadığını, olmayanın olduğunu; olanın olduğunu, olmayanın olmadığını öne sürmek olanaklı olduğundan, şimdiki zaman dışındaki zamanlar için de böyle olduğundan, evetlenmiş her şeyin değililmesi, değililmiş her şeyin evetlenmesi olanaklıdır. Öyleyse açık ki, her evetlemenin karşısında bir değilme, her değilmenin karşısında bir evetleme olur."**

(*)Stefan Collini, Cambridge Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı ve Entelektüel Tarih Profesörü ve Clare Hall fahri üyesi olan bir İngiliz edebiyat eleştirmeni ve akademisyenidir. [Vikipedi](#)

(**)Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, Aydınlanma eleştirilerini geleneksel Protestan Hristiyanlık ile uzlaştırma girişimi ile tanınan bir Alman reformcu ilahiyatçı, idealist filozof ve Yeni Ahit bilimcidir. [Vikipedi](#)

(***)(Geisteswissenschaften, Alman üniversitelerinde geleneksel olan felsefe, tarih, filoloji, müzikoloji, dilbilim, tiyatro çalışmaları, edebiyat çalışmaları, medya çalışmaları ve hatta bazen teoloji ve hukuk gibi bir dizi insan bilimleridir.) [Vikipedi](#)

Di binê siya îmaja Barbîe de rola huner, terbiyeta, perwerdekirina civatan

Mazhar KARA

Mazhar KARA

Kovara DENG

Destpêk

Ew hêza van a bêsinor ji kuderê tê nizanîm. Lê hinek civat hene ku her serkêşîya milêtinê dinê dikin. Sazîyan çêdikin, sazîyan belavdikin. Civatan dîzayndikin, diguherînin. Hinek gavan davêjin pêre diyayê dihejin. Lê ew bi xwe qet nahejin û leq li wana nakeve. Ku bihejin jî nakevin. Belê, ev rastîyeke dijwar e ku, hinek kes, hinek sazî hene ku, her gaveke wan, her berhem û afirandineke wan deng didin, pêl bi pê li seran serê dinê belavdibe û dibe rojeva serek. Civatên li rûzemîn ji nişkava bi tevahî xwe di nava sêra wê rojeva wan de dibînin.

Yek ji wan sazîyan jî Holîvûd (Hollywood) e. Ew Holîvûda bandora xwe bêtir li ser jîyana civakan a çandî dike. Lê sinorên wî hîn jî firehtirin. Li gel tesîra wîya li ser çand û hunera civatan, li ser ekonomîpolitîtika wan, ticareta wan, fantazîyên wan, cil û bergên wan, xwarin, vexwarin û lixwekirinên wan jî dike.

Di van rojên dawîn de du heb filmên sinemaya Holîvûdê bi hev re di rojekî de, roja 21. 08.2023 an li seranserê dinê derketine vîzyonê. Lê gengeşiyên di derheqa van herdu filman de berîya derketina wana, ketina wana vîzyonê destpêkiribû û rojewa civatên

li rûzemîn dagirtibû. Ew yek bi awakî ji me re jî bû rojev û bû babeta wê kurtenivîsê jî.

Felsefa guherîna û îmaj

Wek ku tê zanînê, felsefe lêgerîna zanînê, gera li rastîyê ye. Bê şik, gera li zanînê, li rastîyê kareke entelektuelîyê ye. Ew kar ne tenê karê ji bona debara jîyana rojane ye. Di hemîn demê de ew erk û xebata entelektuelîyê karê manedayîna hebûna mirov, manedayîna jîyaneke bi rûmet; kareke bi ehlaqî û karê kemilandina însan, cebirandina me-nevîyata însanan e jî.

Karê gera li zanînê, li rastîyê kareke pir bi zihmet, dijwar û bê dawî ye. Lewra dawîya heqîqetî jî tune ye. Bi pêşketina civakan, ya mirovatîyê re ew jî her diguhere. Wek mirov li çoleke bêdawî li dû şewla serabek bireve. Tu xwe digihîni encamek, merheleyek, dibê qeyê te xwe gîhand heqîqetê, ew bi dest xist. Lê gava li xwe vardiqilî dibîni destê te vik û vala ye û heqîqet jî gelekî ji te dûr e. Ji bo tu xwe bigihîni rastîyê, dibê tu bê sekn û bêhnvedanê her li dû wî/ê bîrevî. Ku bisekinî, ev reng û bengê xwe, kel û şemala xwe diguherîne û hetanî dawîya jîyanê ji ber çavên te wenda dibe, dûrdikeve. Ji guhertinê re sekan û bêhnvedan tune ye. Ew her diherike.

Tu hew dibîni ku ev li dereke dinê, di serdemeke dinê de, bi şekl û şemaleke cihê, bi zar û zimanêke taybet, bi şeweyeke balkêş dîsa ji nû ve dertê holê û kesên dinê, civakên dinê li dû xwe digerîne, dibezîne. Belê rastî her diguhire. Lê tiştê tucarî naguhire heye. Ew jî gere li zanîne, li heqîqetê ye. Ew gera, lêgerîn û teba bê dawî û bê sînor bi sewalên bê tirs û xof, bê dawî û bê sînor ve dimeşe.

Karê lêgerîna li haqîqetê ya mirov ji kûrahiya dîrokê de dest pêkirîye û hetanî roja îro jî hatîye û her berdewam e. Ev karê entelektuelîyê her babeta wêjeyê, babeta henû cûreyên hunerê ye jî. Dikarim bibêjim ku, şair bêtir di vê warî de diêşin. Lewra ji alîkî de karên wan jî, weka hemû karên fikir û ramanê karê filozofî ye. Ango, karê “filozofîyê” ne tenê karê şixulên “filozofên” navdarên di kûrahiya dîrokê de jiyana xwe domandin, gotina xwe gotin û çûne ye. Ew xilasnebûne, koka wana neqelîya ye. Ew warê lê wêje û huner hebe, li wêderî filozof jî henin.

Di serdema me de filozofên hemdem bêtir di qada wêjeyê û sînemayê de kareke, hevkarîyêke taybet dikin û bêtir jî di wê warî de afrenêr in, berhemdar in.

Di wan rojên borî de li seranserê dinê du heb filmên sînemayê bûne rojev. Di nava rojeva sîyaseta tund, şer, pevçûn, kuştin, mirin, birçîbûn, jarî, belengazî, qirêjî û germbûna dinê, bi kurtasî li gel rastîyên jîyanê yên tehl, du filmê sînemayê jî bûne rojeva mirovan. Ew rojeva cihê ji mirovan re dibê, ka serê xwe ji ber xwe derxin li rewşa xwe binhêrin. Hûn ji kuda tîn û bi kuda diçin? Sedemên wan derd û kulên we çi ne, ev jana we ji ber çi ye? Jarî, belengazî, feqîriya we ji kuda tê, di vê de para we çiqas e? Sedemên van şer û devên giran çi ne?.. Lewra felsefe bi sewalan dest pêdike. Civatên sewalên baş, di wextê de ji xwe û ji neyarên xwe dipirsin, her civatên xurt û bi rêk û pêk in. Sewalên bi rêk û pêk jî ew in ku, bi rêya wêjeyê, hunerên têne pirsînê.

Ew hêza wan civatên xwedî hêz û qeweteke bê sînor ji hunera wan, ji lêgerîna wana li zanîne te. Çevkanîyêke di ya wê hêza wan tune ye.

Belê, ev rastîyêk e û êdî rastîyêke pir zelal e. Bingeha pêşketina civatan, miletan pêşketina wana di warê lêgerîna rastîyê, pêşketina wana di warên pirskirina sewalê giran, pêşketin wan a di warê ilmê, zanîne çandê û hunerê de ye.

Herdû filmê ku bi hev re derketin pêş te-maşevanan, li seranserê dinê ketine vîzyonê yek jê filma BARBIEyê ya dinê, filma ofobiyografiya mucît û serkarê birêvebirina bomba atomê Rabert OPPENHEIMER bû.

Du filmên teknîka wan û babetên wan ji hevdû gelekî dûr di rojekê de, bi hevdû re ketin vîzyonê û di yek potakî de hatine nirxandinê. Filma Barbîe di nava rastîyên jîyanê û fantazîyên pembe, gîçik de diçe û tê. Lê hewl dide ku rastîyên jîyanê yên bi xof di bin muxa fantazî û mîstîzmê de veşêre û bala civatê bêtir bikişîne se pîvekên bedena mirov û jiyana ji rastîyên bi jan yên ji rastîyên jîyanê dûr. Filma Oppenheimer trajedîya mirovatîyê ya here mezîn tîne bîra mirovan. Loma herdu bi hev re têne nirxandinê.

Metafizîk, fantazî û rastîyên bi xof

Hinek civat, pirtir jî civatên Rojhilata Navîn ji rastîyên jîyanê direvin. Lewra ew rastî bi piranî tehl û tûj in. Civakên Rojhilata Navîn bi piranî ji ber êrişên tîrên rastîyên jîyanê yên bi jan direvin xwe bi kerb davêjin bi sîya mîstîzma metafizîkê. Bi temamî ruhê xwe ve teslîmên mîstîzmê dibin û bi wê mîstîzmê ve jana dilê xwe, tirs û hofa di ruhê xwe de kêm dîkin. Bi wê teslîmbûnê aqil bi piranî dikeve îstirehetê û ew sewalên reaksiyonên dijberîya sazîyên kevnar yên di derheqa heqîqetê de, di derheqa rastîyê de jî di dû kemek bédengiyê re diqedin.

Ne tenê civatên Rojhilata Navîn, li rojava jî gelek kes û civakên jîr û zana jî ji rastîyên jîyanê direvin. Pirên wan jî xwe davêjin bin sîya mîstîzmê û bi wî ve êşên xwe dikewînin. Yek ji wan kesên ku ji ber êşa rastîyên jîyan revî û xwe avêt bin sîya mîstîzma metafizîkê, yek jê mucît û serkarê û serkêşê proje û pêvajoya pêkanîna bomba atomê Oppenheimer

bû. Wî bi mîstîzma Hindûîzmê êşa ruhê xwe aşkir! Oppenheimer jî bi eslê xwe Yahûdî bû. Li li ser hesabê emperyalîzma Emerîqayê ew proje meşan û pê berê dîrokê guherî.

Oppenheimer fizîkzanek jêhatî bû. Di navenda rastîyên jîyanên de bi giranî roleke mezin leyîst. Li gor hinekan wî bi aqil û ilmê xwe ve qedera mirov, îstiqameta mirovatîyê û ya dîroka mirovatîyê guherand. Li gor hin kesan jî wî bi qabilîyeta xwe ya mezin ve birîneke mezin di dilê mirovatîyê de vekirîye. Ev gengeşî hê jî berdewam e û wê hê gelek dewr û zamanên dûr û dirêj berdewam be. Lê ev rastîyeke ku, bi rastîyên ilmê fizîkê ve li rûzemîn cehenem pêk anî. Mirovatîyê bi wê dehşetê ve rastîya bi xof jîya. Dehşeta rastîyê di siyaseta dinê de guhertineke berbiçav çêkir. Dibe ku, êşa vî rastîya dehşetrengîz ji mere zêde giran hat. Wî jî hewl da wî rastîya bi jan di bin mîstîzma Hindûîzmê de veşêre. Çiqas bi serket nizamim. Lê, wî bi wî kiryara xwe ya bêhempa ve rêyeke xweş, fireh û bê asteng li pêşîya rastîya emperyalîzmê û neolîberalîzmê vekir. Ev jî rastîyeke din e.

Di dû teqîna bomba atomê re, di du nalîna Hîroşîmayê û Nagazakîyê re rojnamevanek jî Oppenheimer dipirse ka ev di wê derheqê de çi difikire. Oppenheimer di derheqa teqîna bomba atomê re, ji Bhogavad Gîta (Pirtuka bingehîn a bawerîya Hîndûîzmê) gotîneke deynkiribû û wiha gotibû; “Niha ez bûme mirin, bûme ew kesê ku dinê têkbir.”

Fîlma Barbîe

Fîlma Barbîe jî wersîyonên xwe yên berê niha hatine çêkirinê çihê ye. Di filmê de Barbîe jî ji mala xwe, ceneta xwe ya îdeal a fantastîk tê qewirandinê. Car carna bi rastîyên jîynê ve rû bi rû dimine û di derheq wan de çend sewalan dike. Weku, di mîtolojîya Îstamîyetê de Adem û Hewa ji cinetê têne avêtin ew jî wisa têne avêtinê. Di dû re Barbîe bi rastîyên jîyanê yên teng, tal û bi xof ve rû bi rû dimîne.

Barbîe di neqeba rastîyên jîyanê û fantazî û metaforên fantastîk de dimîne, pê dêşê. Wê

çaxê, wek keç û jinên taxên feqîr û hejaran bi xeyalên pîvanên bedewîya Barbîe, jîyana mankenên li bernama paparazî de dimîne. Mejûyê wê, ruhê wê diçeliqê, serûbin dibe.

Lê, gava mirov li tevahîya filmê dinhêre, ew ji dil naxwaze perda pîvekên bedewîya Barbîe û fantazîyên wê ji ser rastîyên jîyanê rabike. Çend sewalên balkêş di filmê de cih digirin. Lê, ev tucarî bi cesaret, bi sewalên bingehîn nake, û muxa li ser rastîyan belav nake, ranake. Lewra, di serdema me de pîrs û pisgirêkên mirovatîyê gihîştine asteke wisa ku, di binê pîvekên bedewîya Barbîe û di bin metafor û fantazîyên Barbîe de nayêne veşartinê. Ji xwe derdeke endustrîya Holûvûdê ya wisa jî tune ye. Ev her karên xwe yê esasî dike. Dixwaze civatê di bin mûxa fantazî û meteforada bike xewê, bala wan jî rastîyên civakê yên bi zor û çaraserîya wan a rasteqîn dûrbixîne.

Belê, rastîyên me yên civatî yên here bi xof in. Neyarên me jî dixwazin me di nava fatazîyên wek yên Barbîyê de serê me tevlihev bikin. Keç û xortên me xwe li pîvekên Barbîe binhêrin û xwe li gor wan pîvekan di çav re derbazbikin, di jîyana xwe ya rasteqîn de li wan pîvekên dûrê rastîyê û heqîqetê pêk bînin. Lê ew pîvek ji pîvekên me yên civatî dûr in û di bin mûxa fantazîyan de nayêne veşartinê. Ew bombardimana çanda Barbîe li taxên me jî xort û kecên ciwan defdide nava bunalimeke xedar. Ruhê ciwanên me jî di navbera fantazî û metaforên Barbîe û rastîyên me yên bi xof de dihincire, birîndar dibe. Ev hincirandina ruh û mejî ciwanên me jî rastîyên jîyê, her wiha li lêgerîn û xebata ji bo çareserkirina wan a rasteqîn dûrdixîne.

Belê, di vê fîlma Barbîyê de, bi çend sewalên tirsok yên di vê derheqê heqîqetên de jî di çend sahnên kurtik de henin ku. Barbîe wana bilev dike. Lê ew tucarî sewalên ku dikarin sazîya çanda Barbîe bihejinîn napirse. Ew erka îmaja Barbîe li seranserê dinê, bi rê û rêçika hûnerê (wêje, sînema, animasyon, xêzefim, rêzefilm û hwd.) ekonomîpolitîka neo lîberalîzmê ye.

Barbie berhemeke ticaretê ye. Hûner jî civatê ji bo bikaranîna wan objeyên ticaretê amade dike, perwede dike. Çanda xerckirin wan objeyên ticaretê û îsrafê li seranserê dinê, bêtir ji di nava civakên jar û perîşan de belavdike. Loma, Barbie di vê filmê de jî, politikayên neoliberalîzmên ji kûr de rexne nake. Tenê dixwaze bi mak-yajê rengê wî biguherîne û wê rastîya bi xof di di bin mûxa fantazîyan de veşêre. Lê bi ya min nikare wê armanca xwe ya sereke bi serfirazî jî pêk bîne.

Lê, bi ya min ew film hinek rastîyên di kurahiya rihê însên de eşkere dike. Ew di wê warî de serkeftî ye. Dide xwîyanê ku, mirov di bin rewşên dijwar de, di bin tesîra şert û mercên here hişk, xedar, bi aloz û dişwar de jî gelek fantasîyên here biriqî, biriqoqî di nava rihê xwe de dihewîne, diafrîne.

Dû fim û rastîyek

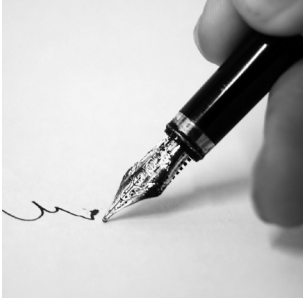
Me qala du filmên Holûvûdê kir. Ya yekê; filma Oppenheimer e. Derhenêrê filmê Christopher Nolan e. Di sala 2023 de hatiye kişandinê. Tewra filmê Dram e. Seraktor: Robert Muphy e.

Filma duduyan; filma Barbie ye. Derhenêrê filmê Greta Gerwîng e. Beşa filmê; romantîk kmedî ye.

Rastîyan wan filma ewe ku, herdû jî bi serê xwe di bazara hunerê de xwedîyê cîyekî girîng in. Patrojên wana tede perekî baş karkirin. Gelek obje û berhemên bi îmajê Barbîyê ve hatine xemilandinê careke dinê di bazara rûzemîn de bûne rojev û baş tene firotanê. Lewra ew bi îmajê wê filmê ve ji nuve hatin biriqandinê.

Ya me dêşîne jî ew e ku, ew birq û biriqandin çavên zar û zêçên me jî diqêşînin.

Ekosistem tahribatının tarihsel süreci

Araj SEZGİN

“İnsanın doğa ile mücadelesi bazen doğa ile savaşa dönüşebilmektedir”

Araj SEZGİN

Kovara DENG

Birinci bölüm

Bu yazımızda; ekosistem/ yaşam alanı/ çevre tahribatının tarihsel, ideolojik ve ekonomik boyutlarını bilgilendirmek/ bilgilenecek amaçlı olarak paylaşmayı düşünüyoruz. Bu konulara açıklama getirmeye çalışırken, savaşın, sanayinin ve insanların sebep olduğu afetler (felaketler) ile beraber doğal afetlere de yer vermeye çalışacağız. Tabii ki bunun toplumsal boyutlarını (toplum ve ekoloji diyalektiği açısından da) ekolojik toplum anlayışını kısmı olarak paylaşmaya çalışacağız. Yazı konumuzu genel olarak Türkiye ve Kürdistan coğrafyaları üzerinden açıklamaya çalışacağız. Bir diğer yazı konumuzda barajlar ve sınırlandırılmış / sınırları aşan akarsular olacaktır.

Kavramlar

Ekoloji: yaklaşık 16 bilim dalı ile iletişimi olan bir bilim dalıdır.

Ekosistem: ezelden gelip sonsuza doğru evrilen süreçtir (ekosistemler topluluğudur).

Yaşam alanları: Habitatlar, her türlü popülasyonların yaşam alanlarıdır.

İnsan Ekosistem: İnsanlar ekosistemlere bilinçli, planlı, sistemli olarak müdahale edebilen yegane varlıktır.

Toplumsal ekoloji: Ekolojik toplum, toplumun (insan) ekosistemler ile ahlaki ve tinsel / manevi bağının olması anlayışı (ideolojisi)dir. İnsan doğa ilişkisi, İnsanlar ne zaman ki beyin (düşünce) ve elini beraber kullanmaya başladı ise o zaman doğa ile dolayısıyla ekosistemler üzerinde tahakküm kurmaya başlamıştır. Özellikle neolitik sonrası besin ve enerji zinciri üzerinde gözle görülür bir şekilde artış yaşanmaya başlamış ve günümüz sonuçlarının temeli daha o zamanlarda belirlenmiştir/ atılmıştır.

İnsan doğa arasındaki mücadelede neolitiğe kadar olan süreçte ihtiyaca göre (artık değerinin çokta yerleşmediği) ekosistem de besin ve barınma ihtiyacının karşılanması gerçeği mevcuttur. İnsanlar beden dışı organlar kullanabilen yegane varlıklardır. Beyin ve el birlikteliğini daha fazla ilerlettikçe, taşları sivrilterek ve kırarak ağaçları sivrilterek ilk silahları geliştirip diğer varlıklara karşı kullanabilme ve mücadelede başarı sağlama gerçekliği mevcut hale gelmiştir. Avcılık ve barınma ihtiyacı doğaya ilk müdahaledir.

Neolitik ‘te insanın doğa ile mücadelesi

İnsanların klanlar halinde yaşamaya başlaması ile beraber insanlar beden dışı organlarını geliştirmeyi daha hızlı bir şekilde arttırmaya başlamıştır. Buna en iyi örnek, savaş ve tarım araçlarının geliştirilmesidir. Bu da beraberinde doğa üzerindeki tahakküm ve tahribatı arttırmaya başlamıştır. Maden arama (gümüş, bakır, tunç, demir vb.) maden bulma ve işleme savaş ve tarım araçlarında moda mod Bir artış başlamıştır. Toprağı daha fazla işlemeye başlamış, suların akış yönleri ve doğal sekresyonuna müdahaleler artmış dolayısıyla insanlar için savaşta üstün gelme başarısı ve gıdaya ulaşmanın kolaylaşması beraberinde doğadaki tahribatının da temellerinin atılmasının başlangıcıdır.

Yaklaşık 5000 yıl öncesinde taş ve ağaçlardan geliştirilen silahlar, dövme demir elde edilince metal savaş araçları halini aldı ve savaş sanayindeki ilk adımlar atılmış oldu. “Tanrı adına, devlet adına, kral adına ve şef adına ve mabet adına” sınır tanımayan, ahlak bilmeyen her türlü zülmün toplu ölümlerin olduğu savaşlar başladı. Bundan sonra insanın doğa ile olan savaşı insanın insan ile olan savaşına dönüştü. Ve doğa/ ekosistem (çevre) tahribatı da aynı oranda hata daha fazla artmaya başladı.”

İnsanlar doğayı bir savaş aracı haline getirmeye başladılar. Yüksek yerlere kaleler, ırmak ve sulak alanlara yerleşme ve hayvanlardan savaş araçları oluşturmak gibi (savaş arabaları, deve ve filler vb.). Günümüzde ise nükleer ve kimyasal silahların geliştirilmesi için için kurulan santraller bunların atıklarının oluşturduğu korkunç radyoaktif serpinti vb. Kirlilikler ile beraber kullandıkları zaman da ki korkunç tahribat ve her türlü canlının yaşamını yitirmesi de cabası. Kısaca üç başlıkta savaşın ekosistem ve doğaya zararını irdeleyelim:

1. Savaş öncesi hazırlıklar, savaş öncesi her türlü atık (maddeni atıklar, nükleer atıklar, radyoaktif serpintiler, radrasyonel kirlilikler, vb). Tatbikat alanlarının oluştu-

rulması ve atık depolama (bu alanlar genelde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden seçilmektedir).

2. Savaş esnasındaki tahribatlar; kimyasal, biyolojik, fizyolojik (hipersonik) silah kullanımı ve denemelerinin ormanlar ve diğer canlılar üzerindeki etkileri.

3. Savaş sonrası tahribatlar; mayınlar, doğada serbest kalmış savaş atığı patlayıcılar nükleer ve kimyasal patlayıcıların tüm ekosistem ve insanlar üzerindeki uzun süreli etkileri (serpinti kirlilikler; Hiroşima Nagazaki, Halepçe, Çernobil vb). Toprağın suyun ve havanın uzun süreli kirliliğinin yarattığı korkunç kirlilik.

“Dünyada çok korkunç şeyler var, ama en korkuncu insanlardır”.

Görüldüğü üzere savaş en büyük ve en korkunç ekolojik tahribatının sebebi ve kaynağıdır. İnsanın varoluşundan sanayi devrimine kadar olan ekosistemdeki tahribat sanayi devriminden günümüze olandan daha azdır.

İkinci Bölüm

Sanayi devrimi ile birlikte ekosistem kapitalist devletli sistemlerde üç temel sebep ile tahrip edilmeye başlamıştır:

1- Tarihsel boyut: Devletli sistemler yerel halkların tarihi değerlerini yok ederek toplumsal ve tarihi dayanaklardan, kimliğinden, kültürel alt yapılarından ayrılarak bir asimilasyon aracı olarak görmüşlerdir. Tarihsel değerleri yok edilen yerel halklar, doğa ile bütünleşmiş bin yıllardan günümüze uzanan yöresel kimliğine, kültürüne, mücadele yol ve yöntemine yabancılaşır. Toprağına, suyunu, tarihine, kültürüne sahip çıkamaz hale gelir. ABD’de kızilderililer, Avusturalyada Aborijinler, Suriye, Irak, İran, Türkiye’de Kürt’ler vb.

2. İdeolojik boyut: Tarihsel kökenleri yok edilmiş halklar geleneklerinden ve değerlerinden ve kimliklerinden soyutlanınca yaşadığı yer artık anlamını yitiren bir top-

rak parçası, akıp giden bir su, maneviyatını yitirmiş yaşam alanlarıdır. Devletli sistemlerin artık istediği gibi hiçbiri karşı mücadele ile karşılaşmadan kolayca elde edebileceği ve kullanabileceği bir rant alanı, asimilasyonu tamamlanmış, zihni esir alınmış , devletli sisteme entegre olmuş bir yerel halk artık sınırları içinde yaşadığı devletin bir aracı haline gelmiştir.

3- Ekonomik Boyut: Devletli sistemler, yerel halkların yaşadığı yaşam alanlarında artık doğanın ve insanın arasındaki manevi ve ahlaki ilişki zincirini parçalamış, halkı birbirinden ayırmış toprağı, tarihi, suyu, kimliği ve kültürü için mücadele edemeyen bir insan yığını meydana getirmiştir. Tüm bu bölgelerdeki yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynaklarını istediği gibi sömürebilecek her türlü ekosistem (çevre) tahribatını gerçekleştirebilecek imkan ve olanaklara sahip demektir. Bir karşı mücadele yoktur. Uluslararası kompradorlar ve şirketler vardır. Yerel halkın muhatapları yoktur. Kime karşı nasıl bir mücadele geliştireceğini bilememektedir.

Devletli sistemler, ekolojik tahribatları gerçekleştirebilmek için 3' lü bir saç ayağı kullanmaktadırlar:

- 1- Merkezi hükümetler,
- 2- Yerel yöneticiler,
- 3- Şirketler.

Merkezi hükümetler genellikle uluslararası komprador ve çok uluslu şirketlerin yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin/ kaynaklarının sömürülmesi için gerekli yasaları çıkarırlar. Veya yasal düzenlemeleri yaparlar. İhale yasalarını buna uyarlarlar. Çevre mevzuatlarını buna göre düzenlerler ve o ülkenin güvenlik görevlilerini de bu şirketlere koruma olarak verirler. Böylece yerel halklar ile kendi evlatları güvenlikçiler karşı karşıya getirirler.

Üçüncü Bölüm

Devletli sistemler; çeşitli uluslararası birliktelikler geliştirerek (BM, AB, NATO, vb.) dev uluslararası şirketlere kolayca sömürüle-

cek yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynaklarını peşkeş çekmek için çevre koruma yasalarını kendilerine uygun hale getirirler. Bunun için genel geçerli ÇED raporları düzenlenir. Bu ÇED raporlarını düzenleyen bilirkişilerin ücretleri çalışma tamamlana kadar yine aynı şirketler tarafından ödenir. Raporların kriterleri genellikle; 1- Risk Analiz raporları 2- Maliyet analiz raporları olarak düzenlenir. İki rapor içinde geçerli olan, toprağın, suyun ve havanın ne kadar kirlendiği ve ne kadar canlılığının olumsuz etkileneceği değildir. Maliyet ve risk analiz raporlarında maliyet ve kar-zarar oranı önemlidir. Örneğin, Abdullah Gül Cumhurbaşkanlığının son aylarında bir çevre mevzuat değişikliğini onayladı. Buna göre, kısaca, devletin stratejik çıkarları ve kamunun yüksek menfaatleri söz konusu olduğunda ekosistemin (çevrenin) tahribatının önemli olmayacağı yönünde idi.

Doğaya müdahalenin yarattığı temel alanlar/ problemler

1- Enerji piramidi

Aşağıdan yukarıya doğru etkileşim, hava, su, toprak kirliliği, bunun sonucunda; 1- güneş ışığına ulaşamamak, 2- canlı sayısında azalma, 3- tür sayısında azalma, 4- atık oranının artması, 5- iklim değişikliğinin gelişmesi sonucunda meydana gelen doğal olayların artması vb.

2- Besin Zinciri

Üreticiler, toplayıcılar, ayrıştırıcıların, besin ve enerji zincirindeki bozulmalar sebebiyle canlı yaşamı ve düzeni bozulur. Salgın hastalıklar başlar, aşırı avlanma ihtiyacı başlar, iklim şartları değişir (kuraklık, don, sel, deprem, fırtına, kimyasal, biyolojik ve nükleer kirlenmeler), başlar. Tüm canlılar için zorunlu göç olayları başlar (doğal afetler, savaşlar ve yoksulluk).

Günümüzde hem enerji hem de besin zincirindeki kırılmanın en büyük sebeplerinden biri savaşta üstün gelme adına gerçekleşen çevre/ ekosistem tahribatlarıdır. Savaşın ekosistem üzerindeki etkilerini üç katagoriye ele alabiliriz:

- 1- savaştan önce,
- 2- savaş esnasında,
- 3- savaş sonrası

Bu konuları yukarıda detaylı irdelemeye çalışmıştık.

Türkiye’de ekosistem/çevre tahribatları

Türkiye’de hükümetlerin planlı ve programlı olarak en büyük ekosistem tahribatları; kömür ocakları, termik santraller, maden arama ve tabiki güvenlik amaçlı barajlar ve HES’ler vbleridir.

Biz GAP projesi gerçekliğinde hükümetlerin genel bakışları ve amaçları örneğini detaylandırarak yazımızın amacına ulaşmaya çalışalım.

GAP Projesi

Şark Islahat Planı’nın, Meccburi İskan’ın amacı bir kırsal alandaki nüfusu azaltmak ve köy nüfusunu kentte yerleştirmektir. İşte burada, Güneydoğu Anadolu projesi devreye girmiştir. Kır nüfusunu azaltma kentte ikamete zorlanan nüfusu daha kolay asimile etmek için büyük bir alt yapı oluşturmaktadır.

Tabii ki GAP projesinin amacı sadece bu değildir. Sınır aşan suların kontrolü, enerji kaynaklarının kontrolü, hükümetlerin kendi yandaşlarına rant alanlarının sağlanması (kendi zenginini yaratma), politik açıdan komşularına üstünlük sağlamak (dönemsel olarak suları kontrol ederek komşularına politik amaçlarını kabul ettirmek), vb.

Amaç ve hedefleri gerçekleştirmek. Burada enerji konusunu temel ihtiyaç ve zorunluluklar açısından ayrıca irdelemek gerekir. İnsanların temel ihtiyacı olan gıdaya ulaşmak ta dahil olmak üzere her türlü üretim için

vazgeçilmez temel kaynak enerjidir. Enerjiye ulaşmak adına insanlar devletler eli ile her yolu kendine hak olarak görmektedir. Doğayı tahrip etme, yakıp yıkma ekolojik soykırıma uğratan bir zihniyette sahiptir. Doğayı bu kadar tahrip etmenin bedelini hem enerji zincirinde hem de besin zincirinde kırılmaya sebebiyet vermektedir. Bu da beraberinde bu günkü tahmin edilemez sağlık problemlerini beraberinde getirmektedir (kirlenmiş su, kirlenmiş hava ve kirlenmiş toprak).

Doğayı her türlü tahribata maruz bırakmanın kaynağını bazen enerjiye ulaşmak, bazen savaşlarda üstün gelmek, bazen ekonomik çıkarları arttırmak, bazen politik avantajlar sağlamak adına yapılmaktadır. İşte, Türkiye’de de yukarıda sıralamaya çalıştığımız sebepler de dahil olmak üzere birçok tali sebepler de vardır.

Tamamlamak adına.

Devletli sistemler, yukarıda açıkladığımız çeşitli sebeplerden kaynaklı doğayı kendi çıkarları için bilinçli, programlı, isteyerek doğayı yıkıma uğratmaktadır. Bunu yaparken de anayasa ve yasalarını buna uyarlamadılar. Bazen devletler kendi yasalarını bile doğayı koruma ihtimali varsa uygulamakta imtina etmektedirler. Bunun örneklerini çokça göstermekteyiz. Örneğin, ormanlar yanarken veya yakılırken yasalar uygulanmaz, toprak kirlenirken toprak yasası uygulanmaz, su kirlenirken ve bir pazar malı haline gelirken/ getirilirken su havzalarını koruma yasası uygulanmaz vs.

Yapılacak şey toprağına, suyuna, havasına, kimliğine, kültürüne ve tarihine sahip çıkmanın yol ve yöntemini bulmaktır ve tüm halkların birlikte mücadele etmesidir.

Mam li Şam - 3

Elî ŞEMDÎN

Elî ŞEMDÎN

Kovara DENG

Çandar: Dilxweşbûm bi dîtina Mam Celal

Paş ku Mam Celal ji Kurdistanê vegeheriya bû Şamê di sala 1972 de, ew di navbera Şamê û Qahîre û Beyrûtê de hatûçû dikir, û li wir berdeham bû ta ku ji Şamê vegeheriya bû Kurdistanê Iraqê di sala 1977 de, ji bo ku serpereştiya şoreşa nû bike ku di sala 1976 de li çiyayê Kurdistanê hatibû vexistin, û ew hersê paytext bûbûne gorepana serekî ku Mam Celal xebata xwe ya dîblomasî tede bi rêve dibir û berdeham dikir ji bo pirsra xwe ya netewî bide nasîn û zelal kirin, û ji bo çalak kirina rola xwe ya siyasî di navenda Erebi de û ji bo saxkirina kesayetiyê xwe ya karêzmî ku geşbûna wê hinekî kêmbû di nivê dawî de ji salên şestî bi sedema wê parçebûna ku di Partiya Dîmoqrata Kurdistan de rûdabû.

Êdî Mam Celal rola xwe ya siyasî hin bi hin vegeherand û xurttir kir, û pêwendiyên xwe di navenda Erebi de bi astekî bilindtir û bi hêztir sax kiribû, û ji bilî vê yekê jî, ew salên di navbera 1972- 1977 de, ku di nav wan hersê paytextan de derbas kiribûn, bûbûn mîna derfeteke dîrokî ji bo avakirina pêwendiyên bi hêzên çeprew û serkirdeyên wan re di navçeyê de, û dîdara wî li gel têkoşerê Turkî yê pêşverû Cengîz Çandar, ew jî derfeteke zêrîn bû ku di dawî de Mam Celal bi rîya wî gihiştibû cem

serokê komara Turkî Turgut Ozal û li gel wî kar kiribû ji bo sazkirina pirojeya aştiyê di nav wî û Rêberê Partiya Karkerê Kurdistan Ebdule Ocelan de, û di encam de ragihandina yekemîn agirbesta dîrokî di navbera herdu aliyên de di 16.3.1993 de.

Çandar gencekî nûhatî bû dema ku wî sînore Turkiya bi qaçaxî derbas kiribû û hatibû Sûriya, û bi sedema êrişên li dûv hev yê girtin û binçav kirin û zîndanî kirinê reviya bû, ew kiriyarên ku li Turkiya dest pê kiribûn di encamê wê kodeta leşkerî ku di 12.3.1971de, li wir rûdabû, û di dawî de Çandar bû yek ji navdarên nivîsandinê û nivîskarê goşeyên rojname û kovarên bi nîrx mîna NiwYork Taymiz, û bû rawêjkarê siyasî yê Turgut Ozal, û piştî bû rawêjkarê Receb Teyib Erdogan jî, û di seranserê jiyana xwe de Çandar her alîgîrî bi hêz bû ji bo milletên bindest û bi taybet ji bo milletê Kurd, û her dijberê dijwar bû ji rêjîmên dîktorî re, û di pêşîya wan de rêjîma Sedam Husên, û hevdîtina wî li gel Mam Celal derfeteke giring bû ji wî re, ku wê hevdîtîna roleke mezin listibû di guhertina arasteya jiyana wî de, û di vê derbarê de Cengîz Çandar di pirtûka xwe de ya bi navnîşana "Şemendefira Mîzobotamiya ya bilez", dibêje: "Kurdên Sûriya li Beyrûtê ez bi Mam Celal dame nasîn, ew rêberê Kurd ku vê dawiyê bûbû

yekemîn serokkomarê helbijartî li Iraq, û min jî ji aliyê xwe ve piştî çend salan ev serkirdeyê Kurd yê Iraqî bi serok komarê Turkî Turgut Ozal re, dabû nasîn, êdî Turkiya têgihîşt ku ew nikare sînoran derbas bike û deriyên li ser Rojhilata Navîn veke eger ne bi riya Kurdan be, û eger ne bi rûbirû bûna dîrokê be.”

Bi vî şeweyî Cengîz Çandar temaşeyî pêwendiyên xwe dike li gel Mam Celal, ku pîrsa Kurdî xala serekî ya hevbeşe bû di nav wan de, û helwîsta wî zelal dibe derbarê pêwistiya çareserkirina vê pîrsê, ne bi tenê ji ber ku pîrseke giring û yasayî ye, lê ji ber ku ew dergehê serekî ye û Turkiya nikare ji bazinê xwe yê teng û kujinde rizgar bibe, û derbasî Rojhilata Navîn bibe û xewna xwe ya osmanî cîbicî bike eger vê pîrsê çareser neke, û Çandar wê kilîla zêrîn bi hûrî destnîşan dike ku bi wê kilîlê vî derî veke, ew deriyê ku ta vê çaxê di ruyê vê pîrsê de bi destê hasinî her girtî maye, û ev kilîl Celal Talibanî bi xwe ye ku wî li Beyrûtê yekem car Çandar dîtiye bi riya dostê xwe yê hevbeş Ebdul Hemîd Derwîş, û ev derfeta dîrokî bi xwe bû ku Çandar li ser axiviye di pirtûka xwe de ya bi navnîşana “Şemendefira Mizobotamiya ya bi lez” de, û gotiye ku vê derfetê rolek listiye di guhertina arasteya jiyana wî ya siyasî û ragihandinî de, û dibêje: “Eger kesek hebe ku rolek listibe di jiyana min de bê ku haya wî jê hebe, û me di seranserê çil salî de hevdû nedîtibe, ew jî Ebdul Hemîd Derwîş e, ku ew yek ji kevintirîn serkirdeyên tevgerê ye.”

Çaxê ku Mam Celal li Beyrûtê bû, heryek jî Ebdul Hemîd Derwîş, û Cengîz Çandar, jî li wir bûn, lewma carekê Hemîd Derwîş pêşniyarî dike ji Çandar re, û jê di pîrse: “Tu dixwaze Mam Celal bibîne û xwarina taştê li gel wî bixwe?” Çandar di wê pirtûka xwe de (Şemendefira Mizobotamiya ya bi lez), dibêje: “Bi rastî ez gelekî dilxweş bûm û hêriz hatin min çaxê min ev pêşniyar bihîst û min xwest zû vê kesayetiya cihanî binasim û xwarina sibehê jî li gel bixwim.” Êdî Ebdul Hemîd Derwîş di meha nîsana sala 1973 de, wî dibe mala ku Mam Celal lê dijîya, ku dikeve nêzîkî “Guorepana Sor, û piştî ku derbasî hundir dibin çavê wî bi kesekî bejin dirêj û xweşik û simbêl mezin dikeve, û ew kes bi nazîkî û bi

bêdeng li ser kursî rûnişt bû, Çandar goman kir ku ew Mam Celal e, û di wê çaxê de kesekî din jî hebû her serê kêlîkekê dihat ji Çandar dipîrsî: Ti hêkan çawa dixwê? Lê Çandar bi xwe her dixwest wî kesê li teniştê li ser kursî rûniştî bû nasbike, ji ber ku Çandar goman dikir ew kesê rûniştî li ser kursî ew bi xwe Mam Celal e, û ewê ku dihat ji Çandar di pîrsî li ser şeweyê çêkirina hêkan, qelandî yan kelandî dixwe? Çandar ew ji ser çavê xwe dikire der û jêre digot şeweyê çêkirina hêkan ku dixwaze, û Çandar li gel wî kesê ku li teniştê wî rûniştî bû bi Erebi diaxivî, lê wî kesî qet bersiva wî neda û lê venegerand, û piştî xwarin hazir bû bangî Çandar kirin û ew birin ser mêza xwarinê, Çandar jî bangî wî kesê li ser kursî bê deng rûniştî bû ji bo li gel wî were ser mêza xwarinê, lê dîsan deng jê nehat û neçû ser mêza xwarinê, Çandar ji xwe di pîrsî: ‘Ev çima nehat ser xwarinê?’ Ma ne ez hatime li gel Celal Talibanî xwarinê bixwim? Çima ew bi min re nehat?’ Di dawî de Çandar nasdike ew kesê ku hêk jêre amade dikirin û bi inglîzî ligel wî di axivî ew bi xwe rêberê Kurd Celal Talabanî ye.

Çandar dipîrsê: “Baş e, ewê dinê kî ye ku li ser kursî rûniştî maye?” Mam Celal bersiva wî dide û dibêje: Ew pasewanê min yê taybet e, û ew nizanê ne bi Erebi û ne jî bi inglîzî biaxive, ew tenê bi Kurdî diaxive” û wî ji ber vê yekê bersiva Çandar nedida, êdî ev buyer bûbû nûkteke xweş û watedar li ser dilxweşî û ruhê mirovatîyê li cem Mam Celal, meger ew nukte li ser wî bixwe be jî, mîna ku nivîskarê rojnameya Şerq El’ewset Xalid Qîştîni, di gotara xwe de nivîsiye, ya bi navnîşana “Dema ku Kurd qerfan bi hev dikin” dibêje: “Fexameta serok Celal Talabanî nukte tomar dikirin, û bi germî li wan guhdar dikir, û dihat gotin ku wî nukte ji kesên nêzîkî xwe re digotin, meger ew nukte li ser kesayetiya wî bi xwe be jî.”

Dengê Iraqê Ji Şamê

Piştî windabûna wan derfetên ku hatibûne peydakirin ji bo ku şoreşa Kurdî şerê xwe li dijî rêjîmê berdeyam bike, û piştî şikestina wan he-wildanên ku dihatin kirin ji bo têkbirina rêkeftina 6.3.1975, ku li Cezayirê hatibû imzekirin di navbera herdu rêjîmên Iraqî û Îranî de bi mercê ku Îran alîkariya xwe bi şoreşa Kurdî re bide se-

kinandin, êdî serokatiya şoreşê ragihandibû ku şoreş hilweşiya û nema, û di encam de ji Kurd li Kurdistana Iraqê li ber xerabtirîn du riyan hatin rawestan, ew jî: Yan divabû pena xwe bibin nav xaka Îranê û bibin penaber, yan jî divabû xwe radestî rêjîma Iraqî bikin, û di wê çaxê de Mam Celal jî li Şamê bû, û wî hemî pêwendiyên xwe yên herêmî û navdewletî bi kar anîbûn ji bo ku karibe hinekî qebareya vê kareseta ku hatiye serê miletê Kurd li Kurdistana Iraqê sivik bike, û ji bo parastina hestê berxwedanê û berdewamiya şoreşê.

Gelek derfet û destpêşxerî di vî warî de hatin pêşkêşkirin, û bi taybet ji aliyê her yek ji Mûemer Qezafî, û Hafîz Esed, û Enwere Sadat û Yefxînî Birîmakov ve, û ew derfet tev diketin qazanca berdewamiya şoreşê de, li dijî rêjîma xwînmiy ya Bexdadê, û ewan aliyan amadekariya xwe nişan didan ji bo pêşkêşkirina hemî rengê piştgîrî û alîkariya diravî û moralî û çekdarî, lewma serokê Libî Mûemer Qezafî, çaxê ku wî Mam Celal dit jêre amadekariya xwe dabû nişandan ku alîkariya wan ya diravî ya pêwîst bike ji bo berdewamiya şoreşê li dijî rêjîma Sedam Husên, her wiha serok Hafîz Esed jî çaxê ku li gel Mam Celal civiya bû soz dabû ku çek û teqemenî ji wan re bide peydakirin, û rê bide wan ku navendên serbazî û baregehên xwe li Şam û li Qamişlo û Dêrikê, bidin vekirin, û dergeh jî hatin vekirin li ber hatina serkirdeyên wan yên siyasî û serbazî ku serbest werin nav xaka Sûriya, û Soviyêt bi xwe jî bi lez pêwendî bi Mam Celal re kirin û ew xwestin Mosko û soz dane wî ku wê alîkariya wan bikin eger şer li dijî rêjîma Bexdadê berdewam bikin, û Mam Celal Yefxînî Birîmakov jî dit ku wê çaxê peyamnêre rojnameya Piravda bû, û di vê derbarê de Mam Celal di pirtûka “Defterên Şoreşa Kurdî û Iraqê” de, dûpat dike û dibêje: “Dema ku min Birîmakov li Beyrûtê dit, wî ji min xwest ku em di şerde berdewam bin, û xwe radestî daxwaziyên şahinşah nekin, û got ku tevgera Kurdî eger xwe radest bike wê li ser xwe tomar bike ku ew tevgera noker û paşko ye, û bi saya berxwedana we, em dikarin êdî navcîtiyê bikin di nav tevgera Kurdî û Bexdadê de.”

Tevî ku Mam Celal wê çaxê hiç partiyeye siyasî bi rêve nedibir, û hiç postekî wî di rêveberiya şoreşa Kurdî de tunebû, jî bilî ku ew

bi tenê endam bû di ofisa karûbarê erebî de li Beyrûtê, lê tevî wê jî wî hest bi pirsîyaretîya xwe ya dîrokî dikir, û bi dûrbînî ew buyer û pêşveçûn dixwendin, lewma wî biryara xwe ya çarenivîs da û di demeke kin de karibû arasteya buyeran bide guhertin, ew jî dema ku li Beyrûtê di 27.3.1975 de ragihand, û biryara berdewamiya berxwedanê û dirêjedan bi şoreşa Kurdî dabû li dijî xwînmiyên Bexdadê, û soz dabû ku ew di nêziktirîn dem de vedigere Kurdistana Iraqê bi armanca gurrkirina hestê şervanan û geşkirina moralê wan, û tiştê ku bêtir ew handabûn li ser vê hingavê agahdariya wî ji wan çalakiyan re ku Tevgera Rencderên Kurdistanê, dest bi wan kiribû û amadebûna wê tevgerê ji bergirî û berxwedanê re li hundirê Kurdistana Iraqê, ku bi dehan kadirên wê hatibûn bi darvekirin di zîndanên rêjîma xwînmiy de li Bexdadê, mîna Şîhab Şêx Nûrî, û Enwer Zorab û Ceifer Ebdul Wahid, ku Adil Murad di pirtûka “Yaranê Tuleytila” de, ew dabûne bi navkirin mîna: “Dînemoyê şoreşa nû...”

Bê goman helwestên posetîv yên her yek ji Mûemer Qezafî, û Hafîz Esed, û piştgîriya wan ya diravî û çekdarî ya bê sînor ji Mam Celal re, roleke vê helwestê ya serekî û çarenivîs hebû di guhertina arasteya berxwedanê ber bi piştgirêdana bi Esed û Qezafî û Soviyêt ve, li şûna piştgirêdana bi Şahinşahê Îranê ve ku hêviyên şoreşa Kurdî beravêti kiribû û xiyaret lê kiribû di qonaxeke tirsnak û hestiyar de ji têkoşîna wê ya rizgarîxwaz, û bi taybet xwendina Mam Celal ji helwesta li gel Hafîz Esed li ser bingeha nakokiyên tayifî û netewî û dijberiya îstiratîcî ya bingehî ku di navbera herdu rêjîmên BAASî de li Sûriya û Iraqê hebûn, ewê bingeha tayifî hiştibû ku şofîniyeta Hafîz Esed hinekî kêmtir be ji BAASîyên dinê derbarê pîrsa Kurdî li Iraqê, mîna ku Mam Celal di pirtûka “Dîdara Temen” de gotiye.

Piştî hilweşandina şoreşa Kurdî, Mam Celal li Şamê cîbicî bûbû, û Şam wek navendeke serekî bi kar anî ji bo damezirandina rêxistineke siyasî ku karibe wê qebareya mezin ji bêhêviyê û ji wêraniya ku rêkeftina Cezayir li şûna xwe hiştibû, tevî dorpeç bike û têxe bin baskê wê rêxistinê de, lewma Mam Celal pêwendî kirin ligel Adil Murad, û Ebdul Rezaq Mîrza, û ji

wan xwestibû ku ji Tehran werin Şamê, û ew jî yekser ghiştin Şamê di 7.4.1975 de, her wiha Mam Celal ji Dr. Fûad Mesûm jî xwest ku bi lez were Şamê, ku ew wê çaxê nûnerê şoreşa Kurdî bû li Qahîra, û piştî ku hersê ghiştin Şamê, êdî ligel Mam Celal dest bi civînan kirin ta ku di encam de Yekîtî Niştimanî Kurdistan li wir hate damezirandin, û di vê derbarê de Adil Murad di pirtûka “Yaranî Tuleytila” de, dibêje: “Mam Celal pêwendî kirin bi dehan kadirên milletê Kurd re.. û piştî bi dehan danûsitandin û pêwendiyên telefonî û şand û civînên rawêjkarî di navbera herçar damezrêneran de û li gel sedan kesayetiyan niştimanî yên Kurdî û Iraqî û Erebi yên dost û hevbend, me civîna yekem ya fermî di 22.5.1975’de, li çayxana Tuleytila di nava Şamê de li darxist bi serokatiya Mam Celal û amadebûna Dr. Fûad Mesûm û Ebdul Rezaq Ezîz Mîrza û Adil Mûrad û piştî gengeşe û guhertina nerînan me biryar da ku em navê rêxistina xwe ya nû bikin Yekîtî Niştimanî Kurdistan û piştî vê hingavê Mam Celal pêwendî kirin li gel her yek ji Dr. Kemal Fûad, û Noşêrwan Mustefa û Umer Şêxmûs, ku wê çaxê li Ewropa bûn, û ew razî kirin werin nav desteya damezrêner ya Yekîtî Niştimanî Kurdistan, û bi vî rengî endamê wê desteyê bûne (7) kes.”

Û piştî amadekirina daxwiyaniya damezirandina Yekîtî Niştimanî Kurdistan ku Mam Celal li çayxana Tuleytila, amadekiribû, û yekser radiyoya Dengê Iraqê Ji Şamê, di 1.6.1975 de, ew daxwiyani jî Şamê belav kiribû, û rojnameyên Sûrî û Libnanî jî bi berfirehî belav kirin, lewma vê daxwiyaniyê dengê bilind dabû di nav milletê Kurd de, ku ew hestê reşbînî û bêhêvîtiyê hilweşand bû, û ew daxwiyani bûbû mîna qêrîneke tûnd û bi hêz di ruyê Sedam Husên de ku çekek nehişt û bi kar ne anî bû di komelkujîya milletê Kurd de, û di pêşiya wan çekan de yê kîmyawî, û ew daxwiyani bangewaziyê berpirs bû ji bo gurkirina hestê xebatker û pêşmergan, û ji bo geşkirina ruhê berxwedanê û avakirina hêviyan li cem milletê Kurd ku sêdar û zindan û derbiderî ew di nav pêlên xwînê de nuqim kiribû.

Berxwedanê dikin meger xwekujî be jî

Ji ber bandora wêranker ya rêkeftina Cezaîr sala 1975 û jî ber hilweşandina şoreşa

Kurdî li Kurdistanê Iraqê bi wî şeweyê tiracîdî û dilêş, û ji ber qebareya reşbîniyê û bêhêviyê ku pencên xwe berdabûne ser moralê kadirên siyasî û ser hestê hêzên pêşmerge, ev ji bilî êş û nexweşiya ku cemawerê Kurd tere derbas dibû di navbera çakûçê rêjîma xwînmij û sindana derbiderî û birçibûnê li welatên penaberiyê û ji ber van hokaran êdî hiç riyek nema bû li pêşiya Mam Celal û partiya wî, ya ku hîna saleke di ser damezirandina wê re derbas nebûbû, ev ji bilî ku Mam Celal dixwest ku demê bidize û lezê bike di amadekariyên pêwîst de ji bo saxkirin û aktîv kirina tevgera Kurdî li Kurdistanê Iraqê û geşkirina şoreşê li dijî Sedam Husên û rêjîma wî ya xwînmij. Çimkî Sedam Husên qet bawer nedikir Mam Celal karibe careke din pêşmergan kom bike û wan bibe ser çiyayê Kurdistanê.

Û ji wan amadekariyên pêwîst ji bo cîbicî kirina vî erkê dîrokî, erkê vexistina şoreşa nû li ser çiyayên Kurdistanê û şerkirin li dijî rêjîma dîktatorî li Bexdadê bi armanca sekinandina wê komelkujîya giştî ku li Kurdistanê tê bi rêve birin, meger qurbanî çendî mezin bin jî, lewma gelekî giring bû ku serkirdayetiya Yekîtî Niştimanî Kurdistan, hemahengiyê bike li gel serkirdayetiya Partiya Demokrata Pêşverû ya Kurdî li Sûriya, û bi taybet ligel sekretêrê vî partiyê Ebdul Hemîd Derwîş ku pêwendiyê kevin û bi hêz hebû di navbera wî û Mam Celal de, û giring bû ku wan agahdarî wan gavan bikin ku Mam Celal û hevalên xwe dixwestin di vî warî de bavêjin, ji Hemîd Derwîş û hevalên wî were xwestin ku li gor karibûna xwe li kêleka wan bisekinin di xebata wan de li dijî rêjîma Sedam Husên..

Lewma, piştî demeke kin ji damezirandina YNK, sekretêrê PDPKS Ebdul Hemîd Derwîş û şanda ligel wî ku pêkhatibû ji Reşîd Hemo, Temîr Mustefa, Ezîz Dawîd û Tahîr Sifûk ghiştibûn Şamê li ser daxwaziya Mam Celal ku ew vexwendibûn ji bo lidarxistina civîneke duqolî hevbeş di navbera herdu partiyên bira de, bi mebesta gengeşe kirinê li ser hin pîrsên siyasî yên giring, û ew civîn li Şamê hate li darxistin di baregehê YNK de, li taxa Rukîn El’îdîn û şanda YNK pêkhatibû ji Mam Celal û Noşîrwan Mustefe, Fûad Mesûm, Kemal Fûad, Kemal Xoşnaw û Kerîm Feylî û di destpêka civînê de ku yekemîn civîn bû di navbera herdu

partiyên de piştî damezirandina YNK, Mam Celal li ser pêwendiyên diqolî di navbera herdu partiyên bira de axivî, her wiha li ser giringiya guhartina nerînan û hemahengiyê di navbera wan de axivî, û di vî warî de Hemîd Derwîş di pirtûka xwe de ya bi navnîşana „Tevgera Kurdî li sêriya di bin roniyê de“, dibêje ku Mam Celal di wê civînê de ji wan re gotibû: „Me hûn xwestine vê civîna hevbeş ji bo em we agahdar bikin ku me biryar daye em vegehin Kurdistanê û dest bi xebata çekdarî bikin, û ji mere giring bû ku em we bi vê biryarê agahdar bikin, û em li nerîna we jî guhdar bikin di vê derbarê de, herwiha pêwîstiya me jî heye bi piştgîrî û alîkariya we ji mere di vê qonaxa giring de.“

Û Abdul Hemîd Derwîş di vê pirtûka xwe de dibêje ku ewan jî ji aliyê xw de piştgîriya xwe ji Mam Celal û hevalên wî re nîşandan, û gotin ku ewê li gel wan bisekinin di xebata wan de li dijî rêjîma dîktatorî ya desthilatdar li Bexdadê, û li dijî siyaseta bi erebkirin û helandin û komelkojiya ku ev rêjîm li dijî mîletê Kurd dide meşandin û cîbicî kirin, û dibêje ku wan ji Mam Celal re gotibû: „Em dibînin ku xebata çekdarî bê encam û bê sûd e di van helûmercên îro de, çimkî tenha çar mih derbas bûne bi ser hilweşandina şoreşa Êylulê, û cemawerê Kurdî jî hîna jî bandora wê ya xurt şiyar nebûye, û bi dîtina me ew xelk îro ne amade ye bi were yan bi her aliyekî din re bisekinin di vî şerê çekdarî de, ev jî bilî hin hokarên niçetiv yên din hene ku ne alîkarin ji vî şerî re.“

Hemîd Derwîş di pirtûka xwe de berdewam dike û dibêje ku Mam Celal di wê civîna dîrokî de bersiva wan daye û gotiye: „Ev hokarên ku we amaje pêkirin rast in, û rewşa li ber çavan jî ne alîkare ji şerê çekdarî re, û em dizanin ku em nikarin vê rêjîma heyî biruxînin, yan mafê otonomî yê rasteqîne bi dest xwe bixin piştî vê kareseta ku bi serê mîletê Kurd hatiye li Kurdistanê Iraqê, lê em dixwazin hûn bizanibin ku rêjîma Iraqî siyasetekê dide cîbicî kirin ku Kurdistanê vala bike û komelkujiyê li dijî xelkê wê bide meşandin, û wê rojek were ku mîletê Kurd li ser xaka Kurdistanê Iraqê nemaye, eger em li dijî vê siyaseta nesekinin, û ev karê ku me destpêkirî çendî karekî xwekujiyê jî, lê armancê jê berengariyê li dijî êrişên bi erebkirin û wêrankirinê ye li Kurdistanê.“

Hemî helûmercan nîşan didan ku Mam Celal û hevalên xwe ew qet nikarin li dijî rêjîmeke dirinde û hov bisekinin ku çekek ne hiştiye û bi kar ne aniye ji bo nehiştin û binbir kirine mîletê Kurd li Kurdistanê Iraqê, û hîç derfeteke li pêşiya Mam Celal û hevalên wî nemabû ji bilî serkeşî û mûxamereya şoreşgêrî ku ew jî mîna xwekujiyê bû, û ew li ber du rîyan bûn: Yan wê tev werin kuştin û bimirin, yan jî wê vê komelkujiyê bidin sekinandin ku li dijî hebûna mîletê Kurd tê meşandin, û li gorî ku Hemîd Derwîş di pirtûka xwe de dibêje, ku Mam Celal di dawîya civîna xwe de li gel serkirdayetiya PDPKS, bi wê dîrbîniya xwe ya siyasî ya naskirî tekeze kiribû û gotibû: „Derbarê vê rastiyê, serkirdayetiya YNK biryar daye ku berxwedanê bike li dijî vê siyaseta şofînî bi hemî şeweyên ku li ber destê wan hene, û di pêşiyê de jî şeweyî xebata çekdarî, û dibe ku em karibin vê siyaseta faşî di astekî de bidin sekinandin, û em dizanin ku ev yek wê buhayekî wê yê giran hebe, lê em çî bikin hîç derfeteke din jî tune ye li ber me ji bilî şerê çekdarî.“

Sûriya Em ji pêvedana mar rizgarkirin

Piştî damezrandina Yekîtiya Nîştîmanî Kurdistanê û piştgîriya berferê ya mîletê Kurd bi vê partiyê re li nav Kurdistanê û li dervî wê jî, û serkeftina wê di rakişandina raya giştî û ya xweçihî û navdewletî ber bi bernamêya xwe ya siyasî ve, ku di daxwîyaniya xwe ya damezrandinê de ragihandibû û li Şamê hatibû belav kirin di 1.6.1975 de, û her wiha bi destxistina wê ji alîkariya çekdarî û diravî û siyasî ji hin dewletên xwedî bandor û karîger di pîrsa Iraqî de, (mîna Sûriya, Lîbiya û Yekîtiya Soviyet ya berê) û Yekîtiya Nîştîmanî Kurdistanê êdî dest bi xwe amadekirinê kir ji bo xebata çekdarî bi serokatiya Mam Celal ku di pirtûka „Dîdara Temen“ de, dibêje: „Me pêwîst dît ku em dest bi xebata çekdarî bikin, û me didît ku xebata siyasî bi sernakeve û armancên xwe bi dest naxe eger tevgerê çekdarî li gel tunebe, û jiyana siyasî bi pêşve naçe bi bêyî xebata çekdarî, lewma me biryar da ku em xwe amade bikin ji vê qonaxê re, û me çend binke û bargehên leşkerî vekirin ji bo rahênan û meşiqkirina çekdaran li Sûriya“.

Di yekem civîna desteya damezrêner de ku bi serokatiya Mam Celal hatibû li darxistin di 17.12.1975 de, wê destyê biryara xwe ya ç-

renivîs sitand ku hemî dijberên rêjîma BAAS çaverêyî vê biryarê bûn, biryara destpêkirina xebata çekdarî û saxkirina şoreşê li çiyayê Kurdistanê Iraqê, êdî gelek gerew dikirin li ser şikestina Mam Celal û partiya wî di vê biryara wan ya dîrokî de, û digotin ku eger Şoreşa Êlûnê bi xwe tiştek bi dest nexist ji bilî ku Sedam Husên û Şahinşahê Îranê bi hev re aşt kirin û li hev anîn, ji xwe ev şoreşa nû jî nikare tiştekî bi dest bixe ji bilî aştkirina Sedam Husên û Hafîz Esed, û derbarê vê civînê Adil Murad di pirtûka “Dostên Tuleytila” de, dibêje: “Piştî gengeşe û rawêjên berfireh di civîna yekem ya desteya damezrêner de ku bi serokatiya Mam Celal hatibû li darxistin, me komelek biryarên girîng sitandin mîna destpêkirina şerê partîzanî li dijî hêzên rêjîma BAAS, herwiha me biryar jî dabû ku bi lez em kar bikin ji bo komkirina hêzên opiziyonê û hêzên niştîmanî yên Kurdistanê û Iraqê ji bo ku em karibin bi hêztir li dijî rêjîma BAAS bisekinin, û her di vê civînê de Mam Celal pilanek pêşkêş kirbû bi navê ‘Pilana Rizgarkirinê’ û di vê demê de Mam Celal karîbû li gel serokê Sûriya Hafîz Esed, kom bibe û bicive, û di wê civînê de Esed bi germî amadeyiya xwe nîşan dabû ji bo pêşkêşkirina alîkariyê û piştgiriya ji Mam Celal re, ew alîkarî mezin bû bi qasî kûrahiya kîn û dijatiya di navbera wî û Sedam Husên de bû, û soz dabû ku li pişt wan bisekine ta ku ew karibin li ser piyên xwe bisekinin û rêzên xwe rêkbixin û xurtbikin, û Mam Celal di vê derbarê de di pirtûka “Dîdara Temen” de, dibêje: “Sûriya di hemî waran de alîkariya me kir, warê siyasî û dirûnî û diravî jî, herwiha em bi çek jî kirin, û ew alîkarî ji me re gelekî bi nirxî û buha bû.. bi rastî alîkariya Sûriya ji mere mîna ku ew me ji pêvedana mar rizgar bike di nav biyabaneke hişk û zuha de.”

Û girîngtirîn gavên pêwîst ji bo xwe amadekirinê ji xebata çekdarî re, ew bû ku serkirdayetiya Yekîtî Niştîmanî Kurdistan dest pêkir pêşwaziya pêşmerge û xwebexşên ku hatibûn nav binkeyên meşq û rahênanê ku hatibûne avakirin li Şam, û Qamişlo û Dêrik, bi serpereştiya efserê endeziyar şehîd Îbrahîm Îzo, li gel çend efserê din mîna Seyid Kerîm, û Hesên Xoşnaw, û mulazim Fûad Çelebî û yarîderê polis Cemal Xoşnaw. Mam Celal di

“Dîdara Temen” de, dibêje ku “ew efser beşdar bûn di rahênan û meşqkirina çekdaran de, û xûlên taybet saz dikirin ji bo meşqkirinê li ser şerê partîzanî û bi karanîna hemî cûreyên çek û teqemeniyan, û ji wan xûlan bêtir ji 200- 300 çekdarî derçûn.”

Û di dawiyê de jî Şêx Husên Baba Şêx, jî gihîştibû nav wan, û ew bi xwe jî kesayetiyeke Kurdî navdar bû di nav civaka Êzîdiyan de, û hatina wî nav rêzên Yekîtî Niştîmanî Kurdistan karîgeriyeke mezin dabû ser xelkên Êzîdî li her derekê ku hebûn, û di vê derbarê de Ebdul Rezaq Feylî di hevdişînekê de li gel malpera Pukmedia dibêje: “Rola Şehîd Husên Baba Şêx gelekî girîng bû di avakirina pêwendiyên de li gel devera Şingal û Behdînan, û xelk dianîne nav rêzên Yekîtî Niştîmanî Kurdistan. Her wiha hebûna Mîr Tehsîn Beg jî di wê demê de li Sûriya, derfeteke girîng bû ji Mam Celal re ku bi riya wî karîbû pêwendiyên xwe li gel navendên Êzîdiyan dirûst bike, bi taybet li devera Cerahê ya ser bi navçeya Qamişlo ve, û rakişandina wan ber bi Yekîtî Niştîmanî Kurdistan ve, û di pêşiya wan de kesayetiya Êzîdî ya naskirî di wê deverê de (Husênê Hewran)”.

Bi vî rengî, baregehên Yekîtî Niştîmanî Kurdistan û binkeyên wan yên rahênanê li Şam û li Qamişlo û li Dêrikê bûbûne mîna şanê hingiv ku bi şev û roj kadir û çekdarên vî partiyê têde kar û xebat xwe bi xurtî dikirin û xwe amade dikirin ji bo şerê çekdarî, û ew barege û navend bûbûne mîna westgehên serekî ji serkirdayetiya Yekîtî Niştîmanî Kurdistan re, û di pêşiya wan de Mam Celal û Noşîrwan Mustefa û Fûad Mesûm û Adil Murad û Ebdul Rezaq Feylî û Umer Debabe û yên din, ku ewan bi xwe serpereştiya wan amadekariyan dikirin, û ewan bi xwe pêdawistiyên çekdaran û çek û teqemenî amade dikirin û vediguhastin ber bi çiyayên Kurdistanê Iraqê bi nehîni di wan sînorên metirsîdar û asê re, û di vî warê de Partiya Dîmoqrata Pêşverû ya Kurdî li Sûriya duduilî nekir di piştgiriya Yekîtî Niştîmanî Kurdistan de, di wan helûmercên dijwar de, û bi hemî karîbûna xwe li pişt Mam Celal û partiya wî sekinî û bi hemî hêza xwe piştgiriya wan kir.